

STATS VETENSKAPLIG TIDSKRIFT

INNEHÅLL

UPPSATSER

Gerhard Leibholz, 25 Jahre Grundgesetz für die Bundesrepublik

Harald Wigforss, Laboratoriet Sverige

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

En idéanalytisk dogm. Av *Gunnar Andrén*.

Om Heiskanens metodologiska studie. Av *Jan-Erik Lane*.

Valåret 1974 i Storbritannien. Av *Nils G. Revelius*.

Torsten Petré. In memoriam. Av *Gert Hornwall*.

LITTERATURGRANSKNINGAR

Sten Berglund, Masspartiet som kommunikationssystem. Anm av *Torbjörn Vallinder*.

Bengt Bogårde, Svenska folkhögskolans lärarförening och staten 1902–1970. Anm. av *Evert Vedung*.

Sven Lindqvist, Jord och makt i Sydamerika; och Jordens gryning. Anm av *Nils Gruvberger*.

Lars Strömberg, Väljare och valda. Anm av *Willy Martinussen*.

LITTERATURNOTISER

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE

Torbjörn Vallinder, Lund

Redaktionsutskott: Redaktionssekreteraren samt professorerna Nils Stjernquist och Håkan Strömberg, Lund

Biträdande redaktionssekreterare
Lennart Lundquist, Lund

Tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutionerna
Pär-Erik Back, Umeå Leif Lewin, Uppsala Lennart Månsson, Göteborg
Gunnar Wallin, Stockholm

Tidskriften utkommer med fyra häften om året
och tryckes med bidrag från Statens råd för samhällsforskning

Prenumeration sker hos Statsvetenskaplig Tidskrifts expedition, Lund
(postgiro nr 27 95 65)

Prenumerationspriset för 1974 är 54,10 kr inkl. moms. Pris för enstaka häfte 17,65 inkl. moms.

Universitetsstuderande erhåller abonnemang tillnedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare

Expeditionens och redaktionens adress: Fack, 220 05 Lund 5,
tel. (046) 12 41 00 ankn. 616

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes
Lund i januari 1975

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER

<i>Gerhard Leibholz</i> , 25 Jahre Grundgesetz für die Bundesrepublik	1
<i>Harald Wigforss</i> , Laboratoriet Sverige	9

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

En idéanalytisk dogm. Av <i>Gunnar Andrén</i>	13
Om Heiskanens metodologiska studie. Av <i>Jan-Erik Lane</i>	18
Valåret 1974 i Storbritannien. Av <i>Nils G Revelius</i>	21
Torsten Petré. In memoriam. Av <i>Gert Hornwall</i>	28

LITTERATURGRANSKNINGAR

<i>Sten Berglund</i> , Masspartiet som kommunikationssystem. Anm. av Torbjörn Vallinder	31
<i>Bengt Bogårde</i> , Svenska folkhögskolans lärarförening och staten 1902–1970. Anm. av Evert Vedung	34
<i>Sven Lindqvist</i> , Makt och jord i Sydamerika; och Jordens gryning. Anm. av Nils Gruvberger	41
<i>Lars Strömberg</i> , Väljare och valda. Anm. av Willy Martinussen	43
LITTERATURNOTISER	47

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

NY FÖLJD

UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN
SJUTTIOÅTTONDE ÅRGÅNGEN
(NY FÖLJD. ÅRG 57)

1975

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

REDAKTION
FAHLBECKSKA STIFTELSENS KOLLEGIUM

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE
TORBJÖRN VALLINDER

Sydsvenska Dagbladet AB, Malmö 1975 .

INNEHÅLL

UPPSATSER

<i>Holmberg, Sören</i> , Partipolitiska konfliktdimensioner i riksdagen	212
<i>Leibholz, Gerhard</i> , 25 Jahre Grundgesetz für die Bundesrepublik	1
<i>Lindkvist, Kent</i> , Om värdesatsteori, spelregler för vetenskap och idéanalys ..	65
<i>Ringdahl, Jan</i> , Staten och massmedierna – den svenska modellen	199
<i>Stjernquist, Nils</i> , Fredrik Lagerroth	49
<i>Särilvik, Bengt</i> , Stabila väljare och partibytare	121
<i>Wigforss, Harald</i> , Laboratoriet Sverige	9

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

<i>Andrén, Gunnar</i> , En idéanalytisk dogm	13
<i>Andrén, Gunnar</i> , En ideologisk spelregel	232
<i>Axelsson, Runo</i> , Rationalitet och/eller självförverkligande – några reflexioner i anslutning till en aktuell debatt	73
<i>Beckman, Björn & Hagström, Bo & Magnusson, Håkan & Vallinder, Torbjörn</i> , Litteratur om svensk samhällsplanering	83
<i>Bergquist, Mats</i> , Amerikanska mellanval: vad betydde Watergate?	77
<i>Bergquist, Mats</i> , Debatt kring Finlands fortsättningskrig	255
<i>Glans, Ingemar</i> , Årets (första) folketingsval	169
<i>Grimson, Ólafur Ragnar</i> , Social science research at the University of Iceland 1975	236
<i>Grothe, Peter</i> , American Attitudes Towards Sweden	240
<i>Gruvberger, Nils</i> , Peru – en stat i revolution uppifrån	161
<i>Hornwall, Gert</i> , Torsten Petré. In memoriam	28
<i>Jonson, Lena</i> , Parti och stat i Kina	246
<i>Lane, Jan-Erik</i> , Om Heiskanens metodologiska studie	18
<i>Lane, Jan-Erik</i> , Politikvetenskap och metaetik	97
<i>Modeen, Tore</i> , Den finländska statsförfattningskommitténs betänkande	252
<i>Revelius, Nils G.</i> , Valåret 1974 i Storbritannien	21
<i>Thulstrup, Åke</i> , I väntan på "stora språnget"	242
Diskussion om u-landsforskning	152

LITTERATURGRANSKNINGAR

<i>Berglund, Sten</i> , Masspartiet som kommunikationssystem. Anm. av Torbjörn Vallinder	31
<i>Bogårde, Bengt</i> , Svenska folkhögskolans lärarförening och staten 1902–1970. Anm. av Evert Vedung	34
<i>Brown, A.H.</i> , Soviet Politics and Political Science. Anm. av Christer Jönsson	261
<i>Ebert, Theodor</i> , Gewaltfreier Aufstand. Alternative zum Bürgerkrieg. Anm. av Lennart Bergfeldt	186
<i>Gamson, William A.</i> , The Strategy of Social Protest. Anm. av Håkan Wiberg	262
<i>Habermas, Jürgen, m.fl.</i> , Vetenskap som kritik. Anm. av Björn Wittrock	188
<i>Henning, Roger</i> , Staten som företagare. Anm. av Lennart J. Lundqvist	99
<i>Holmberg, Sören</i> , "Riksdagen representerar svenska folket." Anm. av Ole Borre	191
<i>Kanet, Roger E.</i> , Soviet & East European Foreign Policy. Anm. av Christer Jönsson	261
<i>Lindqvist, Sven</i> , Jord och makt i Sydamerika. Anm. av Nils Gruvberger	41
<i>Lindqvist, Sven</i> , Jordens gryning. Anm. av Nils Gruvberger	41
<i>Lundahl, Mats & Södersten, Bo</i> , Utvecklingsekonomi. Del I. Anm. av Per Sundberg	103
<i>Lundahl, Mats & Södersten, Bo</i> , Utvecklingsekonomi. Del II. Anm. av Per Sundberg	263
<i>Molin, Karl</i> , Försvaret, folkhemmet och demokratin. Anm. av Tomas Hammar	104
Genmäle av Karl Molin	108
Slutreplik av Tomas Hammar	109
<i>Muller, Jean-Marie</i> , Strategie de l'action non-violente. Anm. av Lennart Bergfeldt	186
<i>Sharp, Gene</i> , The Politics of Nonviolent Action. Anm. av Lennart Bergfeldt	186
<i>Strömberg, Lars</i> , Väljare och valda. Anm. av Willy Martinussen	43
<i>Sunesson, Sune</i> , Politik och organisation. Statens och arbetarklassens organisationer. Anm. av Axel Hadenius	110
<i>Therborn, Göran</i> , Science, Class and Society. Anm. av Tom Bryder	264
<i>Wallensteen, Peter</i> , Structure and War. Anm. av Helge Hveem	112
<i>Windahl, Sven</i> , Professionella kommunikatörer – en explorativ studie. Anm. av Kjell Nowak	268

LITTERATURNOTISER

<i>Back, Pär-Erik, m.fl.</i> , Statsvetenskapliga stenciler (forts.)	116
<i>Hagström, Bo & Beckman, Björn</i> , Statsvetenskapliga stenciler (forts.)	47
<i>Vallinder, Torbjörn</i> , Biologi och samhällsvetenskap	196
<i>Vallinder, Torbjörn</i> , Tre slags objektivitet	197
<i>Vallinder, Torbjörn</i> , U-landsforskning (forts.)	118
Forskarkontakter	119
Presskontakter	119

25 Jahre Grundgesetz für die Bundesrepublik

VON GERHARD LEIBHOLZ

Es gibt Gründe genug, in feierlicher Form in diesem Jahr (1974) des Tages zu gedenken, an dem vor 25 Jahren nach dem totalen Zusammenbruch das Grundgesetz – die Verfassung der Bundesrepublik Deutschland – in Kraft getreten ist.

Diese Verfassung hat sich – trotz ihres Perfektionismus – von vornherein als ein Provisorium verstanden. Die Präambel macht es deutlich, daß das Grundgesetz nur für eine Übergangszeit der Bundesrepublik eine neue Ordnung geben wollte; und nach dem letzten Artikel des Grundgesetzes sollte dieses seine Gültigkeit an dem Tage verlieren, an dem eine Verfassung in Kraft tritt, die von dem ganzen deutschen Volk in freier Entscheidung beschlossen worden ist.

Aber das Leben geht seine eigenen Wege. Was ursprünglich als vorläufig, vorübergehend, teilhaftig gedacht ist, kann sich zu etwas Endgültigem entwickeln. Umgekehrt, was den Anspruch erhebt, zeitlich unbeschränkt zu gelten, kann nach relativ kurzer Zeit seine intendierte Permanenz verlieren. Ich erinnere etwa an den Versailler Vertrag oder die Weimarer Verfassung, deren Geltung keiner zeitlichen Beschränkung unterlag, und die doch schon nach einem Jahrzehnt oder den berühmten 12 Jahren in ihren Fundamenten zutiefst erschüttert waren. Auch jetzt scheinen die Verträge, die zur Europäischen Gemeinschaft und zur Nato führten, das Wort von de Gaulle zu bestätigen, daß Verträge sowie Verfassungen – man denke nur an die Vielzahl der französischen Verfassungen – ebenso dahinwelken wie Rosen und junge Mädchen.

Von dem Grundgesetz kann man sagen, daß trotz seiner Defekte im einzelnen das Grundgesetz im großen und ganzen sich bisher bewährt hat und ich persönlich meine, daß wir gerade in der heutigen von Krisen geschüttelten Zeit

Grund genug haben, dankbar dafür zu sein, daß es uns vergönnt ist, unter dem Grundgesetz, das der frühere Bundespräsident Gustav Heinemann als die beste aller bisherigen deutschen Verfassungen bezeichnet hat, zu leben.

I.

Lassen Sie mich anknüpfen an die Weimarer Verfassung: Dort hat vor 50 Jahren ein bekannter deutscher Staatsrechtslehrer, der berühmte Kommentator der Weimarer Verfassung, Gerhard Anschütz – ebenfalls aus einem besonderen feierlichen Anlaß heraus – die Weimarer Verfassung untersucht und in diesem Zusammenhang drei Leitgedanken hervorgehoben:

Er sprach zunächst von der Staatlichkeit des Deutschen Reiches, die von der Bismarckschen Verfassung von 1871 von den Föderalisten noch in Zweifel gezogen war, die aber 1919 außer Zweifel stand, weil die Weimarer Verfassung im Gegensatz zur Bismarckschen Verfassung nicht mehr auf den Willen der Gliedstaaten, sondern den Willen des gesamten deutschen Volkes gegründet war.

Daß die Bundesrepublik Deutschland heute ein Staat ist, ist offenbar, obwohl vieles den Anschein erwecken mag, als ob dieser Staat seinen Selbstbehauptungswillen aufgegeben hat und im Begriff ist, vor der in vielerlei Gestalt sich präsentierenden pluralistischen Gesellschaft zu kapitulieren – ein Entwicklungsprozeß, der bekannte Staatsrechtslehrer zu der allerdings abwegigen Auffassung geführt hat, als ob der Bundesrepublik heute der staatliche Charakter wegen dieses Substanzverlustes abgesprochen werden müsse.

Eines ist allerdings richtig: Das Grundgesetz bekennt sich nicht mehr zum Reichsgedanken. Dieser war von Bismarck seinerzeit in die Verfassung von 1871 aufgenommen worden, weil er mit seiner Hilfe Preußen in die Lage versetzen

wollte, die preußische Hegemonie den widerstrebenden Fürsten im Süden schmackhaft zu machen. Heute hat dieser Gedanke – sieht man von einzelnen politischen Romantikern ab – seine Werbekraft verloren. Durch die Verbindung des Reichsgedankens mit einem übersteigerten imperialistisch gefärbten Nationalismus ist er – wie mir scheint – endgültig kompromittiert worden. Diese Entwicklung ist im übrigen eine allgemeine. Das Britische Empire ist z.B. zu einem durch nur lose Bande zusammengehaltenen "Commonwealth of Nations" transformiert worden und Frankreich und Österreich halten nur in der deutschen Terminologie die Erinnerung an den früheren Reichsgedanken wach.

Des weiteren legte Anschütz seinerzeit dar, daß das Verhältnis des Reiches zu den Ländern in der Weimarer Verfassung nicht mehr föderalistisch, sondern unitarisch geordnet war. Anschütz selbst, ein leidenschaftlicher Verfechter des Unitarismus, schwebte im Sinne von Treitschke für das Deutsche Reich der nationale Einheitsstaat mit einer starken Selbstverwaltung autonomer Provinzen vor. Deshalb begrüßte er den fortschrittlichen Unitarismus der Weimarer Verfassung: Und kein Zweifel: Er würde die föderalistische Struktur des Bonner Grundgesetzes als einen Rückschritt in der politischen Gesamtentwicklung betrachtet und die föderalistische Komponente des Grundgesetzes negativ abgewertet haben.

In der Tat: Wir wissen, daß das föderalistische Prinzip im Grundgesetz von den früheren Besatzungsmächten gefordert und durchgesetzt worden war.

Dieser Forderung lag die naive Vorstellung zugrunde, als ob mit Hilfe einer Wiederbelebung des Föderalismus einem Wiederaufleben nationalsozialistischer Vorstellungen wirksamer begegnet werden könnte – als ob nicht gerade die Länder der Weimarer Verfassung es gewesen waren, die dem Nationalsozialismus Steigbügelhalterdienste geleistet hatten. Das Drängen der Besatzungsmächte war von einer solchen Intensität, daß das föderalistische Prinzip im Grundgesetz sogar auch für den Verfassungsgesetzgeber für unantastbar erklärt wurde, so daß eine Änderung desselben selbst mit Hilfe einer Verfassungsänderung heute nicht möglich ist.

Hat sich das föderalistische Prinzip in der Bundesrepublik nun seit 1949 bewährt? Gewiß, es kann nicht geleugnet werden, daß die Länder sich des Bundesrates bemächtigt haben und dort, wie in den Bundesratsausschüssen, ihre

eigenen Interessen sachkundig wahrnehmen. Wie man bemerkt hat, versuchen die Länder die Gesetze des Bundestags mit Hilfe des Bundesrates zusätzlich mit administrativen Sachverstand zu erfüllen und scheuen sich auch nicht, die Kompetenzen des Bundesrates im Interesse der Länder soweit wie möglich zu erweitern. So ist im großen und ganzen der Bundesrat im Laufe der Jahre im Rahmen seiner verfassungsmäßigen Kompetenzen zu einem dem Bundestag gleichwertigen Verfassungsorgan geworden.

Trotzdem kommt man nicht darum herum festzustellen, daß der Föderalismus, wie er im Grundgesetz seinen Niederschlag gefunden hat, dem Zug der Zeit schnurstraks zuwiderläuft und irgend etwas irreales an sich hat. Der Föderalismus des Grundgesetzes ist letzten Endes auf künstlich geschaffenen Verwaltungseinheiten aufgebaut und ist nicht ein Bund originärer Staaten. Nur so erklärt es sich, daß, wenn wirklich gewichtige politische Fragen im Bundesrat zu entscheiden sind, die parteipolitischen Gegensätze die föderalen Interessen überlagern, und daß man sich nicht selten der Hilfsmittel des Föderalismus bedient, um Zielsetzungen von allgemeiner bundespolitischer Bedeutung zu verfolgen. Unter dem Gesichtspunkt des Föderalismus kann man hier in der Tat von einem Mißbrauch sprechen, weil hier der Föderalismus im Bundestag verwandt wird, um bestimmte Zwecke zu verfolgen, die mit Föderalismus nichts zu tun haben. Selbst bei der Tempobegrenzung auf den Straßen haben vor kurzem politische Erwägungen allgemeiner Art und nicht-föderaler Natur im Bundesrat Pate gestanden, oder man denke an die vor kurzem erfolgte Ablehnung des vom Bundestag beschlossenen Abtreibungsgesetzes (§ 218 s TGB), weil die von der CDU respektive CSU regierten Länder die sog. Fristenlösung durch die sog. Indikationslösung ersetzt wissen wollten.

So erklärt es sich im übrigen auch, warum schon seit längerer Zeit bei den Wahlen in den Ländern in zunehmenden Maße Fragen der Bundespolitik den Ausschlag geben. In Wirklichkeit haben diese Wahlen mehr und mehr den Charakter von Nachwahlen erhalten, die bekanntlich in Ländern, die das Mehrheitswahlsystem angenommen haben, institutionalisiert sind. Eben weil diese Wahlen auf Landesebene über den jeweiligen Stand der öffentlichen Meinung in der Bundesrepublik Aufschluß geben, werden sie mit recht als Stimmungsbarometer mit besonderer Aufmerksamkeit verfolgt.

Schließlich hatte Anschütz – charakteristisch für die Zeit – als den letzten tragenden Leitgedanken der Weimarer Verfassung das damals auf seine Legitimität noch heftig umstrittene demokratische Prinzip genannt. Gegenüber den Gegnern der Weimarer Reichsverfassung, die das demokratische Prinzip damals als "nicht national" zu verunglimpfen suchten, verteidigte Anschütz es mit dem Hinweis, daß Demokratie und Nationalstaat in Wirklichkeit keine Gegensätze sind, sondern sich im Grunde genommen wechselseitig bedingen und innerlich zusammengehören.

II.

Der Wandel der Zeit in den letzten 50 Jahren zeigt sich nirgends so deutlich wie hier. Das demokratische Prinzip – damals noch heiß umstritten – ist heute zur selbstverständlichen Grundlage unserer gesamten politischen und gesellschaftlichen Existenz geworden. Heute besteht kein Zweifel: Das Volk ist der Souverän, der Demiurg, die oberste, universale, letzte Entscheidungsinstanz, von der sich – wie es im Grundgesetz heißt, alle politische Gewalt ableitet. Auch das Grundgesetz bekennt sich in diesem Sinn zu dem berühmten Statement des früheren amerikanischen Präsidenten Lincoln: Demokratie bedeutet Herrschaft des Volkes, Herrschaft durch das Volk, Herrschaft für das Volk.

Dies erklärt zugleich, warum in der Demokratie zwischen Volk und Gleichheit ein innerer Bezug besteht, und warum man mit der fortschreitenden Verwirklichung der Gleichheit auch glaubt, von mehr Demokratie sprechen zu können.

Tatsächlich sind die letzten 25 Jahre für diese Entwicklung sehr charakteristisch. In diesem Zeitabschnitt werden in fortschreitendem Maße die bisher noch zwischen den Staatsbürgern bestehenden Unterschiede beseitigt. Unterschiede, die man im 19. und beginnenden 20. Jahrhundert noch respektierte und für wesentlich hielt, werden für unwesentlich gehalten. Immer mehr wird die Forderung erhoben und verwirklicht, daß die Menschen unbeschadet ihres Geschlechtes, ihrer Abstammung, der Klassen, Bildung, Rass und nationalen Zugehörigkeit *gleich* sind. Man kann diese Gesamtentwicklung auch so umschreiben, daß man sagt, daß nicht mehr wie früher im 19. und beginnenden 20. Jahrhundert die Auffassung von der aristotelisch-differenzierenden, verhältnismäßig relativen Gleichheit herrschend war, sondern daß in An-

lehnung an säkularisierte christliche Vorstellungen die radikale, arithmetisch-mathematische Gleichheit zur politischen Wirklichkeit geworden ist. Es ist dieser radikale Prozeß der zunächst im politischen Bereich eine absolut gleiche Behandlung aller Staatsbürger gefordert hat. Ich erinnere beispielsweise nur an die allgemeinen Wahlrechtsgrundsätze, insbesondere der Allgemeinheit und Gleichheit der Wahl, die immer mehr formalisiert worden sind, und die hiermit in Zusammenhang stehende Herabsetzung des Wahlalters bei Männern und Frauen auf das 18. Lebensjahr und an die Einführung der Verhältniswahl, die dem einzelnen Wähler die Gewissheit vermittelt, daß seine Stimme bei der Stimmabgabe grundsätzlich nicht nur absolut gleich bewertet wird, sondern daß ihr auch der gleiche politische Nutzeffekt zukommt. Wie man auch über Vorteile und Nachteile der einzelnen Wahlsysteme denken mag, sicher ist jedenfalls, daß das Verhältniswahlrecht demokratischer ist als die Mehrheitswahl, weil bei jener jedem Staatsbürger ein größeres Maß von Gleichbeigemessen wird als beim Mehrheitswahlrecht.

Nachdem diese radikal-egalitäre Entwicklung im politischen Bereich ihren Sättigungsgrad erreicht hat, sind wir in den letzten 25 Jahren der Herrschaft des Grundgesetzes weiter Zeugen einer Entwicklung, die in zunehmendem Maße dahin geht, auch die nicht eigentlich politischen Bereiche, also die Gesellschaft in fortschreitendem Maße unter den Zugzwang einer radikal-egalitären Entwicklung zu stellen. Der einmal in Fluß geratene Demokratisierungsprozeß wirkt aufgrund der dem Gleichheitsgedanken innewohnenden Dynamik in der Wirtschaft und anderen sozialen und kulturellen Bereichen weiter fort. Aus der jüngsten Zeit brauche ich in diesem Zusammenhang nur an den Kampf um die Mitbestimmung, an die Bestrebungen, bei den größeren Unternehmungen auch an dem Produktivkapital vermögensmäßig beteiligt zu werden, die Forderung nach mehr Chancengleichheit an den Schulen und bei der Berufsbildung zu erinnern.

Anders ausgedrückt: man versucht soweit wie möglich alle Bereiche unseres Lebens in steigendem Maße unter das Gesetz der radikalen Gleichheit zu stellen. Man drückt dies in der Regel so aus, daß diese Lebensbereiche (Universitäten, Forschungsanstalten, Justiz, die Kirchen) weiter zu demokratisieren sind. Unter dem Gesichtspunkt der radikalen Gleichheit ist

heute kein Lebensbereich mehr davor gefeit, mit der Forderung nach weiterer Demokratisierung konfrontiert zu werden. Organisatorisch verlangt eine solche Demokratisierung eine umfassende Bürokratisierung unseres Lebens. Diese führt zwangsläufig auch zu einer Transformation des Staates, der mehr und mehr zu einem sozialen Leistungsstaat wird, in dem aus der früheren von liberalen Vorstellungen beherrschten Eingriffsverwaltung eine planende und verteilende Leistungs- und Lenkungsverwaltung wird.

III.

Wir leben aber nicht in einer reinen Demokratie. Diese Demokratie wird vielmehr vom Grundgesetz inhaltlich näher umschrieben. Sie wird als eine freiheitlich-demokratische Rechtsordnung bezeichnet. Damit wollte sich der Grundgesetzgeber nicht nur verfassungsrechtlich eindeutig von der nationalsozialistischen Diktatur, sondern von allen Staaten totalitärer Prägung absetzen, die den Menschen zum Befehlsempfänger degradieren und ihn in allen Lebensbereichen, vom Kindesalter an, einer umfassenden ideologischen Zugriffsgewalt mit Hilfe des Staates unterwerfen. Eben weil die Demokratie nach dem Grundgesetz eine freiheitliche sein soll, wird im Artikel 1 des Grundgesetzes die Würde des Menschen für unantastbar erklärt und unter eine erhöhte Verfassungsgarantie gestellt, so daß selbst ein verfassungsänderndes Gesetz nicht in der Lage ist, sie aufzuheben. Aus diesem Grunde hat sich das Grundgesetz weiter in seinem ersten Abschnitt erneut zu den traditionellen unveräußerlichen Menschenrechten bekannt – zur Freiheit der Person, der Freiheit des Glaubens und Gewissens, der freien Meinungsäußerung, der Versammlungsfreiheit, der freien Berufswahl und wie die Freiheitsrechte im einzelnen noch näher umschrieben sein mögen. Diese Rechte werden grundsätzlich vom Verfassungsgesetzgeber vorbehaltlos gewährleistet. Müssen Gesetze diese Freiheit begrenzen, so dürfen jene in keinem Fall den Wesensgehalt der Grundrechte antasten.

Lassen sie mich in diesem Zusammenhang ein Wort zu dem sagen, was man in einer freiheitlich demokratischen Ordnung unter Freiheit zu verstehen hat. Auch im politischen Raum setzt Freiheit Bindung an die existentiellen Grundlagen voraus, die eine freiheitliche Demokratie erst funktionsfähig machen. Freiheit ist nicht mit absoluter Ungebundenheit und verantwortungsloser Willkür identisch. Mißbrauch der Freiheit – gleichgültig, ob man mit Hilfe der vom

Grundgesetz zur Verfügung gestellten Spielregeln ein totalitäres System faschistischer oder kommunistischer Prägung einführen will, oder ob man mit Hilfe verantwortungsloser wirtschaftlicher Macht die freiheitlich-demokratische Ordnung zu unterminieren versucht – vernichtet letzten Endes die Freiheit. Man hat die Deutschen nicht selten im Gegensatz zu anderen Völkern als schlechte Demokraten deshalb bezeichnet, weil sie nicht bereit wären, diese selbstverständlichen Bindungen der Freiheit, die das Lebenselixier der freiheitlichen Demokratie sind, zu respektieren. Selbst nach 25 Jahren Grundgesetz wird sich diese Frage heute noch nicht eindeutig beantworten lassen. Persönlich tendiere ich dahin, zu meinen, daß diese Auffassung, auch wenn man gewisse Exzesse der letzten Jahre mit Sorge betrachtet, sich nicht bewahrheiten wird. Aber als Mahnung für die Zukunft sei gesagt, daß, wenn wir diese Selbstbindung der Freiheit nicht beachten, zu befürchten ist, daß wir eines Tages aufwachen, um festzustellen, daß wir mit Hilfe einer mißbräuchlich gehandhabten Freiheit diese selbst verloren haben. Daß diese Feststellung z.B. Konsequenzen für die Entscheidung der Frage der Einstellung von Verfassungsfeinden in den öffentlichen Dienst hat, ist offenbar.

Aus dieser Sorge hat man nach den Erfahrungen mit dem nationalsozialistischen Regime in das Grundgesetz Bestimmungen eingefügt, nach denen Parteien, die nach ihren Zielen oder dem Verhalten ihrer Anhänger darauf ausgehen, die freiheitlich-demokratische Grundordnung zu beeinträchtigen, vom Bundesverfassungsgericht für verfassungswidrig erklärt werden können. Mit Hilfe dieser Bestimmung soll einem potentiellen Mißbrauch der Freiheit durch die politischen Parteien begegnet werden. In der Tat, eine liberale Demokratie vom Typ des Bonner Grundgesetzes ist nicht gehalten, mit Hilfe einer mißbräuchlichen Ausübung der Freiheit sozusagen die Voraussetzungen für ihre eigene Beseitigung zu sanktionieren und damit ihren potentiellen Selbstmord zu legalisieren. Einer freiheitlichen Demokratie ist schlechthin nicht zuzumuten, daß mit Hilfe einer falschverstandenen Freiheit die Feinde der Freiheit erst diese mißbrauchen, um so dann die freiheitlich-demokratische Ordnung in ihr Gegenteil zu verkehren und die Freiheit dann aufzuheben.

25 Jahre Grundgesetz bedeutet nach dem Gesagten zweierlei: Einmal bedeutet es im Zeichen des mündig gewordenen Bürgers fortschreitende

Demokratisierung, d.h. möglichst weitgehende Egalisierung der politischen und darüber hinaus auch der gesellschaftlichen Bereiche. Diesem Ziel dient auch das Bekenntnis des Grundgesetzes, dem vom Grundgesetz verheißenen Sozialstaat über das heute bereits erreichte Ausmaß konkrete Gestalt zu geben.

25 Jahre Grundgesetz bedeutet zugleich aber auch, an dem Bekenntnis zur freiheitlich-demokratischen Ordnung und damit am Rechtsstaatsprinzip festzuhalten. Denn die Funktion des Rechtsstaates ist es, die Freiheiten in einer freiheitlich-demokratischen Ordnung sicherzustellen. Das Bonner Grundgesetz hat um der Freiheit willen die rechtsprechende Gewalt aufgewertet, und zwar in einem Maße, daß man gelegentlich – ich glaube zu Unrecht – gemeint hat, daß das Grundgesetz den Rechtsstaat durch einen Justizstaat replaciert habe. Jedenfalls kann heute jedermann, der durch einen Akt der öffentlichen Gewalt in seinen Freiheitsrechten beschränkt ist, den Rechtsweg beschreiten, d.h. er kann die ordentlichen Gerichte anrufen, soweit nicht die Zuständigkeit besonderer Gerichte – wie etwa der Verwaltungs-, Finanz-, Arbeits- und Sozialgerichte begründet ist. Dazu kommt der umfassende Verfassungsrechtsschutz, der zusätzlich mit den Mitteln der Verfassungsbeschwerde jedermann in die Lage versetzt, das Bundesverfassungsgericht mit der Behauptung anzurufen, daß er durch die öffentliche Gewalt in einem seiner Grundrechte oder der diesen gleichgestellten Rechte verletzt worden sei. Es ist die Verfassungsgerichtbarkeit, durch die heute die rechtsprechende Gewalt in der Bundesrepublik zu einer den anderen Gewalten – Legislative und Exekutive – ebenbürtigen, echten dritten Gewalt geworden ist. Als oberste Hüter der Verfassung, die mit letzter rechtlicher Verbindlichkeit die Verfassungsordnung auslegen und die Verantwortung dafür zu tragen haben, daß alle staatlichen Organe die verfassungsmäßig abgesicherten Freiheitsrechte respektieren, sind das Bundesverfassungsgericht und die Landesverfassungsgerichte zu echten Verfassungsorganen geworden, deren Rechtsentscheidungen zugleich maßgeblich zur politischen Integration des Ganzen beitragen.

Diese beiden Grundsatzbekenntnisse des Grundgesetzes zur fortschreitenden Verwirklichung der Gleichheit und des Sozialstaates auf der einen Seite, zur Freiheit und dem Rechtsstaat auf der anderen Seite, stehen nur nicht, wie so häufig gemeint wird, in einem na-

türlichen harmonischen Verhältnis zueinander. Es ist nicht so, wie man so häufig gemeint hat, daß mehr Gleichheit mehr Freiheit garantiert.

In Wirklichkeit sind Freiheit und Gleichheit soziologische Urphänomene, die in einem inneren Spannungsverhältnis zueinander stehen. Kann jedermann tun, was ihm beliebt, so ist Ungleichheit die natürliche Folge. Umgekehrt, je mehr in irgendeinem Lebensbereich – politisch, wirtschaftlich, sozial, kulturell – Gleichheit substantiell verwirklicht wird, so geschieht es zwangsläufig auf Kosten der Freiheit und der auf Freiheit gegründeten Leistungsprinzipien. Anders ausgedrückt: Gleichheit – bis zu ihrem logischen Ende getrieben – stellt letzten Endes die Freiheit und Freiheit letzten Endes die Gleichheit in Frage. Dieser Konsequenz kann man sich auch nicht dadurch entziehen, daß man schlechthin Freiheiten als Privilegien bezeichnet, die um der Gleichheit willen – weil sie angeblich keine echten Freiheiten sind – zu beseitigen sind.

Diese Feststellung zeigt, daß es ein Mißverständnis ist, wenn weithin – besonders in den angelsächsischen Staaten – die Auffassung verbreitet ist, als ob das Bündnis, das vor allem die westlichen Demokratien seit Jahrhunderten mit der Freiheit eingegangen sind, ein apriorisches ist, das nicht aufgehoben werden kann, ohne zugleich die Demokratie in Frage zu stellen. Dieses Bündnis ist deshalb nicht ein begrifflich Notwendiges, weil Demokratismus und Liberalismus an verschiedenen politischen Grundwerten orientiert sind – Demokratismus nämlich am Volk als einem politischen Ganzen und der Liberalismus am Menschen und den einzelnen individuellen Freiheiten.

Die Geschichte liefert viele Beispiele dafür, daß potentielle Gegner aus taktischen Erwägungen sich einem gemeinsamen Gegner gegenüber zu einem Bündnis zusammenschließen. Solche Allianzen können die zwischen Freiheit und Gleichheit latent bestehenden Spannungen verdecken, bis es gelungen ist, den gemeinsamen Gegner seiner Macht zu entkleiden. So haben z.B. Demokratismus und Liberalismus ihren Kampf gegen die Monarchie gemeinsam geführt, da sie nur so ihre Forderungen durchsetzen zu können glaubten. Oder man denke an die Allianz der Westmächte und der Sowjetunion während des Zweiten Weltkrieges, als es sich darum handelte, die Welt vom Nationalsozialismus zu befreien. Man denke schließlich auch an die Versuche, Volksfrontregierungen zu bilden, die sich

gegenüber einem gemeinsamen Gegner zu behaupten vermögen, aber auseinanderbrechen, wenn der gemeinsame Gegner endgültig entmachtet ist, da der im Ansatzpunkt vorhandene Gegensatz zwischen Freiheit und Gleichheit naturgemäß durch ein taktisches Bündnis nicht aufgehoben werden kann.

So gesehen, ist es z.B. kein Zufall, daß der im Rousseauschen "Contrat Social" enthaltene radikal-egalitäre Demokratismus für Freiheitsrechte keinen Raum läßt, und daß in allen totalitären Staaten die traditionellen Freiheitsrechte in ihrer Substanz verfassungsmäßig nicht abgeschirmt sind.

So verstehen wir auch, warum die sogenannten sozialen Grundrechte, wie z.B. das Recht auf Arbeit, Urlaub, auf Mutterschutz oder auf Umweltschutz, wie wir sie z.B. in größerer Anzahl in der Weimarer Verfassung finden, sich in ihrer grundsätzlichen Struktur von den traditionellen liberalen Freiheits- und Menschenrechten unterscheiden. Die sozialen Grundrechte sind letzten Endes Ausdruck einer radikal-demokratischen Gleichheit im gesellschaftlichen Bereich. Bei Lichte besehen sind sie überhaupt keine echten Grundrechte. Sie sind in Wahrheit ihrer Anlage nach demokratische Status- und Teilhaberrechte in der Gesellschaft.

Das ist der Grund, warum die sozialen Grundrechte auch nicht wie die liberalen Freiheitsrechte als dem Staat und der Gesellschaft vorgelagerte Rechte betrachtet werden können. Sie werden daher von der Verfassung auch nicht "gewährleistet", sondern erst vom Staate nach Maßgabe der Gesetze "gewährt". Soziale Grundrechte können daher auch im Gegensatz zu den liberalen Freiheitsrechten konkrete Pflichten erzeugen, durch die die Liberalen Freiheiten beengt werden. Man denke nur z.B. etwa an das Tarifvertragsrecht, die Bestimmungen über den Kündigungsschutz, die Forderung nach vollkommener Mitbestimmung in den Betrieben und einer überbetrieblichen Vermögensbeteiligung breiterer Schichten der Bevölkerung am Produktivvermögen größerer Unternehmungen. Diese Spannung zwischen liberalen und sozialen Grundrechten ist letzten Endes unaufhebbar, weil ihr die Spannung zwischen Liberalismus und Demokratismus, zwischen Freiheit und Gleichheit zugrunde liegt. Je mehr das soziale Grundrechtssystem perfektioniert wird, um so mehr wird der Raum beengt, in dem sich die traditionellen liberalen Grundrechte entfalten können.

Das Grundgesetz hat im Gegensatz zur Weimarer Verfassung – von wenigen Ausnahmen abgesehen – darauf verzichtet, im einzelnen soziale Grundrechte zu garantieren. Es hat sich im wesentlichen darauf beschränkt, das Bekenntnis zum Sozialstaat und sozialen Rechtsstaat unter erhöhten Verfassungsschutz zu stellen. An dem hier gekennzeichneten grundsätzlichen Sachverhalt hat sich aber hierdurch nichts geändert. Wegen der zwischen Freiheit und Gleichheit bestehenden Spannung bleibt auch der Begriff des sozialen Rechtsstaates in seiner idealtypischen Struktur insofern widersprüchlich, als der Rechtsstaat unabdingbar freiheitsbezogen ist, während das Wort sozial im Begriff des Sozialstaates nicht minder unabdingbar auf radikal-egalitäre Vorstellungen verweist.

In den ersten Jahren des Grundgesetzes hatte man mit dem Sozialstaatsprinzip nichts Rechtes anzufangen verstanden. Man hat es für einen substanzlosen Blankettbegriff erklärt, der nach Belieben von jedermann ausgefüllt werden könnte. In Wirklichkeit ist dem nicht so. Das Bekenntnis des Grundgesetzes zum Sozialstaatsprinzip muß eben so ernst genommen werden wie das vom Grundgesetz ausgeformte Bekenntnis zum Rechtsstaatsprinzip. Wenn heute nicht selten der Ruf nach einer Fortentwicklung des Grundgesetzes oder seiner Revision oder nach einer Systemveränderung erhoben wird, so liegt dieser Aufforderung die Auffassung zugrunde, daß das Sozialstaatsprinzip noch nicht in der politischen und gesellschaftlichen Wirklichkeit die Ausprägung erfahren hat, die ihm von Verfassungen wegen zukommen sollte. Wie dem aber auch sei, diese Forderung darf nicht darüber hinwegtäuschen, daß zwischen dem Sozialstaats- und Rechtsstaatsprinzip ein Spannungsverhältnis besteht, und daß je mehr in Zukunft das sozialstaatliche Prinzip in Staat und Gesellschaft sich durchsetzen wird, um so mehr der Raum beengt werden wird, in dem sich die freiheitlichen Grundrechte entfalten können.

Wenn es legitim ist, das Sozialstaatsprinzip weiter zu verwirklichen, so erhebt sich die Frage, an wen sich eigentlich diese Forderung richtet. In erster Linie hat von dem Grundgesetz der Gesetzgeber den Auftrag erhalten, das Sozialstaatsprinzip näher zu konkretisieren. Im Sinne einer sozialausgleichenden Gerechtigkeit hat der Gesetzgeber die widerstreitenden Interessen unserer pluralistischen Gesellschaft miteinander zu versöhnen, dabei die Unterprivilegierten besonders zu berücksichtigen, um den Staatsbür-

gern ein menschenwürdiges Dasein zu sichern. Dabei kann es sich als notwendig erweisen, daß der Gesetzgeber, um einen sozial befriedenden Ausgleich herbeizuführen, auch mit Härte eine Entscheidung zu treffen hat, wenn eine andere Regelung sich als nicht möglich erweist.

V.

In diesem Zusammenhang noch ein Wort zu der Eigentumsordnung des Grundgesetzes: Der Grundgesetzgeber hat in diesem Zusammenhang das Sozialstaatsprinzip insofern konkretisiert, als er bestimmt hat, daß der Gebrauch des Eigentums zugleich dem Wohl der Allgemeinheit dienen soll. Der Gesetzgeber ist daher gehalten, Inhalt und Schranken des Eigentums in diesem Sinne auszurichten. Insofern ist das Sozialstaatsprinzip ein immanenter Bestandteil unserer heutigen Eigentumsordnung. Dies gilt nicht nur für das Immobiliareigentum. Die Drohung der Sozialpflichtigkeit liegt heute über dem Eigentum schlechthin. Man kann es auch so ausdrücken: Alles Eigentum ist potentiell sozialpflichtig geworden.

Der Umweltschutz z. B. läßt sich rechtlich nur dadurch rechtfertigen, daß aus Gründen des Allgemeinwohls den Belangen der Gemeinschaft der Vorrang gegenüber den Individualinteressen eingeräumt wird. Wenn z. B. heute von dem Gesetzgeber Gesetze gefordert werden, die die Reinhaltung von Luft und Wasser sichern, so ist dies nur möglich, wenn dem Eigentümer im Interesse der Allgemeinheit bestimmte Pflichten auferlegt werden. Sein früher freies Eigentum ist insoweit sozialpflichtig geworden. Dies gab es im übrigen in gewissen Ausmaß auch schon früher, wenn man daran denkt, daß tollwütige Hunde getötet und gesundheitsgefährdende Lebensmittel ohne Entschädigung vernichtet werden können.

Aber auch der Richter (neben dem Gesetzgeber) hat bei der sozialen Steuerung unserer demokratischen Ordnung eine gewichtige Rolle zu spielen. Es kann z. B. sein, daß der Gesetzgeber bei der Erfüllung seiner durch das Sozialstaatsprinzip gebotenen verfassungsmäßigen Pflichten saumselig gewesen ist. In einem solchen Fall ist der Verfassungsrichter in der Lage, dem Gesetzgeber eine Frist zu setzen, innerhalb der der konkrete sozialstaatswidrige Mißstand behoben werden muß.

Dagegen kann der Richter nicht allgemein das Recht für sich in Anspruch nehmen, Gesetze daraufhin zu überprüfen, ob sie dem Sozialstaatsprinzip entsprechen. Würde er dies tun, so

würde er in Wahrheit gesetzgeberische Funktionen usurpieren. Nur, wenn der Gesetzgeber einer richterlichen Aufforderung, einen sozialstaatswidrigen Zustand zu beseitigen, nicht nachkommt, ist der Richter ausnahmsweise befugt, gesetzgeberische Funktionen auszuüben.

Darüber hinaus kann der Richter nur offenbar sozialstaatswidrigem Gebaren entgegenreten. Diese Begrenzung ist notwendig, da in einer pluralistischen Gesellschaftsordnung die Meinungen oft auseinandergehen werden, ob ein bestimmtes Verhalten als sozialstaatswidrig zu qualifizieren ist oder nicht. Nur, wenn das sozialstaatswidrige Verhalten des Eigentümers einen bestimmten Intensitätsgrad erreicht hat, sozusagen evident geworden ist, ist der Richter legitimerweise zur Intervention berechtigt.

Die Eingriffsmöglichkeiten des Gesetzgebers wie des Richters aufgrund des Sozialstaatsprinzips sind jedoch nur in Grenzen möglich. Sie sind nicht schrankenlos, weil der Schutz des Eigentums sich andererseits auch aus dem Schutz des Grundgesetzes und der verfassungsmäßig gewährleisteten Freiheit ergibt. Nach der klassischen Konzeption der freiheitlichen Grundrechte, die einer guten Gesellschaftsordnung und auch unserem Grundgesetz zugrundeliegen, gehören die Fundamentalrechte auf Leben, Freiheit und Eigentum zusammen. Sie stehen in einem Verhältnis der wechselseitigen Verschränkung zueinander. Nach dieser Konzeption kann ein Leben nicht in Freiheit geführt werden, wenn dieses nicht auch das Eigentum erfaßt, da dieses das Produkt eines in Freiheit geführten Lebens ist.

Deshalb hat das Bundesverfassungsgericht mit Recht hervorgehoben, daß die vom Sozialstaatsprinzip her gebotenen Eingriffe des Gesetzgebers vom geregelten Sachbereich her immer auch geboten sein müssen und die konkrete Ausgestaltung des Eingriffs den Forderungen der Sachgerechtigkeit entsprechen muß. Und was von den Eingriffen gegenüber dem Eigentum aufgrund des Sozialstaatsprinzips gilt, gilt auch für die Eingriffe in die traditionellen Freiheitsrechte, die heute unter dem Blickpunkt des Sozialstaatsprinzips gefordert werden. Die vielfach propagierte Systemveränderung im Rahmen des Grundgesetzes verlangt ein neues Grundrechtsverständnis – offenbar ein Verständnis der Grundrechte, das in einem größeren Ausmaß den Forderungen des Sozialstaates gerecht wird. Aber eine Warnung sei hier eingeschaltet. Nach der nationalsozialistischen Machtergreifung 1933 hat man ebenfalls ein neu-

es Grundrechtsverständnis gefordert und verlangt, daß die traditionellen Freiheitsrechte unter dem Blickpunkt der nationalsozialistischen Ideologie neu interpretiert werden müßten. Wir alle wissen, daß man diesen Versuch gemacht hat und am Ende die freiheitlich-demokratische Ordnung aufgehoben und in ihr Gegenteil verkehrt worden war.

Mit anderen Worten: Die weiter fortschreitende Verwirklichung des Sozialstaatsprinzipes und die mit dieser Entwicklung zwangsläufig verbundene Egalisierung kann die Balance der beiden Komponenten, die unser Grundgesetz tragen, möglicherweise gefährden, wenn es nicht gelingt, gleichzeitig die traditionellen Freiheiten und den auf ihre Bewahrung begründeten Rechtsstaat in ihrem Eigenwert zu respektieren. Die Zeiten, in denen die durch eine hemmungslose Freiheit geschaffenen Ungleichheiten weiten Schichten den Wert der Freiheit haben problematisch erscheinen lassen, sind nicht mehr die unseren. Der Sinn der fortschreitenden sozialstaatlichen Egalisierung war und ist es, daß die durch den hemmungslosen Gebrauch der Freiheit einmal ungleich Gewordenen durch die Verwirklichung des Sozialstaatsprinzips in die Lage versetzt werden sollten und sollen, von der Freiheit wieder einen vernünftigen, sachgerechten Gebrauch zu machen. Der Sinn dieser Entwicklung war, daß der auf Freiheit gegründete Rechtsstaat durch den mehr radikalegalitär ausgerichteten Sozialstaat temperiert werden sollte. Die nach 25 Jahren – in denen das Grundgesetz gegolten hat – gestellte Aufgabe, scheint mir nun die zu sein, die Chance wahrzunehmen, daß wir nach Verwirklichung dessen, was man ver-

nünftigerweise einen Sozialstaat oder sozialen Leistungsstaat nennen kann, von der Freiheit in Zukunft einen rechten, d.h. vernünftigen Gebrauch machen. Nimmt man diese Chance nicht wahr, und überläßt man nach Überwindung unerträglicher Ungleichheiten die Gleichheit sozusagen ihrem eigenen Gefälle, so würden Freiheit und Rechtsstaat in ihrem Bestande ernsthaft bedroht sein. Nicht zufällig war schon zur Zeit der französischen Revolution die Brüderlichkeit (*fraternité*) angesprochen worden, durch die die aufgezeigte Antinomie zwischen Freiheit und Gleichheit aufgehoben werden sollte.

Von den strukturellen Veränderungen im organisatorischen Bereich unseres Verfassungsrechtes habe ich heute nicht gesprochen. Dargelegt ist in anderem Zusammenhang, daß unser heutiger liberaldemokratischer Mehrparteienstaat, wie er zur politischen Wirklichkeit geworden ist, in Wahrheit zwischen der parlamentarischrepräsentativen Demokratie, wie sie im geschriebenen Verfassungsrecht ihren Niederschlag gefunden hat, und dem totalen Einparteienstaat steht. Gelingt es, den Sozialstaat innerhalb seiner grundgesetzlichen liberal-rechtsstaatlichen Schranken zu einer politischen und gesellschaftlichen Realität zu machen, so würde dieser als das Phänomen in die Geschichte eingehen, das zwischen dem liberal-parlamentarischen, demokratischen Rechtsstaat auf der einen Seite und dem modernen Totalitarismus sozialistisch-kommunistischer Prägung auf der anderen steht. Hoffen wir daß es gelingt, in friedvoller Entwicklung dieses Ziel im Laufe der nächsten 25 Jahre zu erreichen.

Laboratoriet Sverige

AV HARALD WIGFORSS

Skildringar av politik och samhällsliv i Sverige kommer i en jämn, om också inte strid ström på den utländska bokmarknaden. Man kan urskilja tre kategorier. Insiktsfulla forskare beskriver och karakteriserar med en strävan efter balans och full täckning, stundom mot bakgrund av generaliserande begrepp, såsom det postindustriella samhällets problem. Språket är i detta fall givetvis expertens, inte lekmannens. Journalistiska författare unnar sig ett friare, ibland subjektivt val av stoff och synvinklar och bemödar sig om läsbarhet. En tredje grupp som hamnar någonstans mitt emellan vill meddela väsentlig saklig information i en för en större allmänhet njutbar form.

Gränserna mellan de tre grupperna är flytande. Irene Scobbie, University of Aberdeen, medverkar i en jämförelsevis populär serie av monografier över länder men får anmärkningsvärt mycket sagt. Om de två flygelgrupperna gäller däremot i någon mån att den journalistiska är roligare än den är vederhäftig, den vetenskapliga tvärtom.

Mitt urval Sverige-böcker från senare år är slumpartat och upptar endast anglosaxiska författare. Min avsikt är inte att recensera de nedan nämnda böckerna. Däremot ämnar jag behandla några problem som aktualiseras i detta slags litteratur.

En välkänd kuggfråga dyker genast upp. En författnings praxis är stundom vitt skild från dess text. Så har i hög grad varit fallet hos oss under den gamla regeringsformens tid, men den nya har inte helt avlägsnat klyftan. Hur klarar utländska bedömare att skildra det faktiska läget på områden där inte ens svenskar orienterar sig utan svårighet?

Man kan som fokus för undersökningen välja ett sedan gammalt karakteristiskt drag i det svenska byråkratiska systemet: ämbetsverkens

självständighet. Den formella regeln är att regeringen ger förvaltningen allmänna direktiv men på det hela taget inte äger bestämma hur myndigheter skall handla i enskilda fall. I konsekvens härmed har ämbetsmännen ett självständigt juridiskt ansvar. Detta är en ovanlig ordning. I de flesta länder kontrollerar de centrala departementen direkt de myndigheter som sorterar under dem, vilket i ett väl utbyggt parlamentariskt system också för med sig att ministrarna inför parlamentet blir ansvariga för dessa myndigheters åtgärder.

Ett stort mått av decentralisering är på pappret utmärkande för den svenska modellen. Men hur fungerar den i praktiken? Det torde vara en ganska utbredd uppfattning här hemma att decentraliseringen inte är lika markant i praxis. Neil Elder, University of Hull, diskuterar utförligt och med förbluffande sakkunskap denna fråga. Mitt intryck är dock att han något underskattar moderna styrelsemetoders intrång på förvaltningens självständighet.

Elder har klart för sig att det förekommer en avsevärd informell trafik i båda riktningar mellan kanslihuset och de centrala verken. Man konsulterar varandra på telefon, om inte annat. Måste inte detta i kraft av den högsta överhetens oskrivna övertag betyda att konsulteringen tenderar att bli en smula ensidig och vid tillfälle subtielt övergå i dirigering? Elder synes inte misstänka detta. Han betonar att verken svartsjukt bevakar sitt oberoende i alla saker där de har det juridiska ansvaret. Så är det säkerligen vanliga myndigheter emellan. Om kanslihuset är den ena parten blir förhållandet psykologiskt ett annat.

Det måste vara svårt eller omöjligt att genom empiriska undersökningar fastställa i vilken mån den faktiska beslutsordningen avviker från den formella. Telefonen minns inte. Endast några få generaldirektörer – t.ex. Lars Peterson och Bertil Agdur – är invecklade i offentligt kända kon-

flikter med kanslihuset, men detta behöver inte innebära att underhandsdirigering är sällsynt. Det kan likaväl förhålla sig så att följsamhet i viss mån ingår i praxis och kan betecknas som en tyst konvention. Det verkliga läget är svårångat. Diskussionen om den på sistone återhållsamma medelstildelningen till Sveriges Radio, ett företag med en speciell självständighet, leder ut i skuggornas rike. Den ene påstår att sparsamheten återspeglar ett missnöje på regeringsnivå, ett missnöje som kan tolkas som påtryckning. Den andre, d.v.s. det ansvariga statsrådet, bestrider att så är fallet. Episoden efterlämnar ett intryck av osäkerhet, och det är kanske meningen.

En viktig omständighet är att redan det författningsmässiga läget starkt förändrats under senare år genom att ett ökat antal enskilda ärenden avgörs på regeringsnivå. Lokaliseringsfrågor, användningen av investeringsmedel, miljöpolitiken, industriella ärenden av annan typ – det finns gott om exempel. På många håll anses det vara en naturlig följd av samhällsutvecklingen och ett nytt synsätt att regeringen skall ha fler sådana styrmedel till sitt förfogande. Gränsen mellan kanslihusets beslutsområden och förvaltningens kan dock lätt bli oklar och flytande. Att enskilda ofta inte vet eller vill veta var den går skall man inte förvåna sig över. Ett intressant exempel på detta är att tidningar uppvaktat statsråden i stödärenden som handläggs av pressstödsnämnden.

Dessa spridda reflexioner torde rättfärdiga två slutsatser. 1) Det synes angeläget att få fylligare kunskap om gällande praxis. 2) Den gamla regeln om ämbetsverkens självständighet behöver lyftas fram till ny diskussion. Det finns en måhända ofta omedveten tendens att betrakta den som otidsenlig. Från andra håll reses emellertid krav på en decentralisering av många beslutsprocesser. Det bör då vara en relevant fråga om vårt system för administrativ ansvarsfördelning kan tjäna som en metod bland andra för en sådan decentralisering.

En fråga som livligt upptar alla Sverige-rapportörer är organisationsväsendet. Sverige är med all sannolikhet världens mest organiserade demokrati, säger Joseph B. Board, Jr, Union College, Schenectady, i en översikt som i likhet med hela boken präglas av gedigna kunskaper och stor säkerhet i nyanseringen. M. Donald Hancock, University of Texas, är också väl bevandrad i de svenska organisationernas my-

sterium. Författarna har inte bara läst Heckscher och Elvander, de är också förtrogna med den allmänna diskussionen i denna fråga. Organisationernas roll och omfattning betraktas oundvikligen som ett kännetecken på pluralism i samhället. Deras deltagande i utredningsväsendet, remissväsendet och det praktiska förvaltningsarbetet anföras som de synliga yttre vittnesbörden, och naturligtvis glömmer man inte att nämna det siamesiska förhållandet mellan LO och socialdemokratin. Också medaljens baksida har kommit med. Organisationerna är definitionsmässigt de många folkgruppernas representanter inför överheten, men vad händer om de också blir etablissemangets representanter inför folket? Centralisering och byråkratisering inom den fackliga rörelsen och därmed klyftan mellan ledning och medlemmar noteras av de utländska författarna, likaså farhågorna för korporativistisk utveckling.

Organisationernas okända prognos ingår i ett större perspektiv, en förändring av samhället som vissa statsvetare och sociologer föredrar att kalla modernisering. Hancock definierar begreppet på följande sätt: "Med modernisering menar jag processer av ekonomisk, social och politisk förändring genom vilka människorna skaffar sig ökat bestämmande över sin fysiska, sociala och individuella miljö". Sverige anses i allmänhet ligga tämligen långt framme i denna utveckling, det är det intryck jag får av de utländska auktorerna.

Men hur bedömer man förutsättningarna för framtiden? De som vill ändra på samhället har hittills oftast ansett sig behöva en centralistisk apparat, men nu finns det många som hävdar att ett växande inflytande för människor och grupper tvärtom kräver decentralisering. Den faktiska samhällsbilden återspeglar de motstridiga tendenserna. Den tidigare välkända koncentrationen av allt fler formella befogenheter till regeringsmakt och centralbyråkrati synes inte ha avstannat i demokratierna, men parallellt härmed har den medborgerliga ohörsamheten blivit en flitigt diskuterad realitet i de flesta av dem.

Det är alltsammans mycket intressant och förvirrande. Av de författare jag refererar är det Hancock som med sitt breda sociologiska grepp sysslar mest med dessa perspektiv. Han är angelägen om att redovisa sina egna värdeprenisser. Verksam participation kommer, menar han, att framgå ur spänningen mellan å ena sidan kollektivets krav på likformighet, å andra sidan individens möjligheter till meningsfulla val i politi-

ken liksom i den egna karriären och konsumtionen. Beroende på graden av kollektivt bestämmande över individuella beteenden kan man alltså enligt denna syn skilja mellan auktoritära och liberala (libertarian) varianter av modernitet.

Hancock läser utan svårighet in en motsägelse i den stora gruvkonfliktens verkningar. Å ena sidan trycket underifrån i fackföreningsrörelsen med krav på decentralisering av inflytandet, å andra sidan den centralistiska tendensen i socialdemokratiens ekonomiska politik som just syftar till att undanröja anledningar till sådant missnöje. Förutsättningarna för moderniserande reformer torde enligt denne författare på det hela taget vara större i Sverige än i de flesta andra västliga demokratier. Social homogenitet, en långtgående politisk värdegemenskap och därmed förmåga till kompromisser är gynnsamma faktorer i Skandinavien i dess helhet. Den politiska kulturen i Förenta Staterna, England och Västtyskland är mer splittrad. Det politiska ledarskiktet i Sverige synes också mer positivt inställt till förändringar i "systemet". Men Hancock betonar att om individens krav på större delaktighet i besluten kolliderar med försöken att genomföra reformer på kollektiv bog så kan det komma sand i maskineriet.

Den förhållandevis breda plattformen för politiskt samförstånd är påtaglig trots polariseringen i den fria idédebatten. Man kan undra om detta fullt rättfärdigar att Hancock kompromisslöst utdömer Tingstens och Lipsets teser om ideologiernas död. De dödförklarade företeelserna tittar visserligen anmärkningsvärt piggt. Men åtminstone i Sverige fortsätter de s.k. etablerade partierna att ligga ganska nära varandra, antagligen därför att de tror att så vill elektoratet ha det. De följs sålunda åt även när de flyttar på sig i politikens spektrum, vilket synes bekräfta ett viktigt element i den tingstenska analysen.

Partiernas vana att bada vid samma strand – och benägenhet att stjäla varandras kläder under badet – har iakttagits även av de andra författarna. Elder analyserar koncist och lustigt vad han kallar "the spirit of *saklighet*", en företeelse som han finner alltjämt i hög grad präglad den politiska aktiviteten i Sverige. Han nämner Louis de Geer som en av de andliga fäderna till denna nationella finess. Två element kan särskilt urskiljas: en väsentligen konservativ tro på samarbete för det allmänna bästa, och en väsentligen liberal tro på rationalism som hävstången för reformer. En myt? Ja, men en myt som man lever upp till i inte obetydlig utsträckning.

Att det politiska systemets talang för kompromiss och samarbete också avsätter en viss konformism är författarna inte omedvetna om. Man kan då fråga hur mycket ledarskiktets radikala benägenhet egentligen är värd. Den förefaller onekligen ha satt sin prägel, t.ex. på svensk skolpolitik och det politiska arbetet för företagsdemokrati. Men det nya blir snart nog vanemässigt godtaget och kan då visa sig svårt att ändra på. Det förefaller som om etablissemangets brottning med sådana ting som bostadsfrågan, den offentliga sektorn, låginkomster, regionalpolitik försiggår inom tämligen konventionella ramar, och eventuella kättare har svårigheter att göra sig gällande.

Den svenska sakligheten skulle vara värd en mer ingående analys än som kunnat bestå den i dessa arbeten av översiktstyp. Vi skulle då kunna få en fylligare bild av spänningen mellan "systemet" och dess kritiker. För min del är jag inte övertygad om att man bör så starkt som Hancock skriva den utifrån kommande oppositionen på nyvänsterns konto. Inga har t.ex. satt mer kött på decentraliseringens ben än en del ekonomer som förvisso inte hör till den nya vänstern, snarare till dess kritiker.

Det är rimligt och glädjande att den samhällsvetenskapliga forskningen undersöker till synes motstridiga tendenser i de reformsträvanden som går under namnet modernisering. Av grandiosa, nu åter populära historiska teorier, marxistiska och andra, finner man just ingenting i de arbeten jag här behandlat. Journalisten Roland Huntford seglar emellertid glatt i väg på sin tes om svenskarna som de nya totalitärerna, ett konformistiskt släkte som inte behöver tvingas av sin maktfullkomliga överhet därför att det egentligen älskar dess despotiska omsorger. Varken den nationella fåfången eller våra allvarstygda revolutionärer har funnit denna text användbar, så folkhemmet har svarat Huntford genom att tiga, helt i överensstämmelse med det förmenta mönstret.

Boken saknar förvisso varken stolligheter eller sakliga misstag, men som vidräkning med auktoritära drag i den suddiga välfärdsprofilen är den underhållande och tillfälligt träffande. Kapitlet om våra gudsnådliga massmedier är åtminstone god journalistik. Det finns emellertid en mer välgående anledning att nämna Huntfords bok här. Författaren återger en rad yttranden av kända svenskar. Vissa av dessa uttalanden är så anmärkningsvärda att man skulle vilja ha dem i ett skick som kan kontrolleras. Det är mig obekant

om författaren i efterhand presterat några källhänvisningar, ett nödvändigt villkor för att man skall kunna gå vidare i texterna. Som efterföljansvärt exempel kan man nämna den amerikanska publicisten Ruth Link som i en talangfull liten skrift återger en intervju med statsminister Palme och i förordet upplyser att den är både oredigerad och översatt.

Dussintals böcker och hundratals artiklar har undersökt Sverige som en modell att efterlikna eller att undvika, skriver Ruth Link. Hennes egen ambition är att behandla Sverige från dess egna förutsättningar. På flera ställen i den övriga Sverige-litteraturen skymtar tanken att vårt land är ett det moderna samhällets laboratorium. Oavsett om man anser denna synvinkel berättigad eller inte står det klart att det finns ett rikt fält för den jämförande statsvetenskapen. Särskilt i en tid när länderna brottas med nya problem (t.ex. spänningen mellan auktoritet och gräsrot-demokrati) eller då i varje fall många av dem byter ut en politik mot en annan (t.ex. övergången till s.k. nymerkantilism). Många frågor är obesvarade eller otillräckligt belysta. Var i utvecklingsschemat den svenska demokratin skall placeras framstår för mig i flera fall som oklart. Mycket av vår nyaste ekonomiska politik kan mycket väl ha hämtats fram, inte ur svenska laboratorier men ur franska och italienska. På det sociala området torde Västtyskland ha lånat ut flera idéer. Klart är däremot att korsdraget i svensk politik och svenskt samhälle av i dag är milda fläckar i jämförelse med virvelstormarna i

de stora demokratierna. Det är möjligt att de små länderna i allmänhet är mer lätthanterliga än de stora, plågade som de senare ofta är av separatism, sviter efter en avvecklad imperialism och tyngande utrikespolitiska bördor. Man måste emellertid då erinra om att Danmark för närvarande hör till de mest svårstyrda länderna.

De utländska författarna misstar sig i alla händelser inte på Sveriges starka internationella beroende. Ingenting av vad de har att berätta rensens öde i lika hög grad som andra demokrati-ers formas under gemensamma erfarenheter, experiment och beslut – eller brist på sådana beslut.

JOSEPH B. BOARD, JR.: *The Government and Politics of Sweden*. Boston: Houghton Mifflin 1970.

NEIL ELDER: *Government in Sweden. The Executive at Work. (Governments in Western Europe)*. Oxford: Pergamon Press 1970.

M. DONALD HANCOCK: *Sweden. The Politics of Postindustrial Change. (Modern Comparative Politics Series)*. Hinsdale, Ill.: The Dryden Press 1972.

ROLAND HUNTFORD: *The New Totalitarians*. London: Allen Lane/Penguin Press 1971.

RUTH LINK: *Taking Part. The Power and the People in Sweden*. Ekerö: Sweden Now/Ingenjör förlaget 1973.

IRENE SCOBIE: *Sweden. (Nations of the Modern World)*. London: Ernest Benn 1972.

Översikter och meddelanden

En idéanalytisk dogm

Det pågår en intensiv diskussion i Statsvetenskaplig Tidskrift om olika metodproblem i idéanalytisk forskning. ¹ Man är i många avseenden oeniga; men på en punkt förefaller enigheten vara total, samtliga författare tycks anse att en vetenskap inte kan eller inte bör innehålla resultat som är ställningstaganden till rent normativa eller värderingsmässiga frågeställningar. Det är motiverat att här tala om en dogm: ståndpunkten blir inte ifrågasatt och man förlitar sig på att den har blivit säkerställd av tidigare forskning. ² Man tycks dessutom i en del fall ha en ganska oklar föreställning om innehållet i den värdeteoretiska uppfattning som man grundar sin ståndpunkt på.

Syftet med den här artikeln är att ge några argument för den motsatta ståndpunkten att det är både legitimt och önskvärt att statsvetare som bedriver idéanalytisk forskning tar ställning till normativa och värderingsmässiga idéer. Det vore bra, om det gick att skapa lite osäkerhet på den här punkten bland dem som studerar statsvetenskap och om statsvetare inte nöjde sig med attoreflekterat godta den värdeteori som denna dogm vilar på - värdenihilismen. De som studerar statsvetenskap tycks ofta tro att värdenihilismen är okontroversiell och allmänt omfattad bland dagens fackfilosofer, men så är det inte.

Vad är då utmärkande för vetenskaplig forskning? Man kan peka på följande tre kännetecken: ämnet, metoden och syftet. Låt oss helt kort se på dessa karaktäristika i tur och ordning.

Inom en vetenskap behandlar man inte fullständigt betydelselösa problem. Frågor som "hur många grässtrån finns det på Råsunda bollplan?" och "vem är din svåger gift med?" kan inte rimligtvis påstås vara vetenskapliga; hur avancerade och objektiva metoder man än använder för att besvara dem blir resultaten inte vetenskapliga. En nödvändig förutsättning för att studier av vetenskap är att de handlar om viktiga problem. Vi kan dessutom anta att ju viktigare ett område eller problem är, desto bättre är - allt annat lika - det vetenskapliga arbetet som behandlar det. Denna värde-

ring förefaller inte vara särskilt kontroversiell, och dess hållbarhet berörs naturligtvis inte av det eventuella faktum att det inte finns någon enighet om vilka områden och problem som är väsentliga. En annan sak som också har med ämnesvalet att göra är att i en vetenskap sysslar man med verkliga problem, inte med skenproblem av typen "hur många änglar får det plats på en ståndare?", d.v.s. problem som inte har någon förankring i verkligheten.

När det gäller den vetenskapliga metoden, så är det nog tillräckligt i det här sammanhanget att säga att ett vetenskapligt ställningstagande grundar sig på objektiva utförda observationer eller, när detta inte är möjligt, på ett rationellt vägande av relevanta argument för och mot den tes som undersökningen gäller. Det är möjligt att här diskutera vad som kännetecknar objektiva observationer och ett rationellt beteende i vetenskapen.

Ett tredje kännetecken på vetenskaplig verksamhet är att den syftar till kunskap. Den som bedriver vetenskap försöker, bland annat, att närma sig sanningen och att nå därhän att han kan ge goda skäl för sanna påståenden.

Kan då normer och värderingar bli föremål för vetenskapliga ställningstaganden? Kan en idéanalytisk studie som syftar till och innehåller ett ställningstagande till en politisk idé om hur samhället i något avseende bör vara organiserat göra anspråk på att vara vetenskapligt legitimt? Jag ska argumentera för att det är en viktig uppgift för den idéanalytiska forskningen att göra sådana normativa ställningstaganden genom att applicera de tre angivna villkoren för vetenskaplig verksamhet på sådan normativ idéanalys.

De allra flesta är nog eniga om att det finns få problem som är viktigare än de normativa problem som rör samhällets uppbyggnad och organisation. En normativ idéanalys skulle gott och väl uppfylla det första villkoret. Normativ idéanalys förefaller vara mer angelägen än de beskrivningar av gamla, ibland inaktuella, debatter som i dag präglar statsvetenskaplig idéanalys i Sverige.

En del anhängare av den s.k. logiska empirismen avfärdade på sin tid normativa problem från den vetenskapliga arenan genom att kategorisera dem som pseudoproblem, problem som inte kan lösas på basis av sinneserfarenheter och empiriska observationer. Det är möjligt att de statsvetare som i dag anser att statsvetenskaplig forskning inte kan eller bör ta ställning till normativa eller värderingsmässiga idéer har påverkats av denna ståndpunkt. Dessa statsvetare – eller deras lärare – fick i många fall sin skolning under 30- och 40-talen, d.v.s. när den logiska empirismen var särskilt omhuldad. Men det faktum att man inte kan lösa normativa problem på rent empirisk väg innebär inte att dessa problem är skenproblem som saknar verklighetsanknytning och som därför inte kan eller bör tas upp inom en vetenskap. Det finns inte någon vetenskap där alla frågor som behandlas kan besvaras av rent empiriska undersökningar; och inom en del vetenskaper med mycket hög prestige – exempelvis matematik – har inte sinneserfarenheter någon relevans.

Det är förmodligen inte många som är beredda att hävda att det inte är verkliga problem vi funderar över när vi t.ex. ska ta ställning till hur vi ska rösta och när vi diskuterar om vilket parti som har den rimligaste uppfattningen om social rättvisa eller om hur våra tillgångar bör användas. Om någon hävdar att detta inte är exempel på verkliga problem och påstår att det över huvud taget inte finns några normativa problem som är värda att bli föremål för en allvarlig och systematisk behandling, så skulle vi väl helt enkelt säga, att han är blind och att vi ser problem som han inte ser. Den normativa idéanalysen skulle förvisso inte lida brist på problemställningar som är både viktiga och verkliga.

Är det då möjligt att använda en vetenskaplig metod när man försöker att ta ställning till hållbarheten hos normativa och värderingsmässiga idéer? Naturligtvis. Den som gör sådana ställningstaganden behöver antagligen först lägga ner en del arbete på att precisera och klarlägga de normativa och värderingsmässiga frågeställningar som ska behandlas. Sådant begreppsanalytiskt arbete anses allmänt vara vetenskapligt legitimt och begreppsanalyser av i princip samma slag är vanliga inom olika samhällsvetenskaper. När problemen är klarlagda och det begreppsanalytiska arbetet avslutat kommer nästa fas i forskningsprocessen. Idéanalytikern får nu diskutera och bedöma hållbarheten och relevansen hos de, i många fall empiriska, skäl som anförs som argument för eller mot den idé som behandlas och dessutom får han försöka att finna och formulera relevanta och hållbara skäl som inte tidigare har blivit beaktade. I metodologiskt avseende behöver inte detta arbete skilja sig från det som resulterar i en teori om ljusets fortplantning eller om källorna till Lars Ahlins diktning eller om maktspe-

let vid Wienkongressen, sådana teorier är också baserade på en kombination av empiri och rationellt vägande av argument.

Men, invänder säkert många läsare, vetenskap syftar ju till kunskap och man kan inte veta om en norm eller värdering att den är sann eller hållbar. Här har vi förmodligen kommit till pudelns kärna. Man anser ganska allmänt bland samhällsvetare att normativa och värderingsmässiga föreställningar inte kan vara annat än känslomässigt och subjektivt tyckande, medan vetenskapliga ståndpunkter måste vara objektiva och vetenskapsmässiga. De som anser att statsvetare som vetenskapsmän inte kan ta ställning till rent normativa politiska idéer skulle antagligen i de flesta fallen motivera sin ståndpunkt genom att hänvisa till den värdeteoretiska åsikt enligt vilken det är omöjligt att ha normativ kunskap, d.v.s. värdenihilismen. Man kan naturligtvis tänka sig andra grunder – t.ex. de politiska grunder som tas upp helt kort i avslutningen av den här artikeln – men det är säkerligen den Hågerströmska Uppsalafilosofin som har påverkat svenska statsvetare mest i den här frågan. Därför måste jag nu försöka att göra värdenihilismen problematisk för läsaren.

Vad kännetecknar kunskap? Kunskapsteoretiker brukar acceptera följande tre villkor som tillsammans tillräckliga för att en person, P, ska ha kunskap:

- (i) P accepterar ett påstående, q;
- (ii) P har goda grunder för sin åsikt att q;
- (iii) q är sant.

Dessa tre villkor stämmer väl överens med vanliga och rimliga uppfattningar om vad som kännetecknar kunskap: kunskapen är bestämd och entydig, det är inte fråga om vaga aningar och känslor, utan kunskapen innefattar ett accepterande av bestämda påståenden (i); att veta något är en sak, att gissa hoppas eller inbilla sig är något helt annat – den som har kunskap baserar sin åsikt på rationella grunder och skiljer sig på så vis från den som ger sig hän åt subjektivt tyckande (ii); den som har kunskap tar inte miste (iii).

Vi kan då säga att en person, P, vet om en politisk handlingslinje, h, att den är rätt om, och endast om, följande tre villkor är uppfyllda:

- (i) P accepterar påståendet att h är rätt;
- (ii) P har goda grunder för sin åsikt att h är rätt;
- (iii) påståendet att h är rätt är sant

Innan jag går in på vart och ett av dessa tre villkor, ska jag ta upp ett mer generellt problem – ett besvärligt och svårfångat problem som förmodligen är det centrala i det här sammanhanget: nämligen problemet om det finns normativa påståenden. Om det finns normativa påståenden, så kan inte något av villkoren (i) – (iii) vara uppfyllt. Problemställningen verkar kanske vara

mer än acceptabelt abstrus, men åsikten att det inte finns några normativa eller värderingsmässiga påståenden är central inom värdenihilismen och jag måste därför försöka klargöra den och argumentera mot den.

Att det inte finns några normativa påståenden innebär flera saker. Det innebär, för det första, att när vi säger om en handling att den bör utföras, så uttrycker vi inte en tanke utan något som saknar kognitivt innehåll – en känsla, en attityd eller en viljeimpuls. Detta betyder att normativa utsagor, d.v.s. satsor som uttrycker normativa uppfattningar, och normativa omdömen, d.v.s. mentala akter som är en persons ställningstaganden till normativa problem, saknar logiskt innehåll. Detta betyder i sin tur att distinktionen mellan relevanta och irrelevanta argument inte går att upprätthålla för normativa utsagor och omdömen samt att distinktionen mellan sanna eller hållbara och falska eller ohållbara svar på normativa frågor faller.

Vi kan säga att ett omdöme innehåller ett påstående om, och endast om, det är sant eller falskt; vi kan dessutom ta för givet att om ett omdöme är sant eller falskt, så finns det relevanta skäl för det eller så utgör det självt ett relevant skäl för något annat omdöme och att om det finns relevanta skäl för ett omdöme eller det självt är ett relevant skäl för något annat omdöme, så är det sant eller falskt. Problemet om det finns normativa påståenden kan på så vis identifieras med frågan om det är möjligt att ge relevanta skäl för normativa omdömen eller om dessa kan utgöra relevanta skäl för andra omdömen.

Det är oklart hur man ska resonera i den här frågan. Problemet om det finns normativa påståenden eller inte – om det går att skilja mellan relevanta och irrelevanta skäl för en norm och om "det är en mening att betrakta en föreställning om ett böra såsom sann" – är ju uppenbarligen inte ett empiriskt problem, det är inte heller ett matematiskt eller formallogiskt problem. Det finns inte några säkra eller väletablerade metoder att angripa problemet med. Men det är ändå nödvändigt att i det här sammanhanget diskutera det och ta ställning till det.

Det tycks gå alldeles utmärkt att skilja mellan relevanta och irrelevanta skäl för politiska eller moraliska normer och värderingar. Om någon t.ex. säger att parterna i en bestämd konflikt bör hålla fast vid och uppfylla villkoren i ett ingånget avtal och anför som stöd för sin uppfattning, att avtalet ingicks på en onsdag, så ger han som argument för sin tes ett irrelevant påstående som inte har med saken att-göra. Om han i stället argumenterar för sin norm genom att påstå att det leder till en stor mängd mänskligt lidande om avtalet bryts, så har han givit ett relevant argument för sin uppfattning. Att ett argument är relevant innebär att det påverkar eller bestämmer vilket kunskapsteoretiskt sta-

tus det omdöme har som det är argument för. Ett argument för en tes t är relevant, om det kan förvandla en gissning att t är sann till en rimlig eller motiverad åsikt eller till kunskap, eller om det kan förvandla en åsikt att t är sann till kunskap. Man bör i det här sammanhanget lägga märke till att "relevans" inte är en empirisk relation utan en logisk/epistemologisk.³ En värdenihilist förnekar naturligtvis inte att det går att skilja mellan relevanta och irrelevanta skäl i den meningen att det går att skilja mellan skäl som faktiskt påverkar, kausalt, normativa ställningstaganden och de som i detta avseende är ineffektiva; men denna psykologiska distinktion är ointressant i ett vetenskapsteoretiskt sammanhang.

Jag är ganska övertygad om att folk i allmänhet anser att den här distinktionen mellan relevanta och irrelevanta argument även gäller på det normativa och värderingsmässiga fältet, och jag känner inte till några argument som träffar denna vardagliga och common-sense betonade uppfattning. De argument som har varit vanliga i debatten är antingen ovidkommande – t.ex. det ontologiska argumentet att det inte finns några normativa fakta (se vidare nedan sid 16 f) - eller så förutsätter de det som ska bevisas – t.ex. argumentet att en normativ uppfattning är en icke-kognitiv känsla. Frågeställningen är förmodligen av ultimata karaktär och det går antagligen inte att ge konklusiva skäl för något svar på den. Det som är rimligt och möjligt i samband med diskussioner om möjligheten av normativa och värderingsmässig kunskap är att klargöra problematiken och att hänvisa till motpartens egna ståndpunkter och erfarenheter av normativa och värderingsmässiga ställningstaganden. Jag har redan försökt att helt kortfattat klargöra problemställningen och jag ska nu appellera till (den värdenihilistiske) statsvetarens egna ståndpunkter och erfarenheter.

Det finns ett inslag i den gängse uppfattningen om idéanalys som det inte går att förena med värdenihilismen på något enkelt sätt. De som deltar i diskussionen om vad idéanalys är och bör vara tycks vilja hävda att det är både legitimt och önskvärt att statsvetaren undersöker den logiska konsistensen hos system av normer och/eller värderingar. Ja, en del vill gå ännu längre och menar att det kan vara motiverat att undersöka om ett visst system av normer och/eller värderingar är förenligt med en viss verklighetsuppfattning; därmed förkastar man en av hörnstenarna inom värdenihilismen, den brittiske 1700-talsfilosofen David Humes tes att normer inte kan stå i direkta logiska relationer till faktuella påståenden. Leif Lewin skriver exv. så här: En annan linje i den vetenskapliga ideologikritiken gäller åskådningarnas logiska konsistens. Hur förenliga är de inströmmande intrycken med ideologins övriga komponenter? Hur förenliga är de senare inbördes?

Det utmärkande för ideologier är ju att de anger *generella* direktiv för handlandet. Ett enskilt ställningstagande (S_1) förs tillbaka på vissa allmänna principer (system av grundsatser), som skall kunna tillämpas även i andra frågor (S_2). Kan t.ex. kravet på löneökning föras tillbaka på teorin om imperialismen, och kan kravet på förstatligande av utländska företag sägas vara en annan dagspolitisk tillämpning av denna teori?

Om vi här inskränker oss till löneökningens kravets förenlighet med teorin om imperialismen, skulle denna fråga kunna upptas till logisk analys på ungefär samma sätt som Tingsten behandlat konflikten mellan det stora och det lilla perspektivet hos Marx och dennes efterföljare.⁴

Lewin tycks här hävda att normer (direktiv och krav) kan stå i logiska relationer till empiriska hypoteser (teorin om imperialismen). Denna åsikt torde det vara mycket svårt, eller omöjligt, att förena med ståndpunkten "att man aldrig genom vetenskaplig prövning kan visa att det är värderingselementet i en ideologi som är "bristfälligt".⁵ Om ett "värderingselement" i en ideologi står i logiska relationer till empiriska påståenden, så torde det vara möjligt att avgöra om "värderingselementet" är bristfälligt genom att pröva de empiriska påståenden som det är logiskt relaterat till. Värdenihilismen, som den har skisserats här, kommer i konflikt med uppfattningen att en idéanalytisk undersökning kan och bör undersöka om normerna eller värderingarna i en politisk åskådning är förenliga med varandra eller med någon viss teori om hur det är i den empiriska verkligheten. Värdenihilismen hävdar att det inte finns några normativa eller värderingsmässiga påståenden; och om det inte finns några normativa påståenden, om de normativa utsagorna i en politisk åskådning saknar logiskt innehåll, så är det inte möjligt att påvisa några sådana här motsägelser i en politisk åskådning eller ideologi helt enkelt därför att relationen "oförenlighet" råder mellan logiska entiteter, påståenden. Här tycks man alltså ge upp den värdeteori som utgör grunden för ståndpunkten att statsvetare inte ska försöka bedöma hållbarheten hos normativa idéer.

Den som studerar statskunskap eller arbetar med statsvetenskaplig forskning har förmodligen ett stort eget intresse för politik och därmed för normativa och värderingsmässiga problem, och det är troligt att han har egna erfarenheter som säger att ett sakligt, allvarligt och metodiskt tillvägagångssätt är på sin plats när det gäller att ställning till sådana problem, han har förmodligen erfarenheter som säger honom att sådana ställningstaganden inte måste vara godtyckliga eller irrationella och att man kan skilja mellan relevanta och irrelevanta skäl för en norm eller värdering. Den som studerar statskunskap har antagligen bestämda och

fasta övertygelser i vissa normativa politiska frågor. Om en person har en fast övertygelse att en viss handling eller handlingslinje, h , är rätt så framstår det som naturligt att han anser att omdömet att h är rätt är hållbart eller sant. En vanlig och, tycks det, fruktbar idé om sanning är ju också sådan att ett påstående "p" säges vara sant om, och endast om, p , d.v.s. påståendet att h är rätt är sant om, och endast om, h är rätt. Är det möjligt och rimligt att förneka att omdömet att h är rätt är hållbart eller sant och samtidigt betrakta h som rätt? I en del fall ligger det kanske en rädsla att framstå som dogmatisk och intolerant bakom den värdenihilistiska ståndpunkten. Det vore verkligen en retorisk triumf för denna värdeteori, om det vore så att folk förknippar ett förkastande av värdenihilismen med dogmatism och intolerans. Det finns emellertid inte något intimt samband mellan dessa saker: en värdenihilist kan vara hård och dogmatisk i sina normativa och värderingsmässiga ställningstaganden och en objektivist kan vara öppen och känslig, och tvärtom.

Det är nu tid att återgå till de tre villkoren för normativ kunskap. Genom att problemet om huruvida det finns normativa påståenden eller inte redan har diskuterats, är det nu möjligt att kortfattat ange varför dessa tre villkor kan vara uppfyllda, varför normativ kunskap är möjlig. Det första villkoret – att en person accepterar en norm – är relativt oproblematiskt i det här sammanhanget. Visserligen finns det olika uppfattningar om vad det innebär att acceptera en norm, men inte någon förnekar att vi ibland accepterar normer.

Det andra villkoret – att en person accepterar en norm på goda grunder – har redan blivit behandlat. Att en person accepterar en norm på goda grunder innebär att han baserar sin ståndpunkt på hållbara och relevanta påståenden. Jag har argumenterat för att detta villkor kan vara uppfyllt.

Det tredje villkoret – att den norm som accepteras är sann – är det enligt vissa värdeteoretiker i princip inte möjligt att uppfylla (se t.ex. Hägerström-citatet i not 2). De värdenihilister som har hävdat att normer och värderingar varken är sanna eller falska har ofta framfört sin teori i polemik mot åsikten, att det finns särskilda normativa fakta som vi kan erfara med våra vanliga sinnen eller med hjälp av ett särskilt organ, samvetet, och beskriva med hjälp av normativa påståenden. De har förutsatt att ett påstående är sant om, och endast om, det korresponderar mot något påtagligt faktum; och de har troligen sett den värdenihilistiska ståndpunkten som det enda alternativet till en objektivistisk ontologi enligt vilken det finns normativa fakta. Men om någon t.ex. säger att det är ett sant påstående att du bör ta bussen i stället för bilen, så måste han inte därmed mena att det finns ett observerbart faktum som

denna norm beskriver. Den han avser att påstå kan i stället vara att det finns tillräckliga rationella grunder för dig att ta bussen i stället för bilen, att det finns konklusiva skäl för normen att du bör ta bussen; och en sådan åsikt tvingar ingen till att acceptera en objektivistisk ontologi och anta existensen av ett speciellt normativt faktum du-bör-ta-bussen. Kort sagt: påståendet att en handling bör utföras är sant om, och endast om; handlingen bör utföras; och handlingen bör utföras om, och endast om, det finns tillräckliga skäl för det.

Det finns f.ö. många sanna påståenden som inte tillskriver något konkret ting en empirisk eller direkt observerbar egenskap eller beskriver ett påtagligt faktum. Om en statsvetare t.ex. påstår att Sverige är en demokrati, så menar han antagligen inte att det finns ett ting, Sverige, som har den direkt observerbara egenskapen att vara demokratiskt; utan troligen snarare att det finns flera olika sanna påståenden som talar för att det är sant att påstå om den teoretiska konstruktionen Sverige att den har den komplexa teoretiska egenskapen att vara en demokrati. Och om Sverige är en demokrati, så är det givetvis ett sant påstående att Sverige är en demokrati även om inte några rena observationer kan verifiera eller falsifiera det. Normativa påståenden liknar teoretiska påståenden inom olika fackvetenskaper i just detta avseendet att de inte på något direkt sätt avbildar eller korresponderar mot det empiriskt givna.

Här får jag sätta punkt för det vetenskapsteoretiska resonemanget för att avslutningsvis helt kort beröra den forskningspolitiska sidan av problemet om statsvetare bör ägna sig åt att analysera och ta ställning till normativa och värderingsmässiga idéer i sin forskning.

En del politiska problem är förhållandevis enkla. Det behövs inte några vetenskapliga undersökningar för att visa att somliga politiska beslut och åtgärder är felaktiga. Men andra problem är komplicerade. För att kunna veta vilka lösningar som är rimliga måste man använda mycket tid för att sätta sig in i problemets natur och samla relevanta empiriska kunskaper. Så vitt jag kan förstå har statsvetare tillräckligt med tid och när det gäller vissa problem av fundamental natur också möjligheter att skaffa sig relevanta empiriska kunskaper. Det vore oklokt av statsvetarna att inte använda dessa tillgångar för att försöka ta ställning till normativa politiska idéers hållbarhet. Givetvis är det viktigt att statsvetenskapen ger oss kunskaper om och korrekta beskrivningar av olika statsskick och deras funktioner; men är inte detta viktigt just därför att sådana kunskaper har relevans för den verkligt intressanta frågan om hur staten *bör* vara organiserad? Det vore

olyckligt om statsvetare på dåliga grunder avhåller sig från att ta upp de problem som har med staten att göra som är de allra viktigaste.

Men – utbrister förmodligen flera läsare – bevara oss för politiserande professorer! Har inte vetenskapsmännen redan alltför stort inflytande? Ska dom nu också börja tala om för oss vad som är rätt och fel! Till det vill jag svara tre saker.

För det första, så har vi redan politiserande samhällsvetare. Emellertid döljs ofta dessa vetenskapsmäns normativa politiska ställningstaganden bakom en dimridå av förment faktuelle påståenden. En väsentlig skillnad från det nuvarande läget som en öppet normativ forskning skulle innebära är att dessa ridåer blåstes undan.

För det andra, så är det kanske sant att i dagens läge har en del vetenskapsmän otillbörligt stort samhälleligt inflytande. Det är möjligt att det i Sverige är vanligt med en devot inställning till vetenskapsmän och olika slags experter. Men detta hänger i så fall samman med en förhärskande elitistisk ideologi och med brister i det rådande statsskicket. Det beror inte primärt på att det bedrivs forskning.

För det tredje, kan man vara optimist och tro att statsvetenskaplig forskning som tar ställning till normativa idéer åtminstone på sikt kan öka våra kunskaper om dessa idéers hållbarhet. Och om statsvetare påverkar politiska åsikter genom att producera normativ kunskap, så är väl det bara bra?

Gunnar Andrén

NOTER

1. 1972: Jan-Erik Lane, "Leif Lewin, statskunskapen och demokratin" (s. 326–343); Leif Lewin, "Om studiet av de politiska ideologiernas innehåll och funktion" (s. 437–468). 1973: Björn Söderfeldt, "Om verklighet och värde" (s. 255–273); Tom Bryder, "Professor Lewin och ideologierna" (s. 274–281); Leif Lewin, "Replik till Bryder och Söderfeldt" (s. 281–284). 1974: Evert Vedung, "Innehållslig och funktionell idéanalys" (s. 1–20); Kent Lindkvist, "Den vetenskapliga värderelativismen" (s. 160–172).
2. I Sverige är det väl särskilt Axel Hägerström som har påverkat åsiktsbildningen i den här frågan. Hägerströms metod att argumentera utifrån en särskild värdeteori – värdenihilismen – torde också vara vedertagen. Följande citat är karaktäristiskt: "Då vetenskapen endast har att framställa vad som är sant, men det är en omening att betrakta en föreställning om ett böra såsom sann, kan ingen vetenskap ha till uppgift att framställa huru vi bör handla." *Socialfilosofiska uppsatser* (Stockholm, 1939) s. 63. Det finns emellertid en statsvetare, Stefan Björklund, som ifrågasätter Hägerströms teori. Se "Värderingar – normativism i samhällsvetenskapen", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 1972, s. 42–49.

3. Det är emellertid inte ovanligt att man i sådana här sammanhang blandar samman psykologiska begrepp och synpunkter med kunskapssteoretiska och på så vis fördunklar problematiken. Så skriver t.ex. Leif Lewin följande a propos vår möjlighet att "nå kunskap om vilka de grundläggande mänskliga värdena är" (min kurs.):

Att komma fram till en enhetlig uppfattning om rangordningen mellan dessa värden – personlighetsprincipen, gudstron, det klasslösa samhället, ledarauktoriteten – torde inte vara möjlig. Subjektivt tycker säkert inte någon människa, att dessa värden är av samma vikt. Men en objektiv rangordning mellan dessa värden, godtagbar för alla grupper, torde inte vara möjlig att genomföra. Vetenskapen kan inte slita tvisten om de yttersta värdefrågorna, och ideologierna framstår därför som konkurrerande, inte sällan oförsonligt stridande trossystem. (Sid. 440 i "Om studiet av de politiska ideologiernas innehåll och funktion".)

Det finns emellertid bara lösa samband – om ens det mellan objektiviteten/kunskapen och enigheten/det vedertagna. En objektiv sanning kan vara allmänt förnekad och en subjektiv tro kan vara allmänt omfattad. Kunskapen står ibland i konflikt med den vedertagna uppfattningen.

4. "Om studiet av de politiska ideologiernas innehåll och funktion", sid. 457–458.
5. *Op. cit.* sid. 467.

Om Heiskanens metodologiska studie

1967 publicerades Ilkka Heiskanens *Theoretical Approaches and Scientific Strategies in Administrative and Organizational Research. A Methodological Study*.¹ I detta arbete diskuteras ett par grundläggande teorier inom administrationsforskning utifrån en explicit formulerad meta-teori. Denna meta-teori appliceras konsekvent och med resultat som om de är riktiga måste anses som betydelsefulla inte bara för administrationsforskningen utan även för teoretiska studier inom andra områden. Arbetets originella uppläggning är värd att närmare diskutera, vilket mig veterligen ej skett – åtminstone inte i *Statsvetenskaplig Tidskrift*.

Just i en situation med flera olika och varandra mer eller mindre uteslutande teorier eller teoretiska ansatser av olika slag – så är ju fallet inom nästan alla områden i statskunskap – brukar meta-teoretiska diskussioner anses som fruktbara.² I stället för att eliminera teorier med hjälp av falsifikation kan ett val mellan olika teorier göras utifrån vissa meta-teoretiska kriterier såsom empiriskt innehåll, enkelhet, deduktiv struktur, osv.³ Det är således ej fråga om att jämföra teorier med avseende på sanning eller falskhet, ej heller att jämföra graden av konfirmation. De meta-teoretiska kriterier det här är fråga om kan appliceras antingen *ex ante* en empirisk test för att utvälja den teori som om den bekräftas av empirisk evidens har störst för-

klarande och prediktiv förmåga. Eller de kan tillämpas *ex post* för att ur en mängd bekräftade teorier ta fram den som är vetenskapligt mest fruktbar. Sådana metateoretiska undersökningar av teorier förutsätter att de meta-teoretiska begreppen är väl preciserade – en uppgift för vetenskapsteorin.

Nedan skall diskuteras dels Heiskanens kriterier, dels de resultat Heiskanen anser sig kunna nå genom en argumentering kring dessa kriterier. Framför allt skall det sistnämnda problemet behandlas, då det ju kan förhålla sig så att kriterierna är rimliga och att slutsatsen att vissa teorier är att föredraga framför andra är riktig, men att argumenteringen för slutsatsen utifrån kriterierna är felaktig eller utan relevans för slutsatsen. Heiskanens arbete innehåller vid sidan om argumenteringen kring kriterierna (kapitlen I–III) och appliceringen av kriterierna på olika teorier (kapitlen IV–VI) även ett försök att antyda riktlinjerna för ett teoretiskt alternativ till gängse teorier inom administrationsforskningen (kapitlen VII–VIII). Här skall enbart *argumenteringen kring kriterierna* behandlas, då denna utgör grundvalen för diskussionen av olika teorier samt även för formuleringen av alternativet. Argumenteringen kring kriterierna har följande led:

- Bestämning av en klass K av teorier med lågt pragmatiskt värde och lågt informativt värde.
- Bestämning av en klass K' av teorier vilkas struktur är reduktionistisk, dvs. teorier som bygger på reduktionsstrategin.
- Bestämning av en klass K'' av teorier som innehåller eller förutsätter appliceringsantaganden.
- Bestämning av en sats om förhållandet mellan dessa tre klasser K, K' och K''. Denna sats kan betraktas som grundtanken i argumenteringen.
- Förklaring av varför ett visst samband föreligger mellan dessa tre klasser.

Utgångspunkten för resonemangen i (a) – (e) är en distinktion mellan två slag av nivåer, mikro- och makronåvin. Denna distinktion liksätts med distinktionen mellan individ och kollektiv, men distinktionens egenskaper analyseras inte närmare.⁴ På basis av denna indelning klassificeras teorier som reduktionsteorier – de teorier vilka gäller för en av de två nivåerna, men ej båda – och som kontextuella teorier – de teorier vilka gäller för båda nivåerna, men ej bara för en. Typexempel på en reduktionistisk teoretisk sats är följande sats:

(S1) "Anomic persons commit suicide more often than non-anomic"⁵

Och som typexempel på en kontextuell teoretisk sats nämns

(S2) "Anomic persons in a society of mechanical soli-

...darity commit suicide more often than non-anomic''⁶
 I en teoretisk sats av reduktionstyp utsägs något om antingen individer och individegenskaper eller något om kollektiv och kollektiva egenskaper. I en kontextuell sats påstås något om antingen individer och individ- och kollektiva egenskaper eller om kollektiv och individ- och kollektiva egenskaper. De olika möjliga sats-typerna utreds ej och skall här ej närmare kommenteras.

(a). Problemformuleringen innehåller två nyckeluttryck, "pragmatiskt värde" och "informativt värde". Med en teoris "pragmatiska värde" menas "... the susceptibility of a theory or a theoretical system to further broadening".⁷ Och med en teoris "informativa värde" avses "... its susceptibility to falsification".⁸

i. Informativt värde. Definitionen av detta kriterium är icke-kontroversiell. Argumenteringen kring detta kriterium resulterar i tesen att kontextuella satser har högre informativt värde än reduktionistiska, om de är jämförbara.⁹ Enligt Heiskanen gäller således att (S2) innehåller mer information än (S1).¹⁰ Nu förhåller det sig tvärtom. Mängden av falsifikatorer för (S1) är större än mängden av falsifikatorer för (S2), eftersom den sist nämnda mängden är en äkta delmängd av den förra mängden. Om två satser, en kontextuell och en reduktionistisk, är jämförbara med avseende på falsifierbarhet, gäller att den reduktionistiska satsen har större empiriskt innehåll än den kontextuella. Felet i argumenteringen ligger i att kriteriet ej appliceras konsekvent:

"It is not the actual falsifiability that seems to cause the variations in the felt degree of tautology but the number of *potential* falsifiers that appear when we clarify the relationship of the operational definition to other phenomena relevant from the point of view of the study of 'anomie'."¹¹

Frågan om en sats' falsifierbarhet är en teoretisk fråga, som ej avgöres på grundval av olika lösningar av operationaliseringsproblem. Om en operationalisering av en icke-tautolog sats medför att satsen blir tautolog är operationaliseringen och ej satsen inadekvat – ej tvärtom. Vidare gäller att en sats' falsifierbarhet ej påverkas av om de egenskaper satsen uttalar sig om är korrelerade med andra egenskaper om vilka satsen ej påstår något. Dels sammanblandas här teoretiska problem med empiriska, dels skiljs ej falsifierbarhet och fruktbarhet åt.¹²

ii. Pragmatiskt värde. Argumenteringen kring detta kriterium går ut på att kriteriet är kongruent med det förra kriteriet.¹³ Mot detta kan invändas följande: Antag att två teorier T₁ och T₂ är jämförbara med avseende på falsifierbarhet och att T₁ förklarar alla fenomen av en viss typ inom ett område medan T₂ endast förklarar en äkta delmängd av dessa fenomen. T₁ har då större informativt värde än T₂, men rimligen har T₂

större grad av "susceptability ...to further broadening".

Med hjälp av dessa två kriterier specificeras en mängd K av teorier eller teoretiska satser med lågt värde på båda kriterierna – låt vara att denna bestämning applicerar kriterierna på ett felaktigt sätt. Vad ingår då i K? Mängden K kan enbart bestämmas relativt ett visst område, och för ett område utgöres den av teorier eller teoretiska satser av reduktionistisk typ.

(b). Reduktionsstrategin innebär att teorier konstrueras utifrån enbart följande två strukturer: i. makro-reduktionistiska satser härleds från mikro-reduktionistiska satser. ii. mikro-reduktionistiska satser härleds från makro-reduktionistiska satser. Det utmärkande för reduktionsstrategin är således att kontextuella satser ej förekommer samt att en typ av reduktionistisk sats härleds från en annan typ. I den kontextuella strategin utgöres premisserna av kontextuella satser. Som framhålls i argumenteringen uttömmar inte dessa två strategier antalet möjliga strategier. Premisserna i en teori kan ju utgöras av både mikro- och makro-reduktionistiska satser.¹⁴ Men – vilket ej visas – varför skulle ej kontextuella satser kunna härledas från någon av de två typerna av reduktionistiska satser? Det är möjligt att det är empiriskt omöjligt i varje enskilt fall, men härav följer ej att det är logiskt omöjligt. I definitionen av "reduktionsstrategi" ingår ej blott strukturella villkor utan även villkor på typerna av satser. Mängden K' innehåller definitionsmässigt en bestämd typ av satser, nämligen de reduktionistiska. Att den kontextuella strategin är överlägsen den reduktionistiska blir då ej en strategisk fråga om vilken struktur som är mest lämplig, utan följer logiskt av ett ställningstagande i fråga om (a). Bestämningen av mängden K' göres på oklara grunder. I K' ingår teorier eller teoretiska satser vilka är relaterade på basis av ovan nämnda två strukturer.

(c). Nyckeltermen vid avgränsningen av klassen K'' är "appliceringsantaganden". Kriteriet anges på följande sätt:

"Now we can return to the terminology of the introductory chapter and call the differential assimilation of social science theory formation with the rules of right application of information 'application assumptions'."¹⁵

Avgörande för hur K'' avgränsas är hur uttrycken "rules of right application" och "differential assimilation" kan tolkas. Utgångspunkten för resonemanget är distinktionen mellan "pure information" (om A, så B) och "rational norms of behavior" (om du vill B, gör A!).¹⁶ Det gäller här en distinktion mellan två slag av satser, kognitiva satser av ett visst slag ("description")¹⁷ och värdesatser av ett visst slag (böra-satser om be-

teende) ("prescription")¹⁷ "Appliceringsantagande" står för "the differential assimilation" av kognitiva sats-er och preskriptiva sats-er. Och i argumenteringen skiljs mellan olika slag av assimileringar. Indelningen av assimileringar är emellertid inte gjord efter en enhetlig indelningsgrund, utan här sammanblandas två skilda kriterier:

1. Innehållskriteriet: I en teori förekommer både kognitiva sats-er och preskriptiva sats-er, (och kognitiva termer respektive värde-termer).

2. Relevanskriteriet: I en teori förekommer enbart kognitiva sats-er och dessa är påverkade av eller påverkar i sin tur uppställandet av preskriptiva sats-er.

Dessa två olika kriterier hålls ej åtskilda av Heiskanen.¹⁸ Teorier, i vilka begrepp som *rationalitet*, *effektivitet* och *funktionalitet* figurerar som nyckelbegrepp, säges vara normativa.¹⁹ Men här kan invändas att teorier som faller under kriterium 2 är inte normativa i samma mening som teorier som faller under kriterium 1. Sats-er, i vilka termer som "rationalitet", "effektivitet" och "funktionalitet" förekommer, skiljer sig ej i fråga om egenskapen kognitiv – nonkognitiv från sats-er, i vilka termer som "substantive rationality" eller "cleavage" förekommer.²⁰ Förutsatt att nyckel-termer definieras med kognitiva termer är sådana sats-er ej värdesats-er. Och det finns inga logiska skäl varför definitionen – en stipulativ fråga – av just de tre först nämnda termerna måste ske på basis av värde-termer. Det skulle naturligtvis kunna förhålla sig så att alla teoretiker som använt just dessa termer behandlat dem som värde-termer. Detta visas dock aldrig i argumenteringen,²¹ utan dessa termer betraktas av Heiskanen a priori som värde-termer:

"... indicating the strenght of application assumptions can be done rather unambigously with the aid of such criteria as the existence and degree of 'normativeness' in the use of such concepts as 'rationality', 'efficiency' and 'functionality'."²²

Varför just dessa begrepp är speciellt lämpade för undersökningar av graden av s k "normativitet" klargörs aldrig.

Då distinktionen mellan kategori 1 och kategori 2 ej observeras i argumenteringen kring termen "ap-plieringsantagande" blir denna oklar och avgränsningen av K" ej entydig.

(d) Det grundläggande påståendet i arbetet utgöres av satsen om förhållandet mellan mängder K, K' och K". I en svag tolkning skulle följande göras gällande:

(GS) K" är en delmängd av K' som är en delmängd av K. De brister som ovan påpekats vid bestämningen av mängderna gör att även satsen om dessa mängders relationer blir oklar och i behov av precisering. Det sistnämnda ledet av satsen om relationen mellan K'

och K är ointressant då K' definieras med K. Men varför gäller att K" är en delmängd av K?

(e¹) Reduktionsargumentet. Tesen att K" är en delmängd av K' motiveras med att förekomsten av appliceringsantaganden kräver mikro- eller makroreduktion.²³ Nu är det emellertid en sak att undersöka möjligheterna av begrepps- och satsreduktion mellan mikro- och makronivåerna. Och det är en helt annan sak att uppställa preskriptiva sats-er. Varför dessa senare måste vara "... most universal and most useful if they pertain to individual behavior",²⁴ klargörs inte. Varför skulle man inte kunna uppställa preskriptiva sats-er i vilka förekommer kontextuella termer? Varför skulle just appliceringsantaganden resultera i reduktionistisk strategi och inte i en kontextuell?

(e²) Argumentet om "artificial closure". Teorier som är statiska, som innehåller ekvilibrium-antaganden, som uttalar sig om en homogen och begränsad mängd av data och som har en mer eller mindre deduktiv struktur i fråga om termerna, är enligt argumenteringen ett nödvändigt villkor för appliceringsantaganden.²⁵ Detta förklaras med följande argument:

"If a generalization or a theory concerning a class of empirical observations is not universally stated, but qualifying conditions are given by referring to generalizations and theories about other types of phenomena, the original generalizations or theory cannot give – in addition to description – any definite norms of rational behavior however it is formulated."²⁶

Dvs. kontextuella teorier kan inte innehålla preskriptiva sats-er eller appliceringsantaganden. Varför? För detta för hela resonemanget i arbetet avgörande påstående saknas en argumentering. Det må vara att (GS) är sann men varför kan inte i K" ingå kontextuella teorier?²⁷ Varför kan inte (S2) omformuleras till en preskriptiv sats? En annan invändning mot argumentet ovan är att det bygger på premissen att kontextuella teorier ej kan ha egenskapen "artificial closure". Varför det är så visas aldrig. Slutligen visas ej heller varför teorier som har "artificial closure" också tillhör mängden K. Men det var ju detta som skulle visas.

Denna kritik av Heiskanens arbete får inte fattas som ställningstagande mot meta-teoretiska studier över huvud taget. Ej heller som ett inlägg i debatten om vilken teori som är mest adekvat inom organisations-teorin. Syftet har enbart varit att visa att grundkonstruktionen hos Heiskanens studie är felaktig.

Jan-Erik Lane

NOTER

¹ I. Heiskanen, *Theoretical Approaches and Scientific Strategies in Administrative and Organizational Research. A Methodological Study*. Helsingfors, Societas Scientiarum Fennica, 1967.

- ² Se t. ex. R. T. Holt och J. M. Richardson, "Competing Paradigms in Comparative Politics" i R. T. Holt och J. E. Turner, *The Methodology of Comparative Research*. New York, The Free Press, 1972, s. 21-71.
- ³ Om dylika kriterier se arbeten av Popper, Hempel, Kyburg och Scheffler.
- ⁴ Heiskanen, op.cit., s. 21. För en närmare analys se P. F. Lazarsfeld och H. Menzel, "On the Relation between Individual and Collective Properties" i A. Etzioni, *A Sociological Reader on Complex Organizations*. London, Holt, Rinehart and Winston, 1971, s. 499-516.
- ⁵ Heiskanen, op.cit., s. 25.
- ⁶ Ibid, s. 31
- ⁷ Ibid, s. 24.
- ⁸ Ibid, s. 24.
- ⁹ Ibid, s. 25-33, speciellt s. 32.
- ¹⁰ Ibid, s. 31.
- ¹¹ Ibid, s. 27.
- ¹² Om fruktbarhet, se A. Naess, *Empirisk semantik*. Stockholm, Norstedt, 1970, s. 53 f.
- ¹³ Heiskanen, op.cit., s. 27.
- ¹⁴ Ibid, s. 23.
- ¹⁵ Ibid, s. 46.
- ¹⁶ Ibid, s. 41.
- ¹⁷ Ibid, s. 44.
- ¹⁸ Ibid, s. 41-46 och s. 102-103.
- ¹⁹ Ibid, s. 44, s. 46 och s. 69-103.
- ²⁰ Ibid, kapitel VII.
- ²¹ Ibid, kapitel III.
- ²² Ibid, s. 46.
- ²³ Ibid, s. 50-51.
- ²⁴ Ibid, s. 50.
- ²⁵ Ibid, s. 47-50.
- ²⁶ Ibid, s. 49.
- ²⁷ En organisationsforskare, Runo Axelsson, har påpekat för mig, att det i företagsekonomisk teoribildning finns en rad teorier som både är kontextuella och innehåller appliceringsantaganden enligt innehålls- eller relevanskriteriet, t. ex. J. D. Thompson, *Organizations in Action*. New York: Mc Graw-Hill, 1967, och P. R. Lawrence and J. W. Lorsch, *Organization and Environment*. Boston: Harvard University, 1967.

Valåret 1974 i Storbritannien

Vid utgången av 1973 hade Storbritannien en konservativ regering under Edward Heaths ledning, som besatt en fungerande majoritet i parlamentet och som konstitutionellt inte var nödgad att underställa väljarkåren sitt mandat förrän någon gång under 1975. Sedan landets med energikrisen förvärrade ekonomiska problem och situationen på arbetsmarknaden i samband med den utdragna kolgruvearbetarkonflikten föranlett Heath att utlysa nyval kunde emellertid Harold Wilson något oväntat, och efter några extra turer i det konstitutionella spelet, överta regeringsansvaret efter valen den 28 februari 1974. Labours parlamentsunderlag inskränkte sig dock till 301 av underhusets 635 platser

och det stod på ett tidigt stadium klart, att regeringen inom en nära framtid skulle vilja söka en lämplig tidpunkt att stärka sin ställning.

Det nya valet den 10 oktober 1974 var i hög grad att se som en naturlig fortsättning av februarikampanjen och de avgörande valfrågorna i mycket de samma. Utgången medförde denna gång inga överraskningar i så måtto som labour ånyo hemförde segern, men segermarginalen blev oväntat begränsad: 319 av de 635 platserna i underhuset eller en absolut majoritet på 3.

Även om därmed konstitutionellt och - enligt vad som för dagen ter sig sannolikt - även faktiskt utsikter skapats för en mera normal parlamentsperiods labourstyre i Storbritannien, innehåller redan det nära framtidsperspektivet två nya val av en något annorlunda karaktär, avseende två politiska ämnesområden av sådan vikt och beskaffenhet att de haft, och fortsatt kan komma att utöva, avgörande inflytande på den inrikespolitiska scenen: den utlovade folkomröstningen om Storbritanniens kvarstående i eller utträde ur EG samt valen till en konstituerande församling i Nordirland. Över hela framtidsperspektivet sänker naturligtvis också den aktuella internationella och nationella ekonomiska krisproblematiken en osäkerhetens slöja.

I det följande redovisas de ovan nämnda valaktiviteterna med tonvikten på vad som synes kunna uppfattas som aktuella tendenser eller nya inslag i Storbritanniens politiska struktur och parlamentariska system.

I. Valprogram och väljaropinion

Åtskillig möda och omsorg läggs av de politiska partierna i Storbritannien inför en valkampanj ned på utformningen av de valmanifest, i vilka de i kampanjens inledningsskede presenterar sitt allmänna handlingsprogram liksom sin attityd till enskilda större aktuella politiska frågekomplex. Flera av de kännetecken som utmärker det brittiska parlamentariska systemet - främmandet av parlamentariskt starka regeringar, frånvaron av maktfördelning och av en inflytelserik övre kammare etc. - har också ansetts ägnade att skapa särskilda förutsättningar för en sittande regering att genomföra sådana handlingsprogram. Den utsträckning i vilken olika regeringar känt sig bundna av i valmanifest gjorda åtaganden, har dock i det förflutna varierat och det går att finna många exempel på att såväl konservativa som labour-regeringar, konfronterade med regeringsutövningens kalla verklighet, frångått eller utvattnat en del av sina utfästelser i denna form. Under valkampanjen 1970 ägnade de konservativa mycken uppmärksamhet åt labours brutna vallöften, men såg sig under de följande årens regeringsinnehav för egen del föranlåtna att handla i direkt motsättning till i 1970 års manifest uttalade föresatser bl.a. genom införande

av pris- och lönekontroll, avskaffandet av lokalstyret i Nordirland och en ökning av de statliga utgifterna.

Även om en utspridd skepticism i valmanskåren beträffande partiernas tillförlitlighet i vad avser enskilda åtagande i valmanifesten så lunda inte saknar grund, får den sittande regeringen anses stå under ett moraliskt tryck, liksom ha ett betydande egenintresse i att i så stor utsträckning som möjligt följa det i valmanifestet nedlagda handlingsprogrammet för den avsedda valperioden. Den under året avlidne labourpolitikern Richard Crossman slog fast detta i en Godkin-föreläsning 1970 (R.H.S. Crossman: Inside View. London 1972): "When a party wins an election, it not only gains the right to rule for a certain period but is expected to carry out specific changes to which it is committed in its election manifest."

Det av det konservativa partiet i februari 1974 publicerade valmanifestet "Firm Action for a Fair Britain" lade naturligt nog tonvikten vid försvaret av den politik partiet i regeringsställning fört och innehöll förhållandevis få konkreta nya utfästelser. Bland dessa förekom löfte om en översyn varje halvår av pensioner och andra sociala förmåner, en "tax-credit scheme", ett kommunalt bostadsprogram och komplettering av arbetsmarknadslagen med ett medlingsförfarande att föregå eventuella domstolsingripanden. Större uppmärksamhet i nyhetsmedia väckte emellertid ett förslag om inskränkningar i rätten för strejkandes familjer att uppbära sociala bidrag. I ett avslutande avsnitt ställdes partiets "moderata" förslag i kontrast till den "extremism" som sades känneteckna labours program, som med sina förslag om omfattande nationaliseringar och skärpt beskattning betecknades som det mest extrema och farliga i landets historia. Det gjordes också gällande att labourpartiet dominerades av den yttersta vänsterflygeln och "en liten grupp maktthungliga fackföreningsledare."

Labours manifest, "Let us work together – Labours way out of the crisis", höll en radikal ton i sina allmänna målsättningar, bland vilka angavs "a fundamental and irreversible shift in the balance of power and wealth in favour of working people and their families", "greater economic equality in income, wealth and living standards" och åtgärder för att "make power in industry genuinely accountable to the workers and the community". Bland de mera konkreta åtagandena märktes föresatser att lägga exploatering och distribution av Nordsjöoljan under statlig kontroll med statligt majoritetsdeltagande, överförande till offentligt ägande av mark för bostadsbyggande och en utvidgning av den statliga sektorn av näringslivet samt en omedelbar fundamental omförhandling av villkoren för Storbritanniens anslutning till EG. På det interna ekonomiska området utlovade labour vidare bl.a. stärkt priskontroll på

nyckelområden, höjda pensioner, förmögenhetsbeskattning samt avskaffande av Pay Board och Industrial Relations Act i förening med överenskommelse med fackföreningarna om frivillig återhållsamhet med lönekrav.

Liberalernas valprogram, "Change the face of Britain. Take power and vote Liberal", underströk vikten av en regeringspolitik som stod i hela befolkningens intresse och undvikande av klasskonflikt. Huvudpunkterna i liberalernas förslag låg i övrigt vid decentralisering och ökat regionalt inflytande, "partnership in industry", lagstadgad pris- och lönekontroll och hyresstopp, införande av minimiinkomst samt en rättvisare förmögenhetsfördelning.

Valprogrammets inledande – och senast tillkomna – avsnitt ägnades emellertid de dagsaktuella frågorna sammanhängande med energikrisen och den pågående kolgruvearbetarkonflikten. Den därav förorsakade interna krissituationen med tredagersvecka, olika former av energibesparingsåtgärder och konfrontationsstämning på arbetsmarknaden blev inte bara utgångspunkten för Edward Heaths beslut att utlysa valet, utan kom också att utgöra själva ramen för den följande valkampanjen. Gruvarbetarna beslöt visserligen redan den 18 februari att inleda förhandlingar med Pay Board (sedan denna framlagt sin rapport om olika industriernas relativa betydelse och beslutat att på grundval av denna med prioritet behandla gruvindustrins relativa löneläge) och undanryckte därmed det direkta underlaget för en tilltänkt konservativ kampanj kring temat huruvida militanta fackföreningar eller de demokratiskt valda institutionerna skulle styra landet. Även om huvudargumentet i den konservativa kampanjen därefter lades på behovet av en stark regering i rådande ekonomiska kristider, medan labour i sin kampanj i fortsättningen lade tonvikten vid prisstegringarna, kom frågan om vilket parti som kunde anses ha störst förutsättningar att garantera näringslivets och arbetsmarknadens funktion att förbli central inte bara i denna valrörelse utan jämväl i den som skulle följa sju månader senare.

Inför oktobervalet kunde labourregeringen inte bara framlägga konkretiseringar beträffande en del centrala, i februari mera allmänt presenterade målsättningar gällande främst det s.k. sociala kontraktet med fackföreningarna samt energipolitiken, utan jämväl hänvisa till att regeringen under de gångna månaderna återfört landet till arbetet och realiserat ett antal av sina utfästelser beträffande bl.a. priskontroll och livsmedels- subventioner, höjda pensioner och avskaffandet av Industrial Relations Act. Oppositionsledaren hade däremot svårigheter att, medan sammanbrottet i början av året ännu var i färskt minne, bli övertygande i sin förkunnelse om behovet av nationell samling under

konservativ ledning för att möta den svåraste ekonomiska krisen sedan 30-talet.

Valutslag kan sällan tolkas med anknytning till specifika punkter i presenterade valprogram. För 1974 års båda val ter det sig emellertid naturligt att göra gällande att två frågekomplex, arbetsmarknadsrelationerna och levnadskostnadsstegringarna, i högre grad än vanligt varit dominerande i väljarnas intresse.

Även så blev emellertid ett andra utmärkande drag för de båda valen uteblivande av ett klart utslag från väljarkåren. De konservativa hemförde i februari 37,8 % av rösterna, labour 37,1 % och liberalerna 19,3 %. När Wilson inledde sin tredje regeringsperiod skedde detta därför med en andel i väljarkåren som var den lägsta partiet uppnått på 40 år och den minsta någon efterkrigsregering i Storbritannien disponerat. För första gången sedan 1929 hade det brittiska valsystemet misslyckats med att skapa en klar majoritet för något parti. Mandatfördelningen 296 konservativa (mot 322 i det utgående parlamentet), 301 labour (287) och 14 liberaler (11) betydde också att för första gången i parlamentets moderna historia förelåg inte en teoretisk möjlighet att det största partiet och det tredje partiet tillsammans skulle kunna kontrollera underhuset. Med oktobervalet korrigerades detta tillstånd visserligen genom att labour med en nettovinst på 18 mandat vann en absolut majoritet på 3 platser i underhuset, medan de konservativa led en nettoförlust på 20 mandat och liberalerna förlorade 1. I röster räknat gjorde labour likväl sitt sämsta val sedan 1920-talet och dess andel av de avgivna rösterna, 39,3 % var fortfarande den lägsta något av de stora partierna uppnått under efterkrigstiden med undantag för februarivalet. Detta uppvägdes endast av att de konservativa gjorde sitt sämsta val under detta århundrade med 35,9 % av rösterna, medan liberalernas andel sjönk något till 18,4 %.

Även om valdeltagandet i februari var efter brittiska förhållanden högt, 79 %, och nedgången till 73 % i oktober delvis förklaras av naturlig avgång till följd av röstlängdernas tilltagande inaktualitet, har sålunda 1974 en ovanligt liten andel av valmanskåren givit sitt uttalade stöd för det resulterande regeringspartiets politiska program, till yttermera visso med ett par begränsade frågekomplex särskilt för ögonen. (I samband med februarivalet företagna opinionsundersökningar tydde på att bland övriga konkreta valfrågor i labours program endast omförhandlingen med EG och pensionshöjningen kunde påräkna stöd från en klar majoritet i väljaropinionen.)

Det innehållna stödet för labour och de konservativa har i det gångna årets politiska debatt ibland satts i samband med en – jämväl i andra västeuropeiska län-

der förmärkbar – utbredd desillusion med den etablerade politiska strukturen och de ledande partiernas förmåga att komma tillrätta med de problem som så länge besatt landet. Detta resonemang är knappast tillfyllest som förklaring till andra partiets frammarsch under året – varom mera nedan – och mycket talar för att det bygger på ett övergående fenomen. Synsättet framstår snarare som ett bland många element i den atmosfär som 1974 års val förlöpte i och samtidigt genom sitt utfall bidrog till att skapa. Som sådant kan det förtjäna illustreras med ett citat ur en färsk årskrönika av Paul Johnson i *New Statesman* (27 december 1974):

Twice in 1974 the British electorate was asked its opinion. Twice it returned no answer at all. – The public has no belief in the solutions put forward by the political parties; still less confidence in the ability of either to execute them; and precious little in the democratic process itself. These, I fear, are the chief lessons of 1974. The nation has abdicated.

II. Tvåpartisystemets urholkning

Det brittiska tvåpartisystemet har alltsedan 1935 kännetecknats av att de två ledande partierna tillsammans kontrollerat mer än 95 % av underhuset. Detta system har, som tidigare nämnts, tidigare resulterat i en klar majoritet för det ena av dessa partier i varje val alltsedan 1930-talets början, även om under efterkrigstiden inget parti uppnått 50 % av rösterna. Efter det senaste valet har de båda partiernas hegemoni i underhuset reducerats något. Medan antalet ledamöter ej tillhöriga de båda stora partierna i genomsnitt uppgick till 10 mellan 1950 och 1970 är motsvarande siffra nu 40.

Det liberala partiet uppnådde visserligen redan 1964, delvis genom klar proteströstning från de båda stora partiernas traditionella väljare, mer än 3 miljoner röster och 10 % av väljarkåren, men har med gällande valsystem ändå alltid varit fjärran från den genom-brytningspunkt som med detta skulle ge partiet en mera proportionell utdelning i parlamentsplatser. Stimulerad av gynnsamma siffror i opinionsundersökningarna under hösten 1973 som konstant tillskrev partiet en väljarandel på över 20 %, och positiva rapporter under kampanjens gång omfattade partiledningen under Jeremy Thorpe inför februarivalet allvarliga förhoppningar om ett sådant genombrott, som beräknades skola inträffa vid en röstandel på 26–28 %. Mot denna bakgrund ställde partiet upp i flera valkretsar än tidigare och i kampanjens slutskede stod optimismen i det liberala lägret så högt, att Thorpe t o m uttalade aspirationer på att bilda regering. Något sådant resultat uppnåddes nu visserligen inte, men partiet gjorde väl ifrån sig i hela landet och fick sex miljoner röster och 19,3 % av de totala. Med gällande valsystem räckte detta endast till 14 platser i parlamentet, vilket betyder

att liberalerna fick betala varje plats med 432.000 röster att jämföra med 40.000 för de konservativa och 39.000 för labour. Partiet var däremot inte särskilt oturligt i den bemärkelsen att det hade några verkligt nära "missar". Partiet var särskilt framgångsrikt i landets södra delar. Det förtjänar uppmärksammas att endast 2 av liberalernas 14 platser vanns före labour och att bland de 100 liberala kandidater som kom närmast en seger, 98 förlorade till konservativa kandidater och endast 2 till labour.

Efter framgångarna i februari företog liberalerna i oktober en ytterligare kraftanstängning för att definitivt erövra en ställning som trovärdigt riksparti genom att ställa upp i 100 ytterligare valkretsar. Trots detta nödgades partiet notera en tillbakagång i sitt röstunderlag med närmare 1 miljon röster till 5,3 miljoner, vilket ledde till förlust av ett mandat. Tillbakagången torde få förklaras av att många i grunden konservativa väljare återgått till att rösta på detta parti i rådande ekonomiska krisläge såsom ett etablerat, regeringsvant parti eller för att förhindra den förväntade laboursegern. Den liberala kampanjen visade denna gång också större svårigheter att presentera sin identitet än i februari. Det står vidare klart, att de båda valen under året tårt hårt på partiets resurser och att avsaknaden av en motsvarighet till de naturliga plattformar som företagsvärlden utgör för de konservativa och fackföreningarna för labour varit kännbar. Att liberalerna därmed tills vidare tappat momentum i sitt framåtgående kan självfallet få negativa psykologiska konsekvenser för dess omedelbara framtidsutsikter. Med drygt 18 % av valmanskåren bakom sig utgör dock partiet – särskilt i rådande jämna parlamentariska läge – fortsatt en klart väsentligare faktor än tidigare.

Ett för framtiden kanske viktigare inslag i den nya parlamentariska bilden utgör de framgångar som de regionala nationalistiska partierna i årets val kunnat inhösta. De skotska nationalisterna. SNP, som främst gått till val med krav på omfattande regionalt självstyre och på att inkomsterna från Nordsjöoljan skall komma Skottland till godo, fick i februari stöd av 21,9 % av den skotska valmanskåren (mot 11,4 % i föregående val) och vann 5 nya mandat (till 8 totalt), 3 från de konservativa och 2 från labour. I oktober vann partiet ytterligare 4 mandat, samtliga konservativa, och höjde sin andel av den skotska valmanskåren med 8 %. Att labour i det senaste valet lyckades undvika förluster i Skottland tillskrivs på många håll den omständigheten att dess skotska parti ställt sig bakom förslag till självstyre som går avsevärt utöver vad moderpartiet i en vitbok rekommenderat. Under dessa omständigheter utgör självfallet SNP – med 11 mandat och en tredjedel av Skottlands väljare bakom sig – en viktig maktfaktor för de kommande åren, då Nordsjöoljan i så hög

grad står i centrum för intresset och för hela landets förhoppningar om att komma till rätta med dess ekonomiska problem.

I Wales förvärvade med februarivalet det tidigare i parlamentet orepresenterade Plaid Cymru 2 mandat efter en kampanj som också tog sikte på regionalt självstyre i förening med krav på bl.a. en nationell minimilön och nationlisering av viktiga industrigrenar. I oktober vann Plaid Cymru ytterligare ett mandat och sänder nu 3 representanter till underhuset med 0,6 % av den totala valmanskåren och med drygt 10 % av väljarna i Wales bakom sig.

I Nordirland slutligen blev – som något skall beröras i ett särskilt avsnitt – valet i februari ödesdigert för de moderata protestantiska grupper som stödde den tidigare ledaren för unionistpartiet Brian Faulkner i dennes just inledda försök att leda en med de moderata katolikerna i Social Democratic and Labour Party samt det lilla Alliance Party bildad provinsregering. De mot denna fientligt inställda unionistpartierna vann i februarivalet 11 av provinsens 12 mandat i Westminster, medan SDLP-ledaren Fitt hemförde det återstående. I oktober valet inträffade den enda förändringen att en oberoende socialist lyckades beröva unionistpartierna ett av deras mandat. Samtidigt ersatte den konservativa "avfällingen" Enoch Powell en av de tidigare unionistledarna som parlamentsledamot för partiet.

Av särskilt intresse i detta sammanhang är emellertid att valutgången i Nordirland också inneburit en motgång för det konservativa partiet. Tidigare rådde nämligen ett så nära samarbete mellan detta och det protestantiska unionistpartiet, att det senares 7 parlamentsledamöter jämväl officiellt räknades in i den konservativa majoriteten. Till följd av motsättningarna kring regeringens Nordirländspolitik har detta samarbete nu avbrutits. Den i år valda nordirländska parlamentsgruppen kan därmed inte som tidigare automatiskt räknas in i den konservativa fällan utan har uttryckligen förbehållit sig rätten att från fall till fall träffa sina avgöranden med de provinsiella intressena som enda rättesnöre.

Som helhet kan därför konstateras att den traditionella och av det brittiska valsystemet befrämjade tvåpartidominansen under året något urholkats, inte enbart som ett resultat av tillväxt i det tredje större rikspartiet utan också genom förstärkning av rent regionala intressens representation i parlamentet. Just genom sin koncentrerings på de regionala frågorna representerar dock denna inbördes heterogena grupp på drygt 20-talet parlamentsledamöter en annan typ av hot mot tvåpartihegemonien än vad liberalerna utgör.

Samtidigt ställer sig ju dock det brittiska valsystemet gynnsammare för en regional attack på tvåpartihegemonien, som illustreras av att SNP och Plaid Cymru

vunnit sina mandat med i genomsnitt något mellan 80.000 och 90.000 röster, medan liberalerna fått betala sina med 400.000. Förklaringen är självfallet att söka i det liberala väljarstödet förhållandevis jämna spridning. I detta sammanhang kan det förtjäna erinras om att också de båda ledande partierna uppvisar betydande regionala variationer och inom vissa regioner når mandatmässiga fördelar genom en ojämn styrkefördelning. Att de konservativa med sin klara dominans i landets södra delar – med undantag för London – numera håller endast 50 mandat i England norr om floden Trent har rentav föranlett kommentarer om att partiet självt löper risk att utvecklas till ett regionalt parti. I dessa södra regioner vann också liberalerna i februarivalet en något större röstandel än labour – båda hade där i runt tal 2,2 milj. röster – men genom en ojämn styrkefördelning förvärvade labour därmed 19 mandat men liberalerna endast 4.

Den reducerade anslutningen till de båda ledande partierna har under året givit de liberala kraven på en valreform ökad styrka och få förnekar i sak att de är välgrundade "ur rättvisesynpunkt". De politiska förutsättningarna för beslut om en sådan saknas dock.

III Samling mot mitten?

Koalitionsregering måste betraktas som något av en antipod till vad det brittiska valsystelet syftar till. Frånvaron av klara valslag i förening med rådande ekonomisk kris har likväl under året fört ämnet på tal såväl på det partipolitiska planet som i den allmänpolitiska debatten.

Wilson's regeringsövertagande efter februarivalet föregicks sålunda av ett försök från Heaths sida att med utgångspunkt från de båda partiernas klara gemensamma majoritet i valmanskåren bilda en koalitionsregering med liberalerna. Dessa erbjöds ett par platser i regeringen samt – som främsta lockbete – löfte om en valreformsutredning av talmanskonferensen. Inviten avvisades emellertid av den liberala parlamentsgruppen, och Thorpe föreslog istället bildandet av en trepartiregering med medverkan av labour för att under en begränsad tid ta sig an krisproblemen. Wilson hade dock på ett tidigt stadium avvisat varje tanke på partisamverkan, varför förslaget från början saknade utsikter att kunna realiseras.

Under oktoberkampanjen lade Heath, som tidigare nämnts, tonvikten vid behovet av nationell samling för att möta landets krissituation och utlovade därvid att i fall av en konservativ valseger omedelbart inleda ansträngningar att säkra medverkan från övriga partier samt industri- och fackföreningshåll till en nationell samlingsregering. Talrika förespråkare för en samlingsregering har också stått att finna under året i konservativ och liberal press. Även om Wilson omedelbart

efter den senaste valsegern anslog koncilianta tongångar och själv talade om behovet av nationell samling, är dock motståndet mot organiserad partisamverkan inom labour kompakt. Erfarenheterna från Ramsay Mac Donalds regering i början av 1930-talet spelar härvidlag alljämt en levande roll.

I detta läge kan det sägas att valutgången i oktober producerade vad ovanligt många kommentatorer utanför de strikta partiojaliteterna varit benägna att betrakta som det under rådande förhållanden optimala resultatet. Signifikativt härför skrev även en traditionellt konservativ tidning som Sunday Times i sin ledare inför valet (6 oktober 1974):

(In 1970) . . . the Sunday Times endorsed the Conservative Party and so we did in February. That, however, is something we find hard to do this time. There are a number of reasons, quite consistent with the anxiety about a large Labour majority. – A minority Labour Government or one with a small working majority is one thing and in our judgment is the least bad prospect.

Presskommentarerna efter valet har också genomgående tagit fasta på valutgången som en väljarnas anvisning på moderation och på att det mandat labour erhållit knappast kan tolkas som stöd för de mera långtgående radikala reformer som partiets vänsterflygel gjort sig till talesman för. Det är också ställt utom tvivel att valutgången stärkt de mera moderata gruppernas ställning i partiet, samtidigt som goda förutsättningar skapats för Wilson att fortsatt utöva det vågmästarspel inom detta som han under senare år ådagalagt allmänt erkänd skicklighet i.

Mot bakgrund av att Attlee 1951 fann det omöjligt att regera mer än en parlamentssession med en majoritet på 13 platser och Wilson själv 1966 fann en kvarstående majoritet på 3 motivera nyval, kan regeringens nuvarande parlamentariska underlag te sig knapp och anses peka mot en ny kortlivad regering. Inte enbart regeringens upprepade försäkringar om motsatsen eller en på goda grunder förmodad valleda bland väljarna talar emellertid mot ett sådant antagande. Regeringens svaga parlamentariska ställning är nämligen delvis skenbar, eftersom den inte som i tidigare skeden konfronteras av en mer eller mindre enad opposition. Nu är inte bara det största oppositionspartiet självt splittrat i flera väsentliga frågor, inte minst EG-frågan. Utanför de regionala intressefrågorna anses regeringen också kunna i stor utsträckning påräkna stöd från i första hand det walesiska men jämväl det skotska nationalistpartiet och inte ens stöd från de nordirländska unionisterna kan i enstaka frågor uteslutas. Som Ian Aitken skrev i Guardian efter valet (12 oktober):

So the chances are that Labour will be able to go ahead with a substantial part of the recognisably radical programme which it put to the country this month, secure in the knowledge that the actual majorities in the divi-

dion lobbies will be topped up by assorted backbenchers from other groups in the new Parliament. At the same time, the pressure on the Labour right wing to avoid a direct confrontation with the Party's manifesto pledges will be at least as great as those operating on the traditionally rebellious left wing.

För Wilson och andra ledande medlemmar av kabinettet har under året ständiga hänvisningar till uppfyllandet av valmanifestets åtaganden utvecklats till något av en helig rit med två speciella konkreta syften: dels att främja enigheten inom partiet kring ett rättesnöre som kan komma att i detta hänseende bli av vital betydelse för det slutliga avgörandet av den för partissammanhållningen besvärliga EG-frågan; dels att tjäna som regeringens bidrag till uppfyllandet av det för den ekonomiska politiken så centrala "sociala kontraktet" med fackföreningarna. Regeringen Wilsons "mittenpolitik" kan därför knappast förväntas ta formen av spontana bokstavliga avsteg från valmanifestets åtaganden. Däremot återspeglar detta många gånger genom en oprecis skrivning existerande meningsskiljaktigheter inom partiet och det lär snarast bli vid tolkningen av hur och när dessa åtaganden måste uppfyllas som den moderata falangens styrka ställning nu kan komma att göra sig märkbar.

IV Partiledare och lagarbete

Även om valsegern i oktober blev knappare än förväntat, var det Wilsons fjärde i fem val som partiledare. Medan den partiet närliggande New Statesman så sent som den 26 maj 1972 krävde Wilsons avgång enär "his very presence in Labour's leadership pollutes the atmosphere of politics", är hans ställning som sådan idag obestridd. Hans styrka härrör ur prestationen att ha lett partiet sammanhållet åter till regeringsställning efter en för detta besvärlig oppositionsperiod. Samtidigt har Wilson som regeringschef 1974 ådagalagt en märkbar annorlunda stil än under föregående period, kännetecknad av ett friare spelrum för regeringskollegorna att sköta verksamheten inom sina respektive revir och större återhållsamhet med de egna inhoppen, som nu i huvudsak förbehållits frågor som direkt berört partiets centrala policy. I linje härmed har också inför årets val stor tonvikt lagts vid framhållandet av hela regeringen som ett "exceptionally experienced team" och i synnerhet de äldre och mera moderata medlemmarna av denna, som James Callaghan, Roy Jenkins, Dennis Healey och Shirley Williams har spelat en framträdande aktiv roll i valkampanjerna. Dessa och andra har även t.o.m. i Economist förtjänat karaktäristik som "formidable ministers" (12 oktober 1974).

Också de konservativa och liberalerna föreföll under årets valkampanjer vilja i ökad utsträckning satsa på "teamwork", med ett större antal medlemmar av partiledningarna aktiva exempelvis vid partipresentationer

på TV. En jämförelse med labours personuppsättning utföll emellertid ofta ur deras synpunkt mindre gynnsamt, så i konservativa Sunday Times (6 oktober 1974).

Som spegelbilden av Wilson är Edward Heath nu belastad med tre valförluster och enligt gängse brittiskt mönster förverkad som partiledare. Han har i efterhand fått uppbära åtskillig kritik i de egna leden för att "i onödan" ha offrat partiets regeringsställning. Han har slutligen länge beskyllts för att sakna förmåga att etablera en säljande kontakt med väljarna, inte minst i TV. Ett skifte i den konservativa ledningen har likväl ännu inte kommit till stånd. Det har motverkats av Heath's egen beslutsamhet att kämpa vidare, av den omständigheten att oktobervalet trots allt inte blev så katastrofalt för partiet som många innerst inne befarat samt, framför allt, av frånvaron av en naturlig ersättare. Som tänkbara namn har i debatten främst figurerat förre Nordirlands- och arbetsministern William Whitelaw, förre hälsovårdsministern Sir Keith Joseph, förra utbildningsministern Margaret Thatcher samt nuvarande "utrikesministern" i EG-kommissionen Christopher Soames. Partiet har därför hittills blott kunnat enas om en ny valordning för partiledarposten, som för första gången skall sättas på prov i vår. Tills dess fortsätter Heath med remarkabel envishet och oberördhet i sin roll som oppositionsledare.*

V. Opinionsundersökningarna och valen

Liksom 1970 misslyckades opinionsundersökningsinstitutet i februari med att förutspå valutgången. Mera precist bestod deras misslyckande i att de på grundval av ett förutsett röstövertag för de konservativa – ett övertag som en vecka före valet förutspåddes ligga mellan 1½ % och 5 %, men som i paraktiken kom att stanna vid 0,8 % – också enhälligt förutsåg en valseger för detta parti. Också i oktober visade sig opinionsundersökningarna ha överdrivet marginalen, nu dock för en genomgående konstaterad labour-ledning. Omedelbart före valet varierade sålunda avvikelserna på labours övertag mellan 14,5 % i National Opinion Polls till 4,4 % i Business Decisions.

De dokumenterade bristerna i opinionsundersökningarnas tillförlitlighet hotar knappast deras ställning som bestående inslag i den brittiska valapparaten. De båda största partierna anlidade i år för övrigt för första gången egna dagliga opinionsundersökningar under valkampanjen. Däremot har under året åter spridda röster höjts för att de publicerade opinionsundersökningarna borde förbjudas under valkampanjerna enär

* Margaret Thatcher ersatte Heath i februari 1975 (red. anm.).

de påverkar väljarnas röstningsbeteende. Erfarenheterna från 1974 har dock veterligen ännu inte identifierat några nya samband som kan belysa hur en sådan påverkan i förekommande fall gestaltar sig eller fungerar. Om något tycks utgången såväl i februari som i oktober med, som det visade sig, kraftiga överdimensioneringar i majoritetsangivelserna för ledande parti kunna återopas mot den tidigare ofta framförda s.k. bandwagonteorin om att opinionsundersökningarna tenderar att gynna ett parti som befinner sig i en ledande position. Förhållandet har i stället föranlett bl.a. en företrädare för ett av opinionsundersökningsinstitutet, Opinion Research Centre, att lansera tanken på en "underdog"-effekt. Ett annat av de stora gallupföretagen, Harris, meddelade emellertid i oktober att en av dem bekostad undersökning vid London School of Economics inte funnit några belägg för att opinionsundersökningarna påverkade vare sig valdeltagande eller partibyten bland väljarna med det enda undantaget att liberala väljare föreföll mera benägna att rösta om partiet uppvisade goda opinionssiffror. (Economist 12-18 oktober 1974)

VI. Nordirland och valen

Kontrasten mellan Nordirlands-problemets allvarliga implikationer för hela det brittiska samhället – under året dramatiskt illustrerat genom raden av bombattentat i London och andra engelska städer – och den nästan fullständiga frånvaron av hänvisningar därtill i de brittiska valkampanjerna är slående. Den sistnämnda balanseras endast av de ordinarie brittiska valfrågornas irrelevans för de nordirländska väljarna under nuvarande förhållanden.

Som redan antytts kom februarivalet likväl att utöva ett direkt inflytande på utvecklingen i provinsen. Efter valet till den nordirländska församlingen i juni 1973 och den på hösten ingånga s.k. Sunningdale-överenskommelsen med regeringen i Dublin om upprättandet av ett Council of Ireland för regelbundna officiella kontakter i vissa frågor mellan öns båda delar, kunde den 1 januari 1974 en ny provinsregering träda till, för första gången grundad på regeringssamverkan mellan protestanter och katoliker och under ledning av den dåvarande ledaren för det protestantiska unionistpartiet, Brian Faulkner. Projektet mötte emellertid från början utbrett motstånd bland protestantiska grupper och det ledde till att Faulkner desavouerades av sitt parti och fick lämna dess ledning. Förhoppningar om att provinsregeringen likväl, en gång väl i funktion, skulle kunna betvinga detta motstånd kunde inte infrias, bl.a. just på grund av att det påtvingade februarivalet obarmhärtigt avslöjade den moderata Faulkner-falangens avsaknad av väljarunderlag. Efter en protestantisk strejkaktion, som fullständigt lamslog provinsen,

tvingades den brittiska regeringen i maj 1974 återinföra direktstyret från London. Februarivalet kastade i öppen belysning den protestantiska majoritetens fientliga inställning till den med Sunningdale-överenskommelsen förknippade regeringssamverkan med katolikerna och oktobervalet tjänade endast att belägga, att de politiska företrädarna för denna protestantiska hållning satt i orubbat bo.

Icke desto mindre har labourregeringens fortsatta ansträngningar att komma tillrätta med Nordirland-problematiken tagit sikte på avhållandet av ett nytt val i provinsen någon gång i mars eller april 1975, denna gång till en konstituerande församling med uppgift att utarbeta förslag till ett nytt provinsstyre att föreläggas Westminster. Till planen har regeringen uttryckligen knutit förhandsvillkoren, att det förslag den tilltänkta församlingen skall presentera måste tillgodose kravet på någon form av "power-sharing" mellan de protestantiska och katolska befolkningsgrupperna samt beakta såväl sambandet med Storbritannien som förekomsten av en "irländsk dimension". Regeringens planer har under året presenterats i en vitbok och en vitbok (Northern Ireland Constitution and Constitutional Convention: Procedure, HMSO 1974). Utsikterna har dock hittills allmänt bedömts som små att det planerade nya nordirländska valet skall bjuda på något från årets val väsentligt avvikande resultat eller i övrigt visa sig kunna öppna nya vägar mot en lösning av provinsens problem. Alternativet synes vara fortsatt direktstyret från London, vilket i såväl det katolska som det protestantiska lägret åtminstone hittills tycks ha betraktats som ett mindre ont än ett tillgodoseende av motpartens aktuella krav.

På litet sikt kommer kanske också ett samband att etableras mellan provinsens anknnytning till regering och parlament i London – självfallet under förutsättning att denna blir bestående – och de nya former av regionalt självstyre, inklusive regionala parlament, som för närvarande diskuteras för Skottland och Wales med utgångspunkt från den under året presenterade s.k. Kilbrandon-rapporten om "devolution" (The Kilbrandon Report. HMSO 1974).

VII. EG-frågan och folkomröstningsinstitutet

Utan att ha tillhört de centrala i årets valkampanjer har frågan om Storbritanniens anknnytning till EG ägnats stor uppmärksamhet i den politiska debatten under 1974. I oppositionsställning kritiserade Wilson regeringen Heath för att ha dragit in landet i EG på oacceptabla villkor och utan att ha gett folket möjlighet att påverka detta viktiga beslut. I sina valmanifest förband sig därför labour att i regeringsställning söka en fundamental omförhandling av anslutningsvillkoren och att sedan denna genomförts underställa folket frågan.

Under året har omförhandlingen förts på olika fronter, och även om den ännu inte avslutats och det exakta resultatet alltjämt inte kan förutses, talar mycket för att förhandlingen skall lyckas i den bemärkelsen att tillräckliga förändringar uppnås rörande bl.a. EG:s impört av jordbruksprodukter från samväldesländerna samt gemenskapens principer för budgetbidragen och biståndspolitiken, för att åtminstone en majoritet inom den brittiska regeringen i en slutomgång skall anse sig kunna beteckna omförhandlingen som framgångsrik.

Mycket av det politiska intresset kring EG-frågan har knutit sig till motsättningarna inom labour och inom regeringen i detta ämne och kring riskerna för att den skall leda till en allvarlig splittring av regeringspartiet. Här är icke platsen att diskutera dessa spekulationer. Däremot har EG-frågans behandling aktualiserat ett antal nya konstitutionella frågeställningar som det kan vara befogat att i korthet antyda i detta sammanhang.

En inte minst av landets EG-partners från början påtalad sådan ligger i labours tes att landets anslutning under den konservativa regeringen ej blev vederbörligen godkänd av folket, ehuru den godkändes av sittande parlament. De kriterier på vilka parlamentets beslutanderätt i detta fall underkännes synes vara dels frågans vikt, dels frånvaron av ett uttryckligt mandat genom att frågan ej utgjort centralt tema för den valkampanj med vilken parlamentet valts. Deras tillämpning får i hög grad anses betingad av föreliggande meningssmottagningar i denna fråga inom labourpartiet och en vidare tillämpning synes kunna få avsevärda konsekvenser för det gällande parlamentariska styrelseskicket.

Av större aktuellt intresse är den väg labourregeringen nu har valt att låta väljarkåren ta ställning till landets EG-anslutning. Wilson har från början sagt att detta kunde ske antingen i ett nytt val eller genom ett referendum. Ehuru något definitivt ställningstagande mellan dessa alternativ ännu inte uttryckligen tillkännagivits av regeringen, har det senare efter hand kommit att framstå som det sannolikaste. Regeringen har uttryckligen förklarat sig beredd att beakta ett sådant referendums utslag. Vid den senaste extraordinära partikongressen förband sig regeringen vidare att konsultationen skall komma till stånd inom ett år från oktobervalet.

Tillgripandet av en folkomröstning kan betraktas som ett avsteg från normal brittisk parlamentarisk praxis, även om precedensfall föreligger i folkomröstningen i Nordirlandsfrågan 1920. Detta har bl.a. till följd att det saknas ett tillämpligt procedurmönster för en EG-omröstnings genomförande och de tänkbara tillvägagångsalternativen är för närvarande föremål för

omfattande spekulationer. Ämnet har senast behandlats i en artikel av Times politiske medarbetare Geoffrey Smith (Times 30 december 1974). Lämnande regeringens och de enskilda regeringsmedlemmarnas egen hållning vis å vis den slutligen valda frågeställningen därhän, återstår sålunda en rad frågor med politiska och konstitutionella implikationer att avgöra. En sådan gäller parlamentets befattning med själva frågeställningens formulering i samband med att det fattar det formella beslutet om folkomröstningen. En annan gäller metoderna för röstredovisningen, som kan aktualisera motsättningar mellan å ena sidan partiets (= majoritetens) eller den enskilde parlamentsledamotens övertygelse och å andra sidan "folkviljan" i den individuella valkretsen, eller att avslöja väsentliga regionala meningsskiljaktigheter ägnade att underblåsa de tidigare berörda nationalistiska tendenserna, främst beträffande Skottland. Sist men inte minst kvarstår frågan vad som skall hända om folkomröstningen lämnar ett lika oklart besked som årets båda val eller om utgången blir sådan – d.v.s. negativ till ett kvarstående i EG – att det blir omöjligt att mönstra en majoritet i parlamentet för dess då erforderliga stadfästande där. I sistnämnda fall förefaller ett nyval vara en ofrånkomlig utväg.

Åtskilligt av detta kan i efterhand komma att te sig som onödiga teoretiska spekulationer. Dessa kan emellertid tjäna att belysa att Storbritanniens parlamentariska system, så mönsterbildande det av ålder än varit, alltjämt är stätt i en kontinuerlig innovationsprocess. Utvecklingen under år 1974 har i osedvanligt hög grad skapat näring för en sådan.

London i december 1974

Nils G. Revelius

Torsten Petré. In memoriam

Nyårsdagen 1974 avled universitetslektorn i statskunskap vid Uppsala universitet Torsten Petré.

Torsten Petré var född i Härnösand den 21 december 1913. Efter studentexamen i hemstaden 1932 inskrevs han året därpå vid Uppsala universitet, där han 1936 avlade filosofisk ämbetsexamen med historia, statskunskap och geografi och 1944 filosofie licentiatexamen i statskunskap. Han disputerade för filosofisk doktorsgrad vid universitetet 1945. Efter lärartjänstgöring vid olika skolor blev Petré 1947 ordinarie ämneslärare i historia och geografi, från 1950 med titel lektor, vid Uppsala enskilda läroverk. Under fem år från hösten 1956 tjänstgjorde han som metodiklektor i samhällskunskap vid den nyupprättade lärarhögskolan i Stockholm. Från 1961 var han åter verksam i Uppsala,

först två år som historiektor vid katedralskolan och från hösten 1963 som universitetslektor i statskunskap vid universitetet.

Petrés första vetenskapliga arbete publicerades 1944 i statsvetenskapliga föreningens skriftserie. Det var en liten bok med titeln Svenska regeringen och de norska frågorna 1884–1886, behandlande dels vetostriden i Norge 1884, dels frågan om den ministeriella konseljen 1885–86. Med stöd av tidigare ej utnyttjat källmaterial kunde Petré belysa den svenska regeringens inställning i de båda frågekomplexen och dess inflytande på konung Oskar II. Den norska riksrieten hade dömt statsminister Selmer och andra norska statsråd till avsättning för att de tillrätt konungen att begagna sitt veto, då stortinget upprepade gånger antagit en lag som gav statsråden tillräde till stortinget. Som Petré visat sökte den svenska regeringen påverka konungen till eftergifter och kompromiss i sak men tillrädde orubbligt formellt motstånd i vetofrågan. Detta blev också den slutliga lösningen. I avsnittet om den ministeriella konseljen kunde Petré likaledes klarlägga den svenska regeringens inställning och åtgärder. Sveriges riksdag hade antagit ett vilande grundlagsändringsförslag, inne bärande konseljens utökning till tre svenska statsråd. I detta läge fordrade normmännen dels att antalet norska statsråd i konseljen likaledes skulle ökas till tre, dels att beslut härom skulle fattas i norskt statsråd. Den 15 maj 1885 träffades en överenskommelse, som medgav det av normmännen krävda antalet norska statsråd men också fastslog, att de ministeriella ärendena fortfarande skulle föredragas av den svenska utrikesministern. Med sitt nya material kunde Petré belysa den svenska regeringens inställning och förspelen till överenskommelsen. Petrés lilla bok om de norska frågorna har vunnit gott erkännande av såväl svenska som norska bedömare, Framställningen är stringent och klar, omödena kloka och väl avvägda.

Doktorsavhandlingen om Ministären Themptander publicerades 1945, likaledes i statsvetenskapliga föreningens skriftserie. Avhandlingen är en viktig länk i den serie undersökningar om parlamentarismens utveckling, som framlades i Uppsala under professor Axel Brusewitz' ledning. Framställningen omspänner tiden från Posses avgång 1883 till den Bildtska ministärens tillkomst nyåret 1888 och har med sin rikedom av nytt material kunnat ge ingående belysning av de centrala politiska frågorna under tidsskedet. I ett utmärkt kapitel skildras kompromissen i försvarsfrågan 1885. Regeringens program och insatser i 1886 års tullstrider och dessas politiska efterspel tecknas detaljrikt och övertygande. Av stort intresse är Petrés analys av den Themptanderska ministärens karaktär. Denna var i eminent grad präglad av regeringens ledare, statsminis-

ter Robert Themptander. I Petrés skildring framträder denne som en regeringschef med en stark och naturlig auktoritet, utåt präglad av en sällsynt fasthet och målmedvetenhet. Petrés personanalys visar emellertid på ett intressant sätt att detta dolde mycken inre villrådighet och regeringströtthet. Under Themptanders ledning aktiviserades regeringsarbetet till allt kraftfullare initiativ och sammanhållning i de stora frågorna, särskilt tullfrågan. Ministärens prägning av politisk homogenitet bör i hög grad tillskrivas regeringschefens ledarskap. Då Themptander demissionerat övergick flera av statsråden i hans regering till Bildts ministär, trots att denna i tullfrågan hade ett protektionistiskt program, motsatt det Themptander velat genomföra.

Det har kunnat sägas om Petrés avhandling, att ministärens utveckling och regeringsskiftena framstår isolerade utan att skildras mot bakgrund av politiska och sociala realiteter som socialismen och den ekonomiska utvecklingen. Vissa statsvetenskapliga frågeställningar har också fått en alltför summarisk behandling, däribland ministärens förhållande till partiväsendet. Avhandlingen om ministären Themptander är emellertid ett betydande arbete, som väsentligt vidgat kunskapen om det svenska regeringssättets utveckling. Petrés omdömen är pålitliga och väl avvägda. Liksom i hans förstlingsverk är språkbehandlingen mycket vårdad och dispositionen välbalanserad.

Petrés författaregenskaper och hans statsvetenskapliga skolning kom på ett lyckligt sätt hans nästa verk till godo. I verket Uppsala stads historia hade Petré åtagit sig behandlingen av tidsskedet 1619–1789. Hans bok utkom 1958 som del 3 i serien.

Petré har haft att skildra det skede i det borgerliga Uppsalas historia, då staden förlorade sin rikspolitiska betydelse och efter 1702 års brand blev en vanlig uppstad. Inom kyrkan och vetenskapen bevarade Uppsala länge sin rangställning, men Petré har med stram begränsning sett som sin uppgift att skildra den borgerliga "societet", som i stort levde sitt eget liv oberoende av universitetet. För 1600-talets del har han i stor utsträckning kunnat utnyttja och sammanfatta Herdins forskningsresultat. Framställningens största och viktigaste del behandlar därför 1700-talet, för vilket Petré haft att tillgå ett rikligt arkivmaterial. Denna tids borgerliga Uppsala var ett samhälle av handlande och hantverkare, som i betydande utsträckning också drev jordbruk. Petré ger en åskådlig bild av stadens liv i kapitel om olika näringsgrenar, vakthållning och brandväsen, vård om fattiga och sjuka m.m. Men hans huvudintresse knyter sig till den politiska utvecklingen. Magistratens verksamhet som stadens styrelse skildras fylligt med klara konturer, och samspelet med landshövdingarna som statlig lokalmyndighet klargöres. Den stora bokens som forskarprestation kanske

finaste avsnitt behandlar den representativa demokratis framväxt med äldsteinstitutionen som avlösare av den gamla allmänna rådstugan och som föregångare till senare tiders stadsfullmäktige.

Petré framställningskonst står liksom i hans tidigare arbeten på ett högt plan. Hans källkritik och behandling av materialet har vunnit starka lovord. Särskilt i fråga om den politiska utvecklingen framstår hans historik som en förebild för andra stadsmonografier.

Torsten Petré var ingen isolerad kammarlärare. Under sin studietid engagerade han sig livligt i studenternas intressen, bl. a. som kurator för den stora norrländska nationen. Som aktiv idrottsman förvärvade han erfarenhet av och förståelse för olika sorters människor, vilket i hög grad bidrog till att göra honom till en

utmärkt lärare. Forskarintresset lämnade honom emellertid aldrig. Han förberedde undersökningar om Uppsalas kommunalpolitik och om kommunalskattefrågor under mellankrigstiden.

Torsten Petré fick inte fullfölja sina planer. Under sina sista år drabbades han av ett svårt hjärtlidande, som ledde till döden. Hans bortgång betydde en svår förlust för såväl universitetsundervisningen som för den statsvetenskapliga forskningen. Med sin personliga anspråkslöshet, sin vänlighet och sin fina humor tillvann sig Torsten Petré stark uppskattning. Vi som var hans vänner alltsedan studieåren i det statsvetenskapliga seminariet minns honom med stor tacksamhet.

Gert Hornwall

Litteraturgranskningar

STEN BERGLUND: *Masspartiet som kommunikationssystem. En analys med inriktning på empirisk teori*. Umeå: Statsvetenskapliga institutionen 1972 (stencil).

Berglunds arbete är en avhandling för doktors-examen, ventilerad vid Umeå universitet i december 1972; recensionen återger huvudpunkterna i min kritik som fakultetsopponent.

Berglund tar sin utgångspunkt hos David Easton, och det kan förför vara lämpligt att börja med ett citat från den amerikanske statskunskaparen. I en uppsats för några år sedan om utvecklingen inom den amerikanska statskunskapen skrev Easton inledningsvis: "Periodically, waves of concern pass over American political science..."¹ Den våg, som han främst hade i tankarna, var behavioralismen.

Det är betecknande och glädjande, att de "vågor", som präglar statskunskapen ute i världen, alltmera gör sig märkbara även i vårt land – det är ett tecken på att svensk statskunskap och svenska statskunskapare på allvar har dragits in i den allmänna utvecklingen inom ämnet. Berglunds avhandling utgör här ett utmärkt belegg: den är ett utpräglat exempel på modernt inriktad statskunskap – på gott och ont.

Den moderna inriktningen framgår redan vid en blick på avhandlingens titel: *Masspartiet som kommunikationssystem. En analys med inriktning på empirisk teori*.

Det är alltså, för att börja bakifrån, fråga om en avhandling i politisk teori. Detta begrepp är emellertid mångtydigt. Med utnyttjande av de möjligheter, som det engelska språket erbjuder, kan man exempelvis skilja mellan Political Theory och political theory. Det förstnämnda är då a field of the discipline, det andra an intellectual activity.² Berglunds avhandling hör hemma inom political theory. Visserligen kan, som förf. säger på s. 3, undersökningen få relevans även på ett normativt plan. Men väsentligen måste avhandlingen fattas som ett led i en intellektuell aktivitet med slutmålet att få fram generell giltiga satsar inom en viktig del av komparativ politik, partiväsendet. På den nyss an-

givna sidan uttrycker förf. själv saken så: "Den gjorda undersökningen är visserligen inte empirisk i den meningen att där sker en bearbetning och analys av förändamålet insamlade data. Men den är empiriskt orienterad och syftar ytterst till att skapa både teoretiska och praktiska förutsättningar för framtida empiriska undersökningar inom sitt område."

Titeln antyder också, att avhandlingen är systemanalytisk. Närmast är det fråga om den eastonska varianten av systemanalys – också det ett modernt drag.

Om man tar fasta på processerna inom det politiska systemet, är steget inte långt till kommunikationsteori och cybernetik – moderna riktningar inom många vetenskaper, däribland statskunskapen. Inom vårt ämne är väl Karl W. Deutsch den främste cybernetikern; att Berglund hänvisar till hans arbeten är naturligt för att inte säga ofrånkomligt.

Därmed är vi framme vid det första ordet i avhandlingens titel – masspartiet. Avhandlingen faller alltså inom partiforskningens område. Nu är masspartiet förvisso ingen ny företeelse; det kan sägas ha hundraåriga anor. Naturligtvis har det moderna partiväsendet också sedan länge intresserat statskunskaparna.

Till pionjärerna inom partiforskningen kan man räkna James Bryce med *The American Commonwealth* (1888) och *Modern Democracies* (1921), M. Y. Ostrogorski med *Democracy and the Organization of Political Parties* (1902) och Robert Michels med *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie* (1911). Dessa tre kan betecknas som klassikerna på området. Av dem tar förf. upp endast en, nämligen Michels (s. 1 f).

Den moderna partiforskningslitteraturen är mycket omfattande, och man kan inom den urskilja flera grupper.³ En grupp kan sägas fortsätta linjen från klassikerna. Jag syftar här i första hand på Maurice Duverger med *Political Parties* (1954), Leon D. Epstein med *Political Parties in Western Democracies* (1967) och R. T. McKenzie med *British Political Parties* (1955). De arbetar med induktiva metoder; deras syfte är att

med stöd av empiriska data komma fram till mer eller mindre generella slutsatser.

En annan grupp av forskare arbetar med deduktiva metoder. Med utgångspunkt från vissa postulat söker de deducera hypoteser, som sedan skall kunna testas med hjälp av empiriska data. Hit hör Anthony Downs med *An Economic Theory of Democracy* (1957) och Gunnar Sjöblom med *Party Strategies in a Multiparty System* (1968); Sjöblom är dock i viss mån påverkad av Easton (se kap. 2 och 7 i Sjöbloms avhandling).⁴

Berglund kan inte räknas till någon av dessa båda moderna skolor. Som tidigare sagts, måste han hänföras till en systemanalytisk, eastonsk skola. Detta behöver i och för sig inte vara något fel. Men förf. borde i avhandlingens inledning ha gett en någorlunda fullständig motivering för sitt val. Jag skulle vilja efterlysa dels en – mer eller mindre kritisk – genomgång av de olika partiforskar skolorna, dels en allsidig diskussion av systemanalysens förtjänster vid partistudier. Det finns ansatser till båda dessa ting, men mer än ansatser på enskilda punkter i avhandlingen blir det inte.

Det kan här vara tillräckligt att stanna vid systemanalysen, som är central. Förf. säger sig ha valt den som sitt instrument bl. a. på grund av dess begreppsmässiga enkelhet (s. 5). I linje härmed framhåller han: "Ett annat skäl till att här förorda systemanalysen är dess sammanhängande kraft eller, om man så vill, dess organisatoriska förmåga. Dess kommunikationsteoretiska perspektiv drar upp en bred, men på samma gång enhetlig, ram för analysen. Just dess bredd är, för övrigt, något som skiljer den eastonska systemanalysen från andra 'approacher'."

Easton har på flera punkter fått hård kritik. Man har från kritikernas sida bland annat:

a. ifrågasatt det meningsfulla i att lägga fram en begreppsapparat utan att försöka lösa de tekniska problemen i sammanhanget. "... the difficulty in social science inquiry is not in suggesting terms that might be useful in constructing theories if we could find ways of dealing with the technical problems that arise, but in suggesting terms *and* the means of resolving the technical problems";⁵

b. vänt sig mot oklarheter i fråga om modellbegreppet och framhållit, att man måste skilja på olika typer av modeller – Eastons modell är snarast en metafor;⁶

c. starkt kritiserat hans definition av system – kallat den "a curious theoretical limbo" eller frågat, om man med denna definition över huvud kan tänka sig, att ett politiskt system upphör;⁷

d. sagt att begreppet system persistence – om det över huvud skall vara användbart – måste modifieras och specificeras så påtagligt, att begreppet inte kan fasthållas; kvar står "incidence of violence or coer-

cion, scope of system activity, centralization of the regime and system autonomy", fyra olika variabler således.⁸

Till kritikerna av Easton kan man för övrigt räkna Easton själv – se hans artikel i *APSR* 1969.

Berglund diskuterar visserligen i avhandlingens punktvis systemanalysens och särskilt Eastons förtjänster (se utöver s. 5 t. ex. s. 241, 110), men han borde också ha tagit upp och värderat kritiken mot Easton. Att så inte har skett, är enligt min mening en uppenbar brist i avhandlingen.

Easton talar i första hand om det politiska systemet i stort, medan Berglund säger sig vilja tillämpa Eastons betraktelsesätt på de politiska partierna. Detta tillvägagångssätt är i och för sig i sin ordning – Easton talar själv om subsystem eller parapolitiska system inom det "stora" systemet. Ett politiskt system kan vara ett sådant parapolitiskt system. Berglund håller emellertid inte fast vid det eastonska betraktelsesättet, där systemöverlevnaden sätts i centrum:

Det synsättet är dock mindre lämpligt med tanke på att insatserna för systemöverlevnaden (dvs partiets) oftast är både indirekta och omedvetna... Partiet tillskrivs i stället den övergripande målsättningen att bringa den "auktoritativa fördelningen av värden med giltighet för samhället" så nära det egna värdesystemet som möjligt (s. 32, jfr s. 240).

Uttalandet markerar ett steg i riktning mot en mål-medel-analys och innebär ett klart avsteg från den eastonska vägen. Nu behöver väl dessa båda betraktelsesätt inte vara oförenliga. Enligt min mening borde Berglund dock ha diskuterat innebörden och följderna av den företagna modifikationen av Easton.

I forskningsprocessen kan man, säger förf. på s. 9, tala om fyra olika steg: begreppskonstruktion, hypotesgenerering, operationalisering och testning. Easton har sysslat enbart med de båda första stegen, och detta är en stor svaghet hos honom; som nyss sagts, har han också kritiserats härför. Omvänt är det en stor förtjänst hos Berglund, att han här försöker gå längre än Easton och gör energiska försök att komma "ner" på operationaliseringsnivån.

Berglund anger sina allmänna frågeställningar på s. 9 f:

1) Vilken eller vilka funktioner har interaktionen medlemmar/beslutsfattare, särskilt medlemsaktiviteten, för medlemmarna supplevda intresseöverensstämmelse med partiet?

2) Vilka effekter har interaktionen medlemmar/beslutsfattare, särskilt medlemsaktiviteten, för partiets "outputs"?

3) Vilka effekter ger interaktionen, särskilt medlemsaktiviteten, på stödvariabeln?

4) Hur förhåller sig interaktionen, särskilt medlemsaktiviteten, till partiledningens målsättningar?

I anslutning till vad som nyss sagts om operationaliseringen av begreppen anger förf. på s. 11 ett par specificerade frågeställningar:

1) Hur kommer man enklast åt den upplevda *intresseöverensstämmelsen* med partiet?

2) Hur kan man uppskatta *interaktionen* mellan medlemmarna, beslutsfattarna samt mellan medlemmar och beslutsfattare?

3) Hur kan man uppskatta *stöd* i allmänhet och till de identifierade stödbjekten i synnerhet?

I anslutning till dessa frågeställningar har man att se de kapitel, där förf. presenterar avhandlingens huvudinnehåll:

Kapitel 4 – intressebegreppet, intresseöverensstämmelse, stödbjekt, stöddindikatorer.

Kapitel 5 – medlemskap och medlemsaktivitet, artikulering av intressen och krav.

Kapitel 6 – riktlinjer för interaktionsstudier.

Kapitel 7 och 8 – stöd och partisammanhållning, teoretiskt och praktiskt/forskningsmässigt (mål-medel-inslag).

Kapitel 9 – sammanfattande framställning om partiledningen som aktör (mål-medel-inslag).

Ovan har jag efterlyst en allmän diskussion av systemanalysen och mål-medel-analysen. I anslutning till dessa efterlysningar vill jag här konkret fråga: Vilken roll har egentligen systemanalysen och särskilt Easton spelat för valet av frågeställningar och för sakinnehållet i kapitlen? Vilka överväganden ligger bakom info-gandet av mål-medel-inslag i vissa kapitel? Förf. borde själv ha ställt dessa frågor – och besvarat dem.

Från innehållsynpunkt kan man dela in Berglunds avhandling i två delar: dels kapitel inriktade på operationalisering jämte – i viss mån – empiriska data (kap. 4, 6, 8), dels kapitel inriktade på teoretiska resonemang (kap. 1–3, som utgör en allmän inledning, 5, 7, i viss mån 9). Om den senare delen anser jag mig ha sagt tillräckligt i det föregående. Mitt bestående intryck av den förra delen är att oerhörda svårigheter uppstår, när Berglund försöker ta steg mot operationalisering av systemanalysens eller Eastons grundläggande begrepp. Det kan här vara tillräckligt att stanna vid kapitel 4, som handlar om begreppen intresse och stöd.

”Intressebegreppet tillhör de notoriskt svårhanterliga begreppen i statskunskapen”, anmärker förf. inledningsvis (s. 56). Han pekar så på distinktionen mellan subjektivt och objektivt intresse: ”Det subjektiva intresset är därvidlag förhållandevis okomplicerat. Det uppfattas i allmänhet som någonting momentant, dvs. individens tolkning av vad som i ett givet ögonblick ligger i hans intresse. Det objektiva intresset är däremot mera problematiskt. Gemensamt för dem, som utnyttjar begreppet ’objektivt intresse’, är en strävan

att komma åt individens ’verkliga’ intressen.” Förf. gör också en distinktion mellan subjektiv och objektiv intresseöverensstämmelse: ”Med subjektiv intresseöverensstämmelse förstås ... aktörens egen tolkning av vad, som i ett givet ögonblick ligger i hans intresse. Den objektiva intresseöverensstämmelsen är däremot liktydlig med en intresseöverensstämmelse utan ’felslut’. Objektiv intresseöverensstämmelse föreligger således, då aktören är klar över sitt värdesystem, inte misstar sig om ’verkligheten’ och resonerar logiskt” (s. 58).

Att operationalisera och därefter mäta medlemmar-subjektiva intresseöverensstämmelse med partiet i ett antal frågor kan förefalla enkelt, fortsätter förf.:

Det räcker då, skulle man kunna tycka, att be medlemmarna deklarerat sin inställning till partiet på flertalet, helst alla, områden. Men fullt så lättvindigt är det inte! Redan kategoriseringen ger t. ex. upphov till en del svårigheter. Huvudkategorierna kan givetvis lånas från den politiska debatten med motiveringen att det är i sådana termer, som både auktoritetspersoner och medlemmar tänker eller kommer att tänka. Men problemen är knappast ur världen genom att respondenterna ombeds avge ett omdöme om partiets finanspolitik, socialpolitik, utrikespolitik m.m. En svårighet hänger samman med att gränserna mellan kategorierna ofta är diffusa. Ibland förekommer det t.o.m. att beslutsfattarna avänder sig av potentiella omnibuskategorier såsom t. ex. ”ekonomisk politik” (s. 72).

Enligt förf. kan man lösa dessa och andra svårigheter genom att förse partimedlemmarna med en fullständig förteckning över de beslut och åtgärder, som är aktuella inom ramen för de olika kategorierna: ”Därmed minskar också risken för att respondenterna uttalar sig utifrån varierande beslutsunderlag. Flera skäl talar emellertid för att det kan vara lämpligast ett enbart belysa innebörden av de resp. kategorierna med några exempel ... Man kan låta respondenterna ’vikta’ huvudkategorierna och ’räkna fram’ ett slutomdöme med utgångspunkt från de prioriteringarna. Det förfarings-sättet förutsätter givetvis att huvudkategorierna är uttömmande. Men sådana kategorier går mycket väl att skapa” (s. 73 f).

Att komma tillrätta med begreppet subjektiv intresseöverensstämmelse måste sålunda bli besvärligt. Än värre blir det att hantera den objektiva motsvarigheten:

Den praktiska tillämpningen av begreppet ”objektiv intresseöverensstämmelse” ger upphov till minst sagt komplicerade uppgifter. Värdesystemen skall fastställas, om än bara i sina politiskt relevanta delar. ”Verkligheten” skall kartläggas för att därefter relateras till värdesystemen. Sammantaget adderar det ihop till ett värdeordningsbudande anta uppgifter. De övergripande värdena och målen måste fixeras. Deras innebörd mäs-

te klargöras. Eventuella subvärden och submål inom ramen för de övergripande begreppen måste urskiljas. Med utgångspunkt från det gäller det slutligen att klargöra de inbördes förhållandena mellan värdena och målen. Nästa huvudsteg blir att gå över till den yttre "verkligheten". Här gäller det först att bestämma vad som hänt, dvs. att partiet x har lagt fram förslaget y med innehållet z. Därefter skall "verkligheten" utvärderas med utgångspunkt från de resp. värdesystemen. Utvärderingen måste därvid utformas med hänsyn till de sannolika konsekvenserna av de auktoritativa besluten och åtgärderna, inte enbart med hänsyn till beslutsinnehållen (s. 74).

Uppgiften att fastställa den objektiva intresseöversensstämningen är överhuvudtaget förenad med så många svårigheter att det, åtminstone i nuvarande läge, är lämpligast att "hålla till godo" med indirekta mått (s. 77).

I detta besvärliga läge bör man enligt Berglund försöka finna enklare indikatorer. Därvid kan man antingen välja ett område eller en fråga, som spelar en absolut avgörande roll för ställningstagandet till partiet, eller också undersöka medlemmarnas förmåga att identifiera partiets ståndpunkter – en korrekt verklighetsuppfattning är ju en förutsättning för objektiv intresseöversensstämning. Inte heller detta förenklade tillvägagångssätt är idealiskt, medger förf.:

Båda de indikatorer, som föreslagits här, har sina brister. En gemensam svaghet är att de ännu är empiriskt oprövade. Man vet t. ex. inte om beslutsunderlaget verkligen har det indikatorsvärde, som antagits . . . Om undersökningsobjekten väljs ut på andra än slumpmässiga grunder och det sker en inriktning på tvistefrågor, är det också troligt att undersökningen ger representativa data om kunskapsnivån. En person, som har ett klart felaktigt underlag i tvistefrågorna, har med all sannolikhet en lika dålig grundval för sina ställningstaganden även i andra frågor. Om så inte är fallet, kan det endast bero på sådant som speciella prioriteringar eller avskärmning (s. 78).

Denna slutsats låter ju i största allmänhet ganska rimlig. Men hade inte förf. kunnat komma fram till detta resultat utan ett långt resonemang över tjugo sidor?

Från den frågan vill jag gå vidare till en mera generell kritik. Jag vill starkt ifrågasätta värdet för förf. av systemanalysen och av Easton, eftersom redan ett försök att närma sig operationaliseringsnivån visar sig vara så till den grad tidskrävande och besvärligt. Slutresultatet blir ju ändå ett slags common-sense-resonemang; förf:s tid och uppenbara begåvning hade otvivelaktigt kunnat användas bättre.

Sammanfattningsvis vill jag om Sten Berglunds avhandling säga följande. Förf. är en självständigt tänkande och arbetande forskare. Hans utgångspunkt är systemanalysen, hans främste lärofader David Easton. Enligt min mening borde Berglund ha grundligare diskuterat alternativa vägar att bedriva forskning kring masspartier. Förf. borde vidare ha noggrannare över-

vägt systemanalysens svagheter liksom innebörden av de modifikationer, som han gör i det systemanalytiska betraktelsesättet.

Avhandlingen är i det stora hela välskriven och resultatet intressanta. Enligt min mening ligger det intressanta till stor del i att avhandlingen illustrerar de påtagliga svårigheter som uppstår, när man i statsvetenskaplig forskning skall försöka tillämpa ett systemanalytiskt betraktelsesätt – och detta resultat är värdefullt nog. Avhandlingen erbjuder nyttig läsning för partiforskare i första hand. Man vill hoppas, att den i en eller annan form kommer under ögonen på mästaren själv, David Easton.

Torbjörn Vallinder

Noter

- ¹ D. Easton i J. C. Charlesworth, ed., *Contemporary Political Analysis*, London: Collier-Macmillan 1967 s. 11.
- ² N. A. McDonald – J. N. Rosenau i M. D. Irish, ed., *Political Science. Advance of the Discipline*, Englewood Cliffs, N. J.: Prentice – Hall 1968 särsk. s. 26.
- ³ Se numera Gunnar Sjöbloms översikt i StvT 1974:2.
- ⁴ Jfr Björn Molins recension av Sjöbloms avh. i StvT 1969:1 särsk. s. 147 f.
- ⁵ J. Stephens i *Midwest Journal of Political Science* Vol. XIII (1969) s. 386.
- ⁶ A. J. Gregor i *The American Political Science Review* (APSR) Vol. LXII (1968) s. 430.
- ⁷ Holt-Turner, *The Methodology of Comparative Research* s. 43, Ph. E. Converse i APSR Vol. LIX (1965) s. 1002, Gregor ibm 1968 s. 431.
- ⁸ P. Leslie i *British Journal of Political Science* Vol. 2 (1972) s. 107.

BENGT BOGÄRDE: *Svenska folkhögskolans lärarförening och staten 1902–1970. En studie i organisationsinflytande*. Akad. avh. Uddevalla: Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, 66, 1974.

Det är ingen allmän historisk översikt över olika inslag i den svenska folkhögskolans liv, som Bogärde velat teckna.*

Många dylika undersökningar har redan utförts och publicerats i exempelvis jubileumsskrifterna *Svensk folkhögskola under 75 år* och *Svensk folkhögskola 100 år*. Bogärde har i stället valt att studera en hittills nästan helt outforskad del av folkhögskolan, nämligen dess lärarförening. Därvid har han inte behandlat lärarföreningens förhållande till folkhögskolornas huvudmän d.v.s. antingen landstingen eller olika ideella organisationer. Tyngdpunkten har i stället lagts på dess relationer till staten. Alla relationer till regering, riksdag och ämbetsverk har emellertid inte tagits upp

* För värdefulla synpunkter på innehållet i denna artikel ber jag att få tacka Bengt Bogärde, Nils Elvander, Sverker Gustavsson och Helle Kanger.

till behandling. Det är föreningens inverkan på staten, som har placerats i centrum, under det att det motsatta perspektivet, statens inverkan på lärarföreningen, har skjutits i bakgrunden. Givetvis har även utflödessidan, d.v.s. i detta fall statens politik gentemot folkhögskolan, dess elever och anställda, uppmärksammats. Men huvudfrågan är i vad mån folkhögskolepolitiken kan ses som ett resultat av föreningens inflytande på statsmakterna eller ej.

Föreningens verksamhet betraktas med andra ord inte som en effekt av statens politik utan som en faktor som kan tänkas påverka denna politik. Denna inriktning på politikens inflödessida förefaller i detta fall mycket rimlig.

1. Politiskt inflytande, basinflytande och rörligt inflytande

Bogärdes undersökning är en studie i organisationsinflytande. Den kan inordnas i en stor internationell statsvetenskaplig forskningstradition, vilken räknar Harry Ecksteins arbete om det brittiska läkarförbundets agerande i samband med att läkarvården överfördes till den offentliga sektorn som ett av sina yppersta verk.¹ Men även i Sverige har Bogärde funnit en tradition att bygga vidare på. Från Nils Elvanders arbete om intresseorganisationerna i dagens Sverige har han tagit över den centrala begreppstrion i sin undersökning: 'politiskt inflytande' och dess underavdelningar 'basinflytande' och 'rörligt inflytande'.² Elvanders distinktioner har visat sig vara intressanta men problematiska. Icke utan en viss nyfikenhet undrar man därför om Bogärde förmått vidareutveckla och klargöra de elvanderska uppslagen. Tyvärr måste svaret bli nekande. Bogärde har utan modifieringar anammat Elvanders begrepp och underlåtit att ta itu med en uppgift som tillhör vetenskapens allra väsentligaste och mest uppskattade: att i ljuset av nya rön utarbeta och fördjupa tidigare forskares uppslag.

Låt oss först stanna inför uttrycket "politiskt inflytande". Ingenstans har Bogärde tydligt angett vad han menar med detta nyckelbegrepp. Utifrån det sätt varpå det används i den löpande texten kan emellertid ett språkbruk arbetas fram. Därvid tycks "politiskt inflytande", inte avse någon resurs, kapacitet eller tillgång, som man kan ha eller inte ha. Det åsyftar snarast en relation mellan i varje fall *en* organisation och *en* politisk myndighet. Men rimligen kan inte varje dylik relation betecknas som en inflytanderelation. Ibland förefaller emellertid Bogärde mena detta. På ett ställe talas det om "relationsförhållandet mellan organisation och politisk myndighet eller med andra ord organisationsinflytandet på den politiska beslutsprocessen".³

Alla relationer mellan staten och en organisation, oavsett i vilken riktning de går och oavsett vilken karak-

tär de har tycks således ha med 'inflytande' att skaffa.

En avsevärt rimligare tolkning av Bogärdes resonemang förefaller emellertid vara att "politiskt inflytande" avser en relation som går i riktning från organisationen till de centrala statsorganen.⁴ Men vilken karaktär skall denna relation ha för att den skall betecknas som "inflytande"? Att kalla alla relationer av denna typ för inflytanderelationer förefaller nämligen även det vara att ge ordet alltför vidsträckt innebörd. En möjlighet vore att avgränsa 'makt' från 'inflytande'. Men begreppet 'makt' ses av Bogärde som ett specialfall av 'inflytande', inte som något som står utanför 'inflytande' och som kan vara till hjälp vid avgränsningen av detta senare begrepp.⁵ Såvitt jag kan se är den speciella egenskap, som den relation som går från organisationen till staten måste ha för att det skall vara fråga om 'inflytande', inte närmare angiven. Man kan således utifrån det språkbruk som kommer till användning i avhandlingens inledningskapitel inte riktigt säkert skilja mellan inflytande och icke-inflytande. En vidareutveckling av Elvanders språkbruk borde därför i första hand gå ut på en precisering av uttrycket "politiskt inflytande" – och särskilt då den sista komponenten i uttrycket – så att det utpekar något som klart kan avskiljas från något annat som inte är inflytande.

Låt oss för att få ytterligare ledtrådar till en förbättring av Elvanders begreppsapparat gå över till de båda underavdelningarna "basinflytande" och "rörligt inflytande". Ingendera termen har fått någon explikativ definition i texten. Men även här kan ordens faktiska användning ge uppslag till tolkningar. Så tycks "basinflytande" åsyfta det inflytande en organisation har genom sin blotta existens, under det att "rörligt inflytande" förefaller avse något som hänger samman med att organisationen genom handling aktivt försöker bearbeta beslutande instanser. I det ena fallet är det fråga om något som har att göra med den sociala eller politiska strukturen, i det andra fallet något som beror på handlande, agerande. Det är måhända inte alltför långsökt att tolka 'basinflytande' som ett strukturellt begrepp och 'rörligt inflytande' som ett begrepp som hänför sig till handling.

Redan denna tolkning visar hur central den problematik är som Elvander och Bogärde sökt fånga med hjälp av sina båda inflytandebegrepp. 'Basinflytande' ger exempelvis associationer till intressanta men omdiskuterade begrepp som 'hegemoni' och 'icke-beslutsfattande'. Mitt intryck är emellertid att de båda underskattat svårigheterna att arbeta med detta begreppspar i empirisk forskning.

Basinflytande sägs alltså vara det inflytande en organisation har genom själva sin plats i det politiska systemet, oberoende av dess åtgärder i ett visst läge.

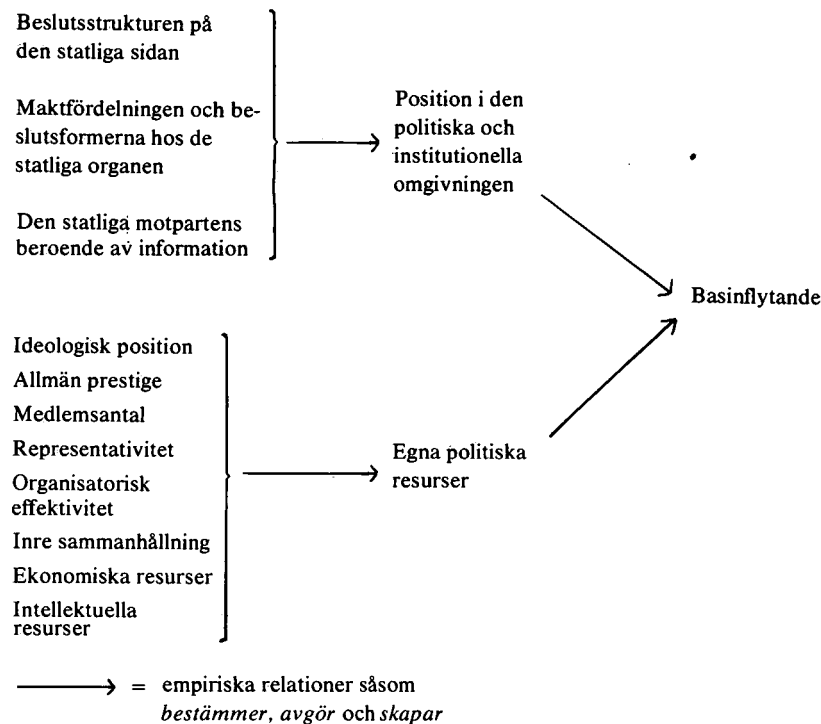
Men vad innebär då detta mer i detalj? På denna punkt väntar man onekligen en ytterligare precisering av begreppet. Men där man förväntar sig semantiska utsagor om ordets betydelse får man i stället empiriska uttalanden om hur det fenomen som utpekats av termen i fråga uppstår eller utövas i samhället. Det talas nämligen om att basinflytandet *bestämmer* eller *skapar* på två sätt:

(1) genom organisationens egna politiska resurser och

(2) genom organisationens position i den politiska och institutionella omgivningen.

Bestämmande för (1) sägs i sin tur vara organisationens ideologiska position och en rad andra faktorer under det att bland annat beslutsstrukturen på den statliga sidan *avgör* (2).

Bogärdes hela resonemang kan för överskådliggens skull sammanfattas i följande figur:

Figur 1 Resonemangen om basinflytande

När man talar om att inflytande bestäms av något, avgörs av något eller skapas av något gör man empiriska utsagor om hur inflytande faktiskt uppstår. Men därmed har man ingalunda besvarat frågan vad som menas med termen "inflytande", ty detta är en semantisk fråga om ett ords betydelse, inte en empirisk fråga om hur det fenomen som termens begreppsliga innehåll refererar till uppstår i samhället. Som framgår av figur 1 saknas i Elvanders och Bogärdes arbeten ingalunda utsagor om hur basinflytande uppstår. Däremot letar man förgäves efter en klargörande explikativ definition av själva uttrycket. Författarnas faktiska användning av termen ger förvisso en del ledtrådar, men inte tillräckligt många för att skänka uttrycket en klar och precis innebörd.

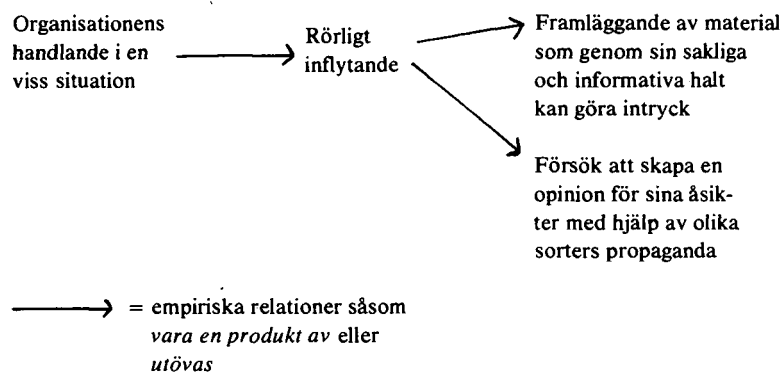
Samma frånvaro av explicit eller kontextuell definition och svårigheter att från uttryckets faktiska användning sluta sig till dess exakta innebörd kännetecknar även framställningen av "rörligt inflytande". I stället för utsagor om termens betydelse presenteras empiriska satsar om hur fenomen som den odefinierade termen antas referera till faktiskt uppstår eller utövas.

Bogärde skriver exempelvis att det rörliga inflytandet kan sägas *vara en produkt* av organisationens handlande i en viss situation. Frågan är, för det första, om inte Bogärde här gör sig skyldig till en motsägelse. Påståendet att rörligt inflytande är *en produkt* av något synes förutsätta att inflytande skulle vara en resurs och inte en relation mellan åtminstone två komponenter, som Bogärdes allmänna resonemang om det överord-

nade uttrycket "politiskt inflytande" förefaller ge vid handen. För det andra finns det ju åtskilligt som kan vara en produkt av en organisations handlande i en viss situation och rimligen kan väl inte alla sådana produkter kallas för "rörligt inflytande". Men vilka produkter som skall kallas "rörligt inflytande" och vilka som inte skall benämnas så, får man aldrig reda på. Ty i stället för att reda ut detta semantiska spörsmål går Bogårde vidare till ett annat empiriskt problem, nämligen hur det rörliga inflytandet *utövas*.

Enligt hans mening kan utövandet ske på två olika sätt. Det ena går så till att organisationen för de beslutsfattande instanserna lägger fram material som genom sin sakliga och informativa halt kan göra intryck på dessa. Det andra går ut på att med hjälp av propaganda av olika slag försöka skapa en opinion för sina åsikter.

Det som hittills sagts om "rörligt inflytande" kan sammanfattas i följande skiss:

Figur 2. Resonemangen om rörligt inflytande

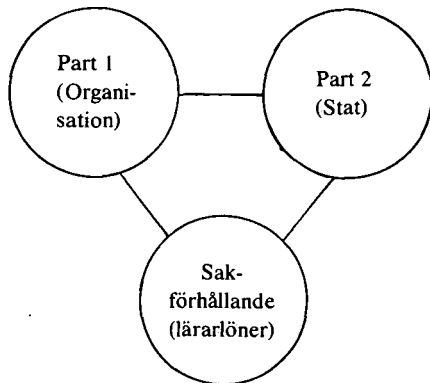
Vi får således reda på vad något som kallas för "rörligt inflytande" antas vara en produkt av samt hur detta något utövas. Med vad som åsyftas med termen "rörligt inflytande" sägs i stort sett aldrig. Nu måste ju den semantiska frågan om vad en central fackterm betyder lösas på ett tillfredsställande sätt, innan man kan gå vidare till en empirisk prövning av de syntetiska satser vari begreppet i fråga ingår. Om man inte riktigt klart vet vad som menas med nyckeltermerna, blir det svårt att verifiera eller falsifiera de satser om verkligheten vari dessa termer ingår. De flesta samhällsvetenskapliga facktermer är så pass vaga och mångtydiga att de måste bearbetas semantiskt, innan de kan användas som redskap vid empirisk klassifikation, hypotes- och teoritestning. Om de begreppsliga instrumenten är slöa, blir det empiriska resultaten konturlösa och oskarpa.

Hur skall då de begreppsliga och teoretiska problemen lösas? Ingen kan ännu göra anspråk på att kunna skåda särskilt djupt in i maktens och inflytandets mysterier. Det är emellertid rent märkvärdigt så mycket Bogårde hade kunnat vinna i begreppslig klarhet om han bättre utnyttjat exempelvis en elementär lärobok som Robert Dahls *Modern Political Analysis*.

Mitt förslag är ~ huvudsakligen i anslutning till Dahl - att man först klart bör skilja mellan resurser och inflytande. "Resurser" bör definieras som tillgångar eller kapaciteter, som en part kan ha i större eller mindre grad. Medlemsantal, grad av representativitet inom sitt område, inre sammanhållning, ekonomiska tillgångar och ledningens personliga sammansättning är exempel på sådant som resolut bör hänföras till resurser. "Inflytande" bör sedan definieras som en treställig relation mellan två parter och ett sakförhållande. En part har inflytande över en annan part om han förmår den andre att handla på ett sätt, som denne eljest inte skulle ha gjort i en viss sakfråga. Naturligtvis inkluderar denna definition även fallet, att B genom påverkan från A förhindras att upphöra med att göra det han nu gör, vilket han eljest skulle ha gjort. Den innefattar också fallet, att B genom påverkan från A blir mer eller mindre benägen att göra det han nu gör, även om handlingen som sådan inte direkt förändras. Med detta synsätt kan man även skilja mellan manifest och latent inflytande (eller bas- respektive rörligt inflytande).⁶

I det aktuella fallet är det organisationen och staten som utgör parterna, under det att sakförhållandet naturligtvis varierar beroende på vilken fråga som står på

dagordningen. Enligt detta sätt att se kan vidare staten ha inflytande över organisationen lika väl som organisationen över staten med avseende på exempelvis folkhögskollärares löner. Inflytanderelationen kan åskådliggöras med hjälp av följande figur:

Figur 3. Inflytanderelationen

Enligt det nu skisserade synsättet ingår inte resurser i inflytande men kan användas av någon part som medel att uppnå inflytande över en annan part beträffande ett visst sakförhållande.

Men låt oss nu lämna det semantiska problemet och gå över till det empiriska. Uttalandena om hur de båda typerna av inflytande uppstår och utövas kan tolkas som empiriska hypoteser, och frågan blir då om Bogårde lyckats ge några faktiska belägg för deras sannolikhet. Ett studium av boken ger emellertid vid handen att termen "inflytande" knappast alls kommer till användning för tiden före 1947. Först för den sista tredjedelen av den undersökta tidsperioden gör författaren vissa försök att belägga sina hypoteser.⁷ Undersökningen skulle emellertid ha vunnit avsevärt på om hypoteserna mer systematiskt tillåtits styra undersökningens allmänna uppläggning, materialurval och resonemang.

Några exempel kan få illustrera tankegången. Av figur 1 ovan framgår, att medlemstalet anses vara en av de faktorer som skapar de politiska resurser, vilka i sin tur ger upphov till basinflytande. Man väntar sig därför att antalet medlemmar skall vara angivet som en tänkbar förklaring till organisationens basinflytande vid olika tidpunkter. Förvisso innehåller avhandlingen också en del spridda upplysningar om detta. År 1902 var medlemsantalet 47, 1910 145, 1923 327 för att år 1950 ha stigit till ungefär 460.⁸ Men något allvarligt menat försök att få fram siffror på antalet medlemmar och ännu mindre systematiskt använda dem som tänkbar förklaring till föreningens basinflytande har författaren inte

gjort. Nu är det av allt att döma ingen liten arbetsinsats som krävs för att få fram tillförlitliga uppgifter rörande medlemmarna. Något centralt medlemsregister finns nämligen inte bevarat vare sig i arkivet i Stockholm eller i Sigtuna. För att finna ledtrådar får man gå till de enskilda kassörernas verifikationer på inbetalda medlemsavgifter. Men icke heller dessa uppgifter finns bevarade i arkiven. Forskaren får spåra upp varje enskild kassaförvaltare eller i många fall kanske snarare hans efterlevande och be att få gå igenom eventuellt bevarade papper. Men detta är ingenting ovanligt i historisk forskning. Ett energiskt försök i denna riktning skulle måhända kunna ge en del resultat.

Vad gäller en annan faktor bakom basinflytandet, representativitetsfaktorn, uppstår också problemet vad som skall menas med själva termen. Jag tar för givet att Bogårde avser ungefär detsamma som Elvander: att en organisation är representativ om den har någorlunda god medlemstäckning inom den grupp som det utger sig för att representera samt om den någorlunda uttalar gruppens åsikter.⁹ Om åsiktsrepresentativiteten inom föreningen uttalar sig Bogårde då och då. Om medlemsrepresentativiteten har han emellertid föga att förtälja. För att kunna yttra oss om den behöver vi ju veta hur många medlemmar organisationen faktiskt hade i förhållande till hur många folkhögskolor, lärare och rektorer det faktiskt fanns vid olika tidpunkter. Även på denna punkt borde komponenterna i begreppsapparaten ha fått styra undersökningen så att hypoteserna fått en starkare empirisk förankring.

På ungefär samma sätt förhåller det sig med andra faktorer som ekonomiska resurser och inre sammanhållning. I den mån de överhuvudtaget berörs används de inte på något systematiskt sätt som förklaringsfaktorer.¹⁰ Naturligtvis sker heller ingen rangordning av de olika faktorerna inbördes efter grad av inverkan.

2. Socialdemokratins kallsinnighet i folkhögskolefrågor

Resonemangen om inflytande tycks mig således mindre lyckade, men så har ju författaren här också orienterat sig in i mer svårforcerad terräng. På det hela taget spelar de emellertid en underordnad roll i boken trots utfästelserna i inledningen om att frågan om inflytande skall spela huvudrollen. Som bärande framträder i stället att annat perspektiv som mer allmänt rör förhållandet mellan folkhögskolan, lärarföreningen och staten. Riksdagen har under hela tidsperioden varit folkhögskolans fasta stöd. Även om läget varit trängt, har folkhögskolans vänner alltid kunnat räkna med bistånd från riksdagens s.k. folkhögskoleparti. Från den socialdemokratiska regeringens sida har lärarföreningens krav däremot länge mötts med tveksamhet eller rent kallsinne. Vid åtskilliga tillfällen har regeringen under-

låt it att förbättra lärarkårens löne- och pensionsvillkor i samma takt som andra lärargrupper erhållit förbättringar. Kallsinnigheten kulminerade i 1950 års löneproposition. Regeringens förslag gav upphov till en politisk strid som ledde till regeringens nederlag. Härefter tycks negativismen ha tonats ner och försvunnit.

Varpå berodde regeringens avvisande hållning gentemot lärarföreningens krav? Att en regering kommer att framstå som motståndare till en påtryckningsgrupp, eftersom den i helhetens intresse med nödvändighet måste motsätta sig många av de fackliga krav som gruppen för fram, ligger i sakens natur. Men uppenbarligen var regeringens negativism starkare än så. Bogärde har emellertid inte gjort några större ansträngningar att empiriskt belägga orsakerna till denna tydliga skepticism.¹¹

Jag skulle vilja ta fasta på denna problemställning och utveckla några hypoteser. Först ett par uppslag som har med ideologiska motsättningar att göra.

Den socialdemokratiska regeringens återhållsamhet skulle kunna bero på att den här stod inför en skolform, som låg bra nära dess eget ideal för en demokratisk skola. Undervisningen byggde på grupparbete och gruppdiskussioner, där läraren mer uppträdde som en diskussionsdeltagare än som en katederföreläsare och betygsättare. Trots att det rörde sig om internatskolor, var avgifterna så låga att även arbetarnas och de lägre tjänstemännens barn hade råd att skriva in sig.

Men samtidigt låg de flesta skolorna i glesbygden. De var sammankopplade med lantmannaskolorna och dominerades av bondeungdomen. Stadsungdom i allmänhet och arbetarnas barn i synnerhet rekryterades i relativt ringa utsträckning till folkhögskolorna.

Belägg för denna hypotes skulle man måhända kunna finna i den socialdemokratiska pressen eller ännu bättre i eventuellt otryckt material rörande överläggningar inom regeringskretsen. Den första källgruppen används emellertid överhuvudtaget mycket sparsamt i undersökningen under det att den senare helt lyser med sin frånvaro. Man skulle också direkt kunna granska elevkårens sociala sammansättning. Något lätt tillgängligt material tycks emellertid inte finnas för en sådan undersökning.¹² I jubileumsskriften har Bertil Pfannenstill emellertid gjort en liten datasammansättning som belyser detta. Den visar att såväl rektorer som lärare och elever i hög grad är rekryterade från landsbygden. I synnerhet gäller detta för tiden fram till 1940.¹³

Överhuvudtaget borde olika gruppers syn på folkhögskolan kunna utarbetas på ett mer systematiskt sätt. Bondeförbundarnas uppfattning får man exempelvis en ganska klar bild av i motioner och debattlägg i riksdagen. Ledande partimän som Sten Wahlund, Olsson i Kullenbergstorp och Persson i Falla ser

folkhögskolorna som drivhus för blivande kommunal- och landstingsmän och som härdar för utbildning i sann demokrati.¹⁴ Men samtidigt uppfattas de också som utbildningsanstalter för blivande odalmän. "Den mest önskliga undervisningsvägen för blivande jordbrukare är väl folkskola, fortsättningsskola, folkhögskola och lantmannaskola," framhåller Ivar Persson i Skabersjö i en motion till 1939 års riksdag.¹⁵ Att det råder ett intimt samband mellan lanthushållsskolorna och folkhögskolornas kvinnliga sommarkurser understryks också mycket starkt.¹⁶

Överhuvudtaget skulle man få ett intressant perspektiv på lärarföreningen om dess verksamhet sattes in i ett större skolpolitiskt och skolideologiskt sammanhang. Under sin 100-åriga historia har folkhögskolan såsom institution ständigt varit hotad till sin existens av olika offentliga skolreformer. Hotet från bottenskolereformen 1927, hotet från realskolorna och de kommunala mellanskolorna, hotet från grundskolan och hotet från den tvååriga kommunala fackskolan, allt detta vore intressant att få utförligt belyst. För varje ny skolreform har folkhögskolan tvingats definiera om sin roll och slå in på nya vägar. Men genom initiativrikedom och anpassningsförmåga har folkhögskolans män och kvinnor alltid med framgång lyckats orientera sig mot nya ämnesområden och nya elevkategorier. I likhet med katten har folkhögskoleinstitutionen visat sig ha minst sju liv.

3. Riksdagens folkhögskoleparti

En tes som Bogärde driver med en viss emfas är, att riksdagen till skillnad från regeringen alltid månat om folkhögskolans utveckling. Skolformen har alltid kunnat påräkna kraftigt stöd från riksdagens folkhögskoleparti. Denna gruppering har haft medlemmar inom alla de traditionella partierna och således haft mycket ringa samband med gängse partilinjer.¹⁷ Bogärde har här upptäckt en konfliktdimension, som inte sammanfaller med gängse partilinjer.¹⁸ Uppslaget är intressant och borde ha gjorts till föremål för en mer ingående undersökning. Som det nu är vet ingen vilka det egentligen är som röstar för folkhögskolevänliga förslag i riksdagen. Det kan vara gamla folkhögskoleelever, ledamöter av folkhögskolestyrelser, folkhögskolelärare, men det kan också tänkas vara andra grupper.

För att i någon mån kasta ljus över folkhögskolepartiets sammansättning har jag gjort en liten anspråkslös studie av ett riksdagsbeslut år 1939. Tyvärr finns inga voteringslistor bevarade, eftersom voteringen företogs genom uppresning. Man kan därför inte få fram hur varje enskild riksdagsman röstat, vilket är en svårighet. Protokollen från kammardebatterna ger emellertid en del ledtrådar. Det visar sig att 22 personer

uttalade sig för en mindre folkhögskolevänlig linje, under det att 61 uttalade sig för ett ur folkhögskolans synvinkel mer gynnsamt förslag. Hur "folkhög-

Antal "folk-
högskolevänner"
Totalt antal
riksdagsmän
Andel "folkhög-
skolevänner" i procent
av totala antalet
riksdagsmän

h	fp och frisinnade	bf	s	k och socia- listerna
4	13	18	26	0
83	42	59	175	9
5 %	31 %	31 %	15 %	0 %

Resultatet styrker Bogärdes tes att folkhögskolepartiet innehöll folk från olika institutionaliserade riksdagspartier. Men engagemanget tycks inte vara lika stort inom alla partier. Bondeförbundare och folkpartister tycks ha varit proportionellt mer engagerade än socialdemokraterna, vilka i sin tur varit mer aktiva än högermännen. Kommunister tycks ha förhållit sig helt passiva.

Om man går vidare och delar upp de folkhögskolevänliga efter yrkestillhörighet framträder ett intressant mönster, som styrker det resonemang jag tidigare förde om folkhögskolans landsbygdsorientering. Det visar sig nämligen att gruppen hemmansägare, trädgårdsodlare och småbrukare uppgår till över 50 % av de positiva. Det är uppenbarligen lantbrukarna inom de olika partierna som slutit en informell allians till värm för folkhögskolan. Om man för alla representanter för landsbygden till en grupp och stadsrepresentanterna till en annan hamnar ungefär 80 % i den förra och cirka 20 % i den senare. Materialet tycks således ge vid handen att bönder, arbetare, skollärare och präster på landsbygden ingått ett förbund till folkhögskolans försvar.

Även om min studie avser blott ett beslut är resultatet så pass intressant, att det vore värt att läggas till grund för en verkligt genomgripande analys av riksdagens folkhögskoleparti.

4. Lärarföreningens korporativa karaktär

Ett berömvärdt inslag i avhandlingen är Bogärdes återkommande påpekanden att organisationen hade en principiellt intressant målsättning. Redan från början påpekar Bogärde att lärarföreningen inte bara skulle tillvarata lärarnas intressen av högre löner och bättre arbetsförhållanden. Den skulle även tala för folkhögskolan såsom institution och verka för de intressen som representerades av folkhögskolan som helhet. Härigenom kom lärarföreningen att innefatta både ett arbetsgivarintresse och ett arbetstagarintresse. Den fick ett korporativt inslag som är något ganska unikt

skolevännerna" fördelade sig på parti framgår av följande tabell:

för svenskt organisationsväsen. Denna iakttagelse har ett betydande statsvetenskapligt och politiskt intresse, och det är förtjänstfullt att den fått bilda en huvudlinje i framställningen.

I likhet med så många andra borde emellertid även detta uppslag ha getts en betydligt starkare empirisk förankring. Det hade kunnat ske längs två linjer. Man skulle kunna göra en jämförande översikt över olika organisationer i Sverige för att se vilka som är renodlade löntagar- respektive arbetsgivarorganisationer och vilka som omfattar båda dessa intressen. Sannolikt skulle det unika med lärarföreningen då framstå med all önskvärd tydlighet.

Men den korporativa hypotesen skulle också kunna underbyggas med belägg från själva lärarföreningen. Det borde vara möjligt att få fram hur stor del av hela medlemskadern, styrelsen eller arbetsutskottet som utgjordes av rektorer, lärare eller skolor. Detta hade kunnat ge ett mått på motsättningens storlek och omfattning.¹⁹

Min granskning har gått ut på att visa hur en del av undersökningens uppslag skulle kunna vidareföras. Indirekt ligger häri naturligtvis en betydande kritik av forskarens tillvägagångssätt. Men avhandlingen har också förtjänster förutom dem som tidigare blivit nämnda. Dit vill jag räkna det långa tidsperspektivet den rimliga infallsvinkeln på ämnet och den icke helt invändningsfria men dock relativt säkra behandlingen av källmaterialet. Låt oss därför hoppas att Bengt Bogärde får tillfälle att vidareutveckla sina uppslag om svensk folkhögskola i något framtida sammanhang.

Evert Vedung

Noter

¹ H. Eckstein, *Pressure Group Politics. The Case of the British Medical Association* (1960). Se även D. Truman, *The Governmental Process* (1951). För en översikt över de viktigare teoretiska inläggen, se R. Bell - D. V. Edwards - R. H. Wagner, *Political Power. A Reader in Theory and Research* (1969).

- ² N. Elvander, *Intresseorganisationerna i dagens Sverige*. 2:a rev. uppl. (Elvander 1969).
- ³ Bogårde 1974, s. 16.
- ⁴ *Ibid.* s. 14.
- ⁵ *Ibid.* sl 14 f.
- ⁶ R. Dahl, *Modern Political Analysis* (1970), s. 14 ff.
- ⁷ Bogårde 1974, s. 59, 61 f, 76, 82, 88, 92 f, 105, 107, 114 f, 118, 131, 134, 139, 154, 160.
- ⁸ *Ibid.* s. 21, 63 och 78.
- ⁹ Elvander 1969, s. 293.
- ¹⁰ Bogårde 1974, s. 31, 64 och 68.
- ¹¹ Bogårde 1974, s. 35 och 164.
- ¹² Upplysningar från Statistiska centralbyrån, och Lärarföreningens arkiv i Stockholm och Sigtuna.
- ¹³ B. Pfannenstill, "Elev- och lärarrekruteringen", *Svensk folkhögskola* 100 år, s. 19 f.
- ¹⁴ FK 1945, 217:16, s. 92, 94; AK 1945, 17:50; FK 1945, mot. 162. Se även AK 1939, 26:14 (Wolgast), FK 1939, 26:30–31 (Bror Nilsson).
- ¹⁵ FK 1939, mot. 241.
- ¹⁶ AK 1939, 26:25.
- ¹⁷ Bogårde 1974, s. 133. Se även 105 f, 131.
- ¹⁸ Inom den moderna val- och partiforskningen har sådana konfliktdimensioner ägnats stor uppmärksamhet. Här skulle Bogårde ha kunnat finna naturliga anknytningspunkter. Se t.ex. uppsatser i E. Alldardt – Y. Littunen, *Cleavages, Ideologies, and Party Systems* (1964).
- ¹⁹ Jfr Bogårde 1974, s. 79, 104, 121, 127, 137.

SVEN LINDQVIST: *Jord och makt i Sydamerika*, densamme, *Jordens gryning*, andra delen av *Jord och makt i Sydamerika*. Stockholm: Bonniers 1973 resp. 1974.

Sven Lindqvist har de senaste åren mycket kommit att ägna sitt författarskap åt Sydamerika och dess samhällsförhållanden. Han har också med utgångspunkt från Sydamerika, men även från Kina och Indien, tagit upp problem rörande demokratin inom olika samhällssystem.

Sven Lindqvist har gjort tre längre resor i Sydamerika 1967–68, 1969 och 1972. Dessa resor har givit flera litterära resultat. Först *Slagskuggan* (Bonniers 1969), senare ovannämnda böcker, som här ska diskuteras.

Dessa båda böcker bör läsas i följd p.g.a. sin disposition. Den första, *Jord och makt i Sydamerika*, behandlar Brasilien, Uruguay, Argentina, Paraguay, Ecuador och Colombia. Det är här fråga om länder som knappast gjort några försök till jordreformer värda namnet. "Jord och makt" är nästan helt och hållet av berättande och beskrivande karaktär. Förf. använder här sin förmåga att gjuta liv i torra siffror, hämtade ur skilda vetenskapliga och statistiska verk. Andra delen, *Jordens gryning*, är till två tredjedelar en beskrivning av förhållandena i Bolivia, Venezuela, Peru och Chile, dvs. länder som gjort allvarliga försök att åstadkomma jordreformer. En tredjedel av boken upptar en analys och värdering av problemet jord och makt i Sydameri-

ka. Ur politisk och ekonomisk synpunkt är denna del intressantast.

Sven Lindqvist har som författare prövat olika genrer. Hans böcker om Sydamerika är en kombination av journalistiskt, populärvetenskapligt och skönlitterärt författarskap. Hans teknik är att med en sociologisk eller ekonomisk fallstudie i handen bege sig till platsen och jämföra med verkligheten. Om möjligt söker han upp sagesmännen och intervjuar dem: Var det så här, när den tidigare undersökningen gjordes? Vilka förändringar har skett? Metoden är effektiv och i många fall avslöjande för jordägare, som sällan behövt stå till svars för egna eller förfäders tvivelaktiga jordaffärer.

Lindqvist demonstrerar själv metoden i inledningen till *Jord och makt*. Med Lamond F. Tullis' *Lord and peasant in Peru. A paradigm of political and social change* (Cambridge Mass. 1970) i handen jagar han en svåränträffbar godsägare vid namn Pablo Landa. Frestad av det faktum att hans gods och hans person figurerar i den internationella litteraturen går Pablo Landa i fällan. Han beviljar en intervju. Författaren och godsägaren går gemensamt igenom huvuddragen av framställningen. På grund av överraskningsmomentet har Pablo Landa svårt att välja ståndpunkt till de anklagelser en amerikansk vetenskapsman lägger fram inför världen. Godsägaren prövar olika attityder. Till slut visar han indianpiskan, givetvis med påpekandet att det var i en gångens tid den kommit till användning. Pablo Landa visade dock att han inte glömt handlaget.

Fallet Pablo Landa, godsägaren som sedan lång tid är i öppen och blodig fejd med de på godset arbetande indianerna, ger i ett nötskal Lindqvists arbetsmetod. Det ger också ett perspektiv på frågan om jord och makt i Sydamerika, den långa historiska utveckling som lett fram till dagens situation. Det visar hur myndigheterna arbetar i rättsliga tvister, så att resultatet alltid blir att de krossas som saknar makten över jorden.

Ett annat exempel på förf:s metod möter vi också i *Jord och makt*. Det gäller utvecklingen i nordöstra Brasilien. Detta område har, liksom Colombia, behandlats av den amerikanske ekonomen Albert O. Hirschman i *Journeys towards Progress* (New York 1963) och senare i *A Bias for Hope* (New Haven 1971).

Hirschman's tes är att en reformistisk metod är möjlig. "Nordöstra Brasilien kan börja röra sig framåt 'som det är, trots vad det är, och på grund av vad det är.' Han vill visa 'hur väl förskansade utvecklingshinder kan neutraliseras, överflyglas och lämnas kvar för senare behandling' och 'hur många av de förhållanden och attityder som vanligen anses fiendliga mot förändring har en positiv dimension och därför oväntat kan fås att tjäna och gynna framsteg!" (cit från *Jord och makt*, s. 39).

Med utgångspunkt från Hirschmans böcker, olika statliga och internationella organs rapporter samt information på ort och ställe granskar Lindqvist försöken att häva stagnation och arbetslöshet i Nordostbrasilien. Hans bedömning blir en helt annan än Hirschmans. Lindqvists slutsats blir: "De härskande klasserna måste störtas, innan några avgörande framsteg kan inträffa" (Jord och makt s. 39).

Detta är Lindqvists huvudtes. Man kan knappast beskylla honom för att ha gjort det lätt för sig, när han granskar jordproblemen i de olika delarna av Sydamerika. Han säger själv i inledningen (Jord och makt, s. 30): "Ett politiskt ställningstagande kan aldrig ersätta analysen av fakta". Förf. nöjer sig emellertid inte med analysen. Han säger vidare: "De flesta forskare som skrivit om jordfrågorna i Sydamerika har mer eller mindre deciderat tagit ställning för den förtryckta massan av jordlösa och fattigbönder mot deras herrar. En sådan ställning torde vara självklar. Men den sägs sällan ut. Det finns något ängsligt tillbakahållet hos de flesta av dem som behandlat ämnet. Materialet innehåller en oerhörd anklagelse – jag har försökt formulera den" (Jord och makt, s. 30).

I Jordens gryning, kapitlet Jord och makt i Sydamerika (s. 145–223) sammanfattar Sven Lindqvist resultatet av sina erfarenheter från Sydamerika. Hans sammanfattning ska refereras och några av hans slutsatser diskuteras.

Huvudresultatet är att "den traditionella ägandestrukturen och den därpå baserade jordägarmakten kvarstår orubbad i Brasilien, Uruguay, Argentina, Paraguay och Colombia" representerande 85 % av Sydamerikas jordbrukarbefolkning (Jordens gryning, s. 145). I Bolivia, Venezuela, Peru och Chile har jordägarmakten delvis störtats (detta beskrivs i Jordens gryning, första delen fram till s. 144).

Författaren börjar den analytiska delen med att diskutera maktbegreppet. Han efterlyser ett "accepterat sätt att kombinera statsvetenskapens, nationalekonomins, historiens, sociologins och antropologins olika infallsvinklar för att analysera maktförhållandena i samhället" (Jordens gryning, s. 147). Efter att ha konstaterat denna brist, undersöker han några av jordägarmaktens huvudkomponenter. Han urskiljer härvid ett antal olika inslag av jordägarmakt: 1) Arbetsgivarmakt (s. 147–165); 2) Ekonomisk och teknisk makt (makt över krediter, inköps- och försäljningskanaler, tekniska hjälpmedel) som en följd av storgodssystem kombinerat med småbruk (= latifundie-minifundie-komplexet) (s. 165–172); 3) Jordägarmakten som bas för och ingrediens i övriga makteliter (s. 177–181); 4) Jordägarnas historiska maktställning (traditionell makt) (s. 182); 5) Jordägarmakt som social prestige (s. 182–183); 6) Jordägarmakt p.gr. a. förmögenhet och inkomster (s.

183–184); 7) Jordägarmakt till följd av rollen som producent av jordbruksprodukter (s. 184–187); 8) Jordägarmakt på grundval av rollen som exportör av jordbruksprodukter (s. 188–192) samt 9) Den lokala jordägarmaktens genomslag på det nationella ekonomiska och politiska planet.

När Lindqvist analyserar arbetsgivarmakten, ställer han upp motsatsen industri-lantbruk resp. stad-landsbygd (s. 148 ff, 153 ff). Det kan nog vara så att arbetsgivarmakten generellt sett är större inom lantbruket och på landsbygden än inom industrin och i städerna. Men genom att arbeta med dessa motsatspar undanskymmer förf. två andra faktorer, nämligen för det första den historiska faktorn, dvs. traditionens makt. Och den är säkert speciellt stor inom lantbruket. Den patriarkaliska miljön har ett starkare fäste här än inom industrin. Men det har inget att göra med näringsgren (jordbruk eller industri) eller med bebyggelseyp (landsbygd eller stad). Det som i sin tur bidragit till att den patriarkaliska miljön så segt levat kvar inom lantbruket har att göra med en annan omständighet, som inte beaktats: Arbetsgivarens monopolställning inom storgodssystemet. Det finns i allmänhet ingen annan arbetsgivare på orten. Intressant hade här varit med en jämförelse med gruvbolagen som arbetsgivare! Gruvorter har ju oftast endast ett företag. Hur är arbetsgivarmakten på en sådan ort jämfört med ett storgods resp. en industriort med ett mera differentierat näringsliv?

I förbigående kommer Lindqvist i detta sammanhang in på arbetsgivarens politiska makt på det lokala planet genom sina möjligheter att kontrollera, hur de underlydande röstar (s. 153 ff). Detta beröres även i samband med den lokala jordägarmaktens genomslag på det nationella planet (s. 193 ff). Men det är anmärkningsvärt hur litet förf. renodlar sambandet ekonomisk makt – politisk makt, trots att det utgör grundvalen för hans huvudtes, att de härskande klasserna måste störtas, innan några avgörande framsteg kan inträffa.

Låt mig illustrera detta i anslutning till den komponent av jordägarmakt som Lindqvist tillmäter den största vikten, nämligen den makt som är grundad på jordägarnas roll som exportörer (nr 8 i listan ovanför). Sven Lindqvist bygger detta antagande på det samband han finner mellan stor andel i totalexporten av andra råvaror än jordbruksprodukter och genomförandet av jordreformer (tabell 31, s. 191). Jordreformländerna Venezuela, Chile, Bolivia och Peru får mellan 60 och 100 % av sina exportinkomster från andra råvaror än jordbruksprodukter, medan de länder som icke genomfört jordreformer får högst 20 % av sina exportinkomster från denna sektor. I dessa länder kommer i stället mellan 40 och 90 % av exportvärdet från jordbruksprodukter. Man torde dock observera att siffror-

na gäller ett enstaka år (1969), vilket gör dem mindre bärkraftiga.

När förf. i första delen av *Jordens gryning* beskriver hur jordreformerna tillkommit i de fyra länderna, lägger han vikt vid olika orsaksfaktorer. Sålunda *Venezuela*: Svag jordägarmakt, stark bonderörelse, stora oljeinkomster, obetydlig andel av exportvärdet från jordbrukssektorn, ett bondebaserat *Accion Popular*, som dominerar den lagstiftande församlingen (s. 49–50); *Bolivia*: Populistiska partibildningar, stark bonderörelse, jordockupationer, resulterande i revolution 1952 (s. 17–21); *Peru*: Agrarsocialism, nationalism, jordinvasioner och bondeoroligheter, extremt sned jordfördelning, som framstår som ett uppenbart hinder för modernisering av landets ekonomi (s. 80–81); *Chile*: Inflation, ohållbar valutasituation bl.a. beroende på en allt mera ökande livsmedelsimport, ineffektivt storgodssystem (s. 116–121). Ett direkt samband politisk makt – ekonomisk makt grundad på ställningen som exportörer antyds av förf. bara i fallet Venezuela, där oljeinkomsterna minskat jordägarnas maktställning. Det är möjligt att det svagt underbyggda sambandet existerar i alla fyra länderna, men det sagda visar, att den analytiska delen skulle ha vunnit på en bättre integration med den deskriptiva.

När Sven Lindqvist sammanfattar resultaten av jordreformerna i de fyra länderna, betonar han svårigheterna eller snarare omöjligheten att lösa jordproblemen inom ramen för en kompromiss mellan kapitalism och socialism (s. 207–208). Självägande minifundiesystem som i Bolivia är ingen lösning på sikt. En ökande motsättning mellan framgångsrika reformjordbrukare och en majoritet av småbönder och jordbruksarbetare blev resultatet i Venezuela. De kooperativa och kollektiva jordbruken i Bolivia, Venezuela och Chile i ett för övrigt kapitalistiskt system har heller inte visat sig hållbart. Endast kooperativen i Peru har någon utsikt att lyckas. Men de har drivits som kapitalistiska företag med stark statlig styrning och har därför inte skapat någon känsla av meddelaktighet för de anslutna bönderna. Dessutom blir majoriteten av fattigbönderna utan jord.

”Tror ni den moderna kapitalismen behöver människor” säger fader Melo, en katolsk kyrkoherde i Recife-distriktet i Brasilien (*Jord och makt*, s. 55). Det är en central fråga för Latinamerika och f.ö. för världen i sin helhet.

Sven Lindqvist slutar slutar sitt verk med att i korthet hänvisa till den kinesiska lösningen av problemet jord och makt: ”Lär av Tachai!” (*Jordens gryning* s. 216 ff). De nuvarande jordreformerna är bara ett första steg på vägen till ett rättvisare samhälle. Om jordreformerna skall lyckas, måste de lösas på ett sådant sätt att massan av småbönder har ett reellt inflytande över

reformerna. Spänningarna i samhället kan då bli drivkrafter till verkligt revolutionära förändringar. Men med boktiteln *Jordens gryning* antyder Lindqvist en gryning till en dag av hård kamp.

Det behöver knappast påpekas, att Sven Lindqvists båda böcker om jord och makt engagerar. Läsaren tvingas till en allvarlig omprövning av sin tro på möjligheterna för en reformistisk utveckling i Sydamerika.

Nils Gruvberger

LARS STRÖMBERG: *Väljare och valda. En studie av den representativa demokratin i kommunerna*. Riksbankens jubileumsfond. Kommunalforskningsgruppen: Avhandlingsserien 32 (stencil).

Utgångspunktet för Lars Strömbergs analys är å undersöka om demokratiets överordnade värde – at samsfunnsborgernes vilje blir virkeliggjort i de politiske beslutningene – ivaretas på kommunalplan gjennom den representative beslutningsteknikken. Det forutsettes at hvis den representative forsamlingen, fullmäktige, avspeiler velgerbefolkningen i viktige demografiske henseender, eller i opinion om kommunalpolitiske spørsmål, eller begge deler, er det ihvertfall en viss sannsynlighet for realisering av demokratiske verdier på dette nivå i det politiske system.

Naermere bestemt prøver han å besvare fire spørsmål i avhandlingen:

- spørsmålet om i hvilken grad befolkningens demografiske sammensetning avspeiles i fullmäktige,
- spørsmålet om hvorvidt velgernes standpunkter til lokale verdifordelingsproblemer avspeiles i fullmäktige,
- spørsmålet om den sistnevnte typen av representativitet påvirkes av variasjoner i den førstnevnte, og endelig
- spørsmålet om hvilken betydning lokalpolitisk aktivitet har for begge typer av representativitet.

Som det vil være kjent fra tidligere publikasjoner innenfor det svenske kommunalforskningsprogrammet, kalles avspeilingen av velgerbefolkningens demografiske karakteristika i fullmäktige for *personrepresentativitet*, og avspeilingen av standpunktfordelinger eller opinion kalles *åsiktsrepresentativitet*.

For å belyse de nevnte spørsmål brukes data om personlig bakgrunn og holdninger til kommunalpolitiske spørsmål fra intervjuer med representative utvalg av velgerne i de 36 kommuner som inngår i kommunalforskningsprogrammet, og fra en postenquete med medlemmene i fullmäktige i de samme 36 kommuner. Tilsvarende datasett ble også innhentet fra Gøteborg. I

tillegg er brukt en del strukturelle karakteristika ved de kommunene som er med i undersøkelsen.

En kort, men rimelig oppsummering av resultatene av undersøkelsen, må bli omtrent slik:

1. *Personrepresentativiteten* er lav, på den måten at de høyere sosiale lag, middelaldrende og menn er sterkt overrepresentert i fullmäktige. Jo større og mer tettbygd kommunen er, dess mindre avspeiles velgerbefolkningens sammensetning blant de utvalgte. Denne bristende personrepresentativiteten kan i første rekke føres tilbake til partienes seleksjon av kandidater som prioriterer lokal politisk aktivitet, som på sin side er avhengig av folks sosiale bakgrunn.

2. To sider ved *åsikts-* eller *standpunktsrepresentativitet* ble undersøkt: utgiftsvillighet og serviceprioritering. De valgte er gjennomgående mye mer villig enn velgerne til å bruke penger på kommunale tiltak. Avstanden øker med økende kommunistørrelse. Dette føres dels tilbake til forskjeller i politisk aktivitetsnivå, dels til fullmäktiges bedre overblikk over alle de ulike oppgaver en kommune burde løse – særlig hvis det er en stor kommune.

I motsetning til den sviktende representativiteten når det gjelder utgiftsvillighet, finner Strömberg forholdsvis stor overensstemmelse mellom velgere og valgte i prioriteringen av kommunale oppgaver. Når resultatet blir slik på tross av den manglende personrepresentativiteten, må dette forklares ut fra det forhold at partisystemet nettopp forutsettes å skulle dekke de viktigste opinionene og opinionsforskjellene i velgerskaren, men også på bakgrunn av de lokale verdifordelingsproblemers avgrensede og konkrete karakterer.

3. Det er praktisk talt ingen sammenheng mellom personrepresentativitet og *åsiktsrepresentativitet*.

Analysen er svært omfattende og detaljert, og har mange nyanser som er vel verd å publisere. Strömbergs avhandling må først og fremst berømmes for sin klarhet i behandlingen av det store empiriske materialet. Spørsmålsstillingene er utarbeidet på en meget tydelig måte, og opplegget av analysen er både fornuftig og oversiktlig. Resonnementene i de forskjellige avsnitt er også grundige og skikkelige, og holdt i et forholdsvis enkelt og forståelig språk, sammenlignet med flertallet av samfunnsvitenskapelige forskningsrapporter.

Valget av analyseteknikker ser også fornuftig ut, og bruken av dem er tildels raffinert. Det er ofte slik at forskeren holder seg til én og bare en enkelt statistisk teknikk, enten en svært enkel eller svært komplisert. I denne avhandlingen er det valgt analysemetode etter hva som best kunne belyse det enkelte spørsmål i analysen.

Når dette er sagt, blir det klart at mange av innvendingene som kan reises, vil dreie seg om hva avhandlingen *mangler*. Men det kan også reises kritikk i forbindelse med enkelte punkter i selve analysen. Jeg skal diskutere fire sider ved avhandlingen nærmere, i denne rekkefølge:

1. Demokratiidealene som er utgangspunkt for undersøkelsen, og analysens relevans for en vurdering av deres realisering.

2. Forklaringsmodellene som er brukt i analysen, og mulighetene for å få et samlende teoretisk perspektiv på dem.

3. Validiteten av indikatorene brukt for sentrale begreper i undersøkelsen.

4. Diskusjonen av konsekvensene av de resultater undersøkelsen viser.

En av grunnene til at Strömbergs avhandling er et viktig forskningsdokument, består i at den er en av de første som *direkte sammenligner* velgernes og de valgtes *standpunkter* i verdifordelingsspørsmål. Resultatene indikerer at ihvertfall når det gjelder *prioritering*, er samsvaret bra. Spørsmålet blir da hvor mye en slik overensstemmelse sier om virkeliggjørelsen av medborgernes vilje i de lokale politiske beslutningene.

Jeg savner en liten diskusjon som kunne avklare i hvilken grad kommunale beslutninger er bundet av Riksdags- og regjeringsvedtak, av beslutninger i organisasjons- og bedriftslivet, eller av den måten markedsmekanismene generelt fungerer på. Videre hadde det vært av interesse å få en vurdering av fullmäktiges betydning sammenlignet med kommunale utvalg, råd og forvaltningsorganer, og med kommunale beslutningstakere utenfor den offentlige politikken. Kanskje varierer fullmäktiges makt i forhold til andre beslutningstakere med kommunetype? Kan det *f.eks.* være slik at en høy grad av såvel person- som *åsiktsrepresentativitet av slike grunner* er av mindre betydning for demokratiet i store kommuner enn i små?

Satt på spissen kan det jo hevdes at person- og *åsiktsrepresentativitet* ikke spiller særlig rolle for virkeliggjøringen av et demokratisk likhetsideal, fordi beslutningene styres av prosesser på saksforberedelsesstadiet, i samarbeid mellom utvalg, råd, komiteer og andre instanser av *organisert* art.

La oss fortsatt holde oss til *åsiktsrepresentativitet* definert som overensstemmelse mellom opinionsfordelingene i velgerskaren og fullmäktige. Avhandlingen diskuterer *både* at medborgernes vilje faktisk kan tenkes å komme til uttrykk uten at slik representativitet eksisterer, og en del betingelser for at standpunktoverensstemmelse skal framkomme. Men Strömberg nevner såvidt – på s. 30 – at *åsiktsrepresentativitet* ikke nødvendigvis behøver å medføre *åsiktsoverensstemmelse*: samsvar mellom opinionsfordeling og faktiske

beslutninger. Her skulle jeg gjerne sett tre forhold diskutert: at sammenfall i standpunkt *fordeling* ikke nødvendigvis medfører sammenfall i den *vekt* visse standpunkter får i konkret politisk arbeid, at noen bestemte standpunkter får større vekt i *kommunikasjonsstømmen* mellom velgere og valgte enn andre, og at hvilke saker som *tas opp*, og *måten de blir formulert på*, kan være uavhengig av i hvilken grad standpunktsrepresentativitet eksisterer.

Det kan for det første tenkes at overrepresenterte grupper prioriteringer utredes og formuleres bedre, og kjøres sterkere fram i fullmaktiges arbeide på tross av verbalt prioriteringssamsvar, fordi slike prioriteringer ligger nærmere de overrepresenterte gruppenes interesser.

Vi vet videre at det foregår en stadig strøm av kommunikasjon mellom velgere og valgte. Det kan også tenkes at visse grupper interesser blir så sterkt overrepresentert i denne kommunikasjonsprosessen, og dermed at premissgrunnet for beslutninger i fullmaktige blir så skjevt, at de faktiske prioriteringene kommer til å avvike sterkt fra fullmaktiges ideelle prioriteringer av denne grunn.

For det tredje er det mulig at det *utvalg* fra en nesten uendelig *latent* prioriteringsliste som blir formulert som konkrete politiske saker, og formen disse problemstillingene får, vil utgjøre et skjevt utvalg fra denne prioriteringslisten i befolkningen fordi visse grupper eller individer i fullmaktige og utenfor har større utrednings- og problemstillingskapasitet enn andre.

Uten å still opp forutsetninger om disse forhold er det vanskelig å si noe bestemt om hva høy (eller for den saks skyld lav) åsiktsrepresentativitet forteller om realiseringen av demokratiidealet avhandlingen har som sitt utgangspunkt.

Som nevnt har avhandlingen to avhengige variable: personrepresentativitet og åsiktsrepresentativitet. Analysenivået er dels kommunen, dels grupper innenfor kommunen. Forklaringsvariablene er av to typer: strukturelle og aggregerte individuelle. De strukturelle er først og fremst kommunestørrelse og befolkningstetthet, men også trekk ved valgsystemet dras inn i analysen. Aggregerte individuelle egenskaper er politisk aktivitet blant velgerne, og villighet til å ta kommunale verv, innen de enkelte kommuner.

Avhandlingen beskriver personrepresentativiteten – eller mangelen på sådan. Det gis en meget grundig sammenligning av kjønnsfordeling, aldersfordeling, yrkesfordeling, inntektsfordeling og sosialgruppefordeling i velgerskaren og blant de valgte, totalt og innenfor ulike kommunetyper og partier. De demografiske variable som brukes til sammenligning, er de som hyppigst

har forekommet i den alminnelige samfunnsdebatten om dette emnet.

Strömberg prøver så å forklare den observerte bristen på personrepresentativitet på basis av den utsiling som foregår under nominasjonsprosessen, og som derfor blir avhengig av det politiske aktivitetsnivå i kommunene, og villigheten til å ta oppdrag. Disse typene aktivitet er i sin tur avhengig av de demografiske forskjellene som nettopp er nevnt.

Det jeg først og fremst savner i disse to kapitlene, er en henvisning til en *mer teoretisk* forklaring på forskjellene mellom de demografiske grupperingene. Analysen behøvd ikke vært lagt opp for et slikt formål, bare det ble henvist til et mulig samlende perspektiv på at det er bestemte grupper som er mindre aktive enn andre, og dermed blir systematisk underrepresentert i fullmaktige. Flere slike teoretiske perspektiv kan tenkes: et kommunikasjonsperspektiv, et marxistisk klasseperspektiv, et ressursfordelingsperspektiv, og et rasjonalitetsperspektiv à la Anthony Downs, og eventuelt kombinasjoner av disse.

Mer konkret: Det hadde f.eks. vært interessant med antydning av forklaring på at sosialgruppe I's overrepresentasjon stiger med økende kommunestørrelse. Kan det være at store kommuner har karakteristika som krever så store politiske ressurser at bare de mest ressursrike er i stand til å delta? Er gårdbrukernes overrepresentasjon en konsekvens av at antallet politiske verv pr. innbygger er størst i de kommuner der gårdbrukere finnes? Kan en forklaring på den store åsiktsrepresentativiteten være at det er den politiske eliten og de store massemedia som strukturerer debatten om kommunale spørsmål?

Vi kan snu litt på spørsmålet om et samlende perspektiv, og se på bruken av kjønn, alder, yrke, inntekt etc. som indikatorer for vurdering av personrepresentativitet som et *validitetsproblem*.

Spørsmålet blir da: hvorfor akkurat disse variablene? Hvorfor er det representativitet m.h.t. disse egenskapene som er et vilkår for demokrati i kommunene, hvis vi nå godtar avspeilingsteorien?

Jeg innser at en annen framgangsmåte ville være problematisk, men kunne tenke meg at man *først prøvde* å beskrive *typiske konfliktlinjer* i svenske kommuner, og dernest isolerte de gruppene som sto mot hverandre langs disse konfliktlinjene. Strömberg er inne på dette, bl.a. når han nevner den regionale representativiteten, som det har vært mulig å måle.

Inntekt er brukt som et sammenfattende mål for vurdering av personrepresentativitet. Hvilke verdier folk får på denne er delvis avhengig av skattepolitikk, utgiftsfordeling og andre kommunaløkonomiske forhold. Hvis Strömberg har hatt en slik begrunnelse i tankene når nettopp inntekt er valgt som samlende

mål, og når den er knyttet til den sosiale lagdelingen, skulle vi gjerne sett begrunnelsen formulert eksplisitt.

Det største validitetsproblemet i avhandlingen er antakelig knyttet til operasjonaliseringen av "åsikter" eller lokalpolitiske standpunkter. Dette problemet er diskutert i avhandlingen, og valget av *utgiftsvillighet* og *prioritering av virksomhetsområder* av generell art er begrunnet. At områdene bare kan dekke en del av den kommunale virksomheten, er en ting, og det kommer man neppe utenom. Derimot har jeg lurt på om muligheten for ad empirisk vei å finne fram til hvilke saksområder det er stid om, for raskt ble lagt til side.

Problemet er jo å finne ut i hvilken grad velgernes standpunkter i lokale verdifordelingsspørsmål som angår dem selv avspeiles i fullmäktige. Utgangspunktet burde kanskje da være fordelingen av opinionen om lokal verdifordeling i velgerbefolkningen, og det er ikke sikkert at det er den som alltid vil fremgå av den offentlige debatt, slik vi har vært inne på før. Koblingen mellom "veldefinerte grupper" (s. 157) og de serviceområder som er undersøkt, ikke er så opplagt.

Å finne ut hva som er viktig for folk, og hvor de lokalpolitiske skillelinjene går, krever imidlertid omfattende og kompliserte undersøkelsesprosedyrer, så det er forståelig at dette ikke er gjort i første omgang.

Derimot kunne man kanskje komme konfliktlinjene nærmere inn på livet ved å få svar på en rekke vanlige kommunale *stridsspørsmål*, hvor formuleringen dreide seg om *uenigheten*, ikke om prioritering av området. Man kunne så foreta en dimensjonsanalyse både på velger- og ledernivå, og studere samsvar i dimensjoneringen. Denne muligheten skulle være gjennomførbar på kommune-nivå; selv om en del sammenligningsproblemer nok ville oppstå.

Hvis jeg har forstått det riktig, er en hensikt med det forskningsprogrammet undersøkelsen til Strömberg er en del av, å belyse hvordan forutsetningen for kommunalt selvstyre påvirkes av kommuneinndelinger og

strukturelle karakteristika ved kommunene. Det er derfor litt forbausende at ikke noen konsekvenser for det kommunale eller lokale politiske demokrati diskuteres under det avsnitt som er kalt "avsluttende synspunkter".

Naturligvis tenker jeg ikke på konkrete rekommendasjoner overfor myndighetene – det er vel å gå for langt i en doktoravhandling? Men det synes naturlig at et av hovedfunnene – kanskje det viktigste – nemlig at såvel personrepresentativitet som åsiktsrepresentativitet stort sett avtar med økende befolkningstetthet og kommunestørrelse, og at den svake sammenheng som finnes mellom disse to typer representativitet eksisterer i de store kommunene, burde få noen kommentarer som knyttet den til bokens utgangspunkt: betingelsene for virkeliggjøring av demokratiets overordnede verdi. En drøfting av hvordan denne verdien kommer i konflikt med andre verdier, f.eks. økonomiske lønnsomhetsverdier eller administrative effektivitetsbetraktninger, som best lar seg realisere innenfor store og folketette kommuner, ville vært av stor interesse.

Hovedinnvendingen går altså ut på at avhandlingen burde diskutert problemer *både* på forklaringsiden – altså sagt noe om betingelsene for de sammenhenger som er etablert, gjerne i et samlende samfunnsvitenskapelig perspektiv – , og *og* drøftet noen virkninger, dvs. enkelte konsekvenser av undersøkelsesresultatene for strukturelle variable som er manipulerbare ad politisk vei.

Det er dog grunn til å gjenta at med disse begrensningene, som det kanskje er strid om i det akademiske liv, er det er meget solid forskningsarbeid vi har foran oss. Det er faktisk sjelden å lese såpass kompliserte analyser i et så klart språk, og med så oversiktlig opplegg, og man blir overbevist gjennom analysens gang om at resultatene materialet har kunnet gi, stemmer med den del av virkeligheten de brukes til å si noe om.

Willy Martinussen

Litteraturnotiser

Statsvetenskapliga stenciler (forts.)

Två nya stencilerade rapporter har kommit ut i serien Meddelanden från statsvetenskapliga institutionen vid Lunds universitet: *Bo Hagström*. Den omorganiserade länsstyrelsen (1974:2) respektive *Björn Beckman*, Tjänstemän och länsplanering (1974:3). Statsvetenskaplig Tidskrift har bitt författarna att ge en kort sammanfattning av innehållet i rapporterna.

Meddelande 1974:2 ingår i en undersökning av länsstyrelsens omorganisation och dess effekter med avseende på beslutssystem och beslutsprocess. Denna undersökning är ett delprojekt i ett större projekt om den statliga regionala förvaltningen och dess omgivning. Materialet i rapporten har hämtats från en enkätundersökning, som våren 1973 riktades till vissa föredragande och övriga cheftjänstemän inom länsförvaltningen (samtliga länsråd, planeringskansliets byråchef, planerings- och naturvårdsdirektörerna, länsarkitekten, länsarbets-, länsbostads- och vägdirektörerna samt länskolinspektörerna – inalles 263 personer). Tidigare har från nämnda delprojekt publicerats en liknande rapport från en enkätundersökning med samtliga länsstyrelsers styrelseledamöter – Meddelande 1973:1, och i likhet med denna och övriga publicerade delrapporter från projektet innehåller denna framställning ej någon slutlig analys av materialet. Rapporten består av preliminära sammanställningar och kommentarer till det material, som framkommit vid enkätundersökningen.

Rapporten inleds med en kortfattad beskrivning av den omorganiserade länsförvaltningens organisationsstruktur, samt av länsstyrelsens arbetsuppgifter och arbetsformer, varefter följer ett avsnitt om tjänstemännens kontaktmönster såväl med egna ledamöter som med omgivande myndigheter. En kategorisering i olika tjänstemannagrupper ger vid handen, att flertalet kontakter hänförs till en begränsad grupp (20 %) av tjänstemän, i huvudsak cheftjänstemännen på planeringsavdelningen. En kontroll efter uppdelning av länsstyrelserna med avseende på styrelsernas politiska sammansättning ger en splittrad bild utan möjligheter till generella slutsatser i detta skede. Det

framgår vidare, att det skett en utvidgning av kontakterna mellan länsstyrelse och länsnämnderna i enlighet med reformförslagets intentioner. Vi kan också konstatera, att det ganska ofta förekommer, att ledamöterna kontaktar tjänstemännen (framför allt på plan.avd.) för att initiera frågor eller för att ge synpunkter inför beredningen av ärenden.

Ett följande avsnitt behandlar tjänstemännens attityder till arbetsformerna i den nya länsstyrelsen. Beredningsförfarandet anses av många ha blivit omständligare och mer tidskrävande och med för länsnämndernas del dubbla fördragningar. Man pekar vidare på nödvändigheten av att söka antecipera styrelsens uppfattning i vissa frågor. Vad beträffar konfliktfrekvens finner man liksom bland ledamöterna, att konflikter enligt flertalet tjänstemän förekommer vid enstaka tillfällen, men oftare än i de gamla planeringsråden. Det är vidare en större procent tjänstemän än ledamöter, som vill utvidga delegeringen av styrelseärenden till tjänstemannaförvaltningen. I sammanhanget skall nämnas, att 1/4 av tjänstemännen (50 % av plan.avd:s t.j.m.) upplever en minskning av det egna handlingsutrymmet i den omorganiserade länsstyrelsen.

I svaren på en öppen fråga om tjänstemännens inställning till lekmannainstitutionen finner man, att som positiva konsekvenser framhålls främst den bredare förankringen av och den större tyngden i besluten samt den mer allsidiga belysningen av ärendena. På minus-sidan anges av många den ökade partipolitiseringsen och "bytänkandet" samt ökad byråkratisering och tidsfördröjning. Det kan slutligen nämnas, att hälften resp 1/4 av cheftjänstemännen på skatte- och förvaltningsavdelningen inte kan finna några positiva konsekvenser överhuvudtaget av lekmannainstitutionen, vilket till stor del torde förklaras av den begränsade kontakten dessa avdelningar har med styrelsen.

Bo Hagström

Meddelande 1974:3 bär underrubriken En redovisning av vissa resultat från en enkätundersökning med länsförvaltningens tjänstemän, utförd i mars 1973.

Rapporten behandlar aktivitet och attityder hos länsförvaltningens tjänstemän i arbetet med länsprogram 70. Enkätpopulationen utgörs av cheftjänstemännen i den statliga regionala förvaltningen, vilka från inrikesdepartementet erhöll anvisningarna för arbetet med länsprogram 70. Dessutom ingår byrådirektörerna vid de tidigare länsplanerarenheterna vid länsstyrelserna.

Svarsprocenten på enkäten var 88,5 % av en population på 251 individer. I redovisningen har tjänstemännen genomgående delats upp i två grupper benämnda planerare och facktjänstemän. Den förstnämnda gruppen består av landssekreterare, planeringsdirektör och byrådirektör och den sistnämnda av länsingenjör (naturvårdsdirektör), länsarkitekt, länsarbetsdirektör, länsbostadsdirektör, läns skolinspektör, vägdirektör, överlantmätare och lantbruksdirektör.

Av materialet framgår att en övervägande del av länsförvaltningens cheftjänstemän, 90 %, har akademisk utbildning. Planerare har mestadels samhällsvetenskaplig utbildning, inom vilken ämnena ekonomi och geografi dominerar. Facktjänstemännen har till övervägande delen teknisk utbildning. Knappt hälften av tjänstemännen har deltagit i utbildning speciellt inriktad på samhällsplanering.

Kontakterna med central nivå i frågor gällande länsprogram 70 skedde för planerarna mestadels med inrikesdepartementet och dessa kontakter togs ofta. Informationssökandet var huvudsakligen ömsesidigt. Facktjänstemännen var huvudsakligen i kontakt med resp överordnad myndighet. Av materialet i rapporten framgår inte i vilken grad dessa kontakter innehållit styrning av regional nivå eller påverkan på central nivå.

Vid en värdering av handlingsfriheten för regional nivå bedömde ca 3/4 av tjänstemännen att denna var ganska eller mycket stor. Vid en jämförelse med handlingsfriheten i andra stora utredningsfrågor anser tjänstemännen att handlingsfriheten i länsprogram 70 var samma eller större.

De olika rollerna för planerare och facktjänstemän återspeglas i det kontaktmönster, som rådde i arbetet med länsprogram 70, inom den regionala förvaltningen. Planerarna utgör kärnan i det regionala systemet. Detta framgår också vid en analys av den regionala organisationsstrukturen.

Resultaten av enkäten visar att planerare och facktjänstemän i det praktiska arbetet med länsprogram 70 agerat olika med avseende på kontakter med länets kommuner och diskussion med invånarna i länet. Planerarna har genomgående högre aktivitetsvärden än facktjänstemännen i detta avseende. Medborgarnas kontakter med länsförvaltningen sker huvudsakligen via kommunala förtroendemän och tjänstemän samt via massmedia.

Tjänstemännens attityder till olika fenomen i länsprogramverksamheten har systematiserats i fyra dimensioner värdering, planering, uppgiftsfördelning och demokrati. Synpunkter har avgivits av en mindre del av tjänstemännen. Detta har tolkats som att den större delen av tjänstemännen uppfattat fenomenen inom de olika dimensionerna som oproblematiske. De avgivna värdeomdömena om länsprogram 70 är till drygt hälften av de avgivna svaren positiva och till knappt 1/3 negativa.

Planerings sättet bedöms av knappt hälften som positivt och av drygt hälften som negativt. I dessa två dimensioner har ungefär hälften av enkätpopulationen avgivit synpunkter.

Av de få kommentarerna om uppgiftsfördelningen och demokratin framgår att uppgiftsfördelningen var bristfälligt utformad och medborgarinflytandet inte tillräckligt tillgodosett.

Ett i stort sett genomgående mönster återfinns i resultaten. De olika roller planerare och facktjänstemän hade i programarbetet har lett till skillnader i aktivitet i, och i viss mån i attityder till, länsprogram 70.

Björn Beckman

Till redaktionen insända skrifter

Ahlber, Alf-Regnéll, Hans, Filosofiskt lexikon. Natur och Kultur.
Buksti, Jacob A., Et enigt landbrug. Universitetsforlaget, Århus.
Goldmann, Kjell, Tension and Détente in Bipolar Europe. Esselte Studium.
Holmberg, Åke-Thulstrup, Åke, Historien efter 1914. Esselte Studium.
Iwanaga, Kazuki, Japansk politik. Studentlitteratur.
Jørgensen, Andreas, red., Studier i DDR's udvikling. Sydjysk universitetsforlag
Landqvist, Åke-Lundgren, Nils, Integration i Västευropa. AWE/Gebers.
Lindroth, Bengt, Bingo! En kritisk granskning av folkrörelserna i Sverige
1850–1975. Prisma.
Lundahl, Mats-Södersten, Bo, Utvecklingsekonomi 1. Aldus.
Milstam, Östen, Väljarinflytande. Nordiska Bokhandlen.
Rhenman, Eric, Organisationsproblem och långsiktplanering. Bonniers.
Rhenman, Eric, Systemsamhället. Aldus
Rosengren, Karl Erik m.fl., Katastrofen i Barsebäck. 1–2. Beredskapsnämnden för
psykologiskt försvar.
Rudebeck, Lars, Guinea-Bissau. Almqvist & Wiksell International.
Scandinavian Political Studies Vol. 9. Universitetsforlaget, Oslo.
Wigforss, Harald, Korsdrag. Natur och Kultur.
Öhngren, Bo, Folk i rörelse. Samhällsutveckling, flyttningsmönster och folkrörelser
i Eskilstuna 1870–1900. Almqvist & Wiksell.

Medarbetare i StvT

Professor *Gerhard Leibholz* är professor emeritus i offentlig rätt i Göttingen och har tjänstgjort som Bundesverfassungsrichter i Karlsruhe. Bland hans arbeten märks Strukturprobleme der modernen Demokratie (3:e uppl. 1967) och Verfassungsstaat-Verfassungsrecht (1973). Hans uppsats återger ett föredrag, som han höll 1974 vid den västtyska författningens 25-årsjubileum.

Harald Wigforss, välkänd liberal publicist, har bl.a. varit huvudredaktör för Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning. Hans senaste bok är Korsdrag (1974).

Gunnar Andrén är verksam vid filosofiska institutionen i Stockholm. I StvT:s debatt kring värderingar i samhällsvetenskapen följer i kommande häfte bl. a. ett inlägg av Kent Lindkvist.

Nils G. Revelius är fil. mag. och sedan 1962 verksam inom UD, f. n. med placering i London.

